Asce

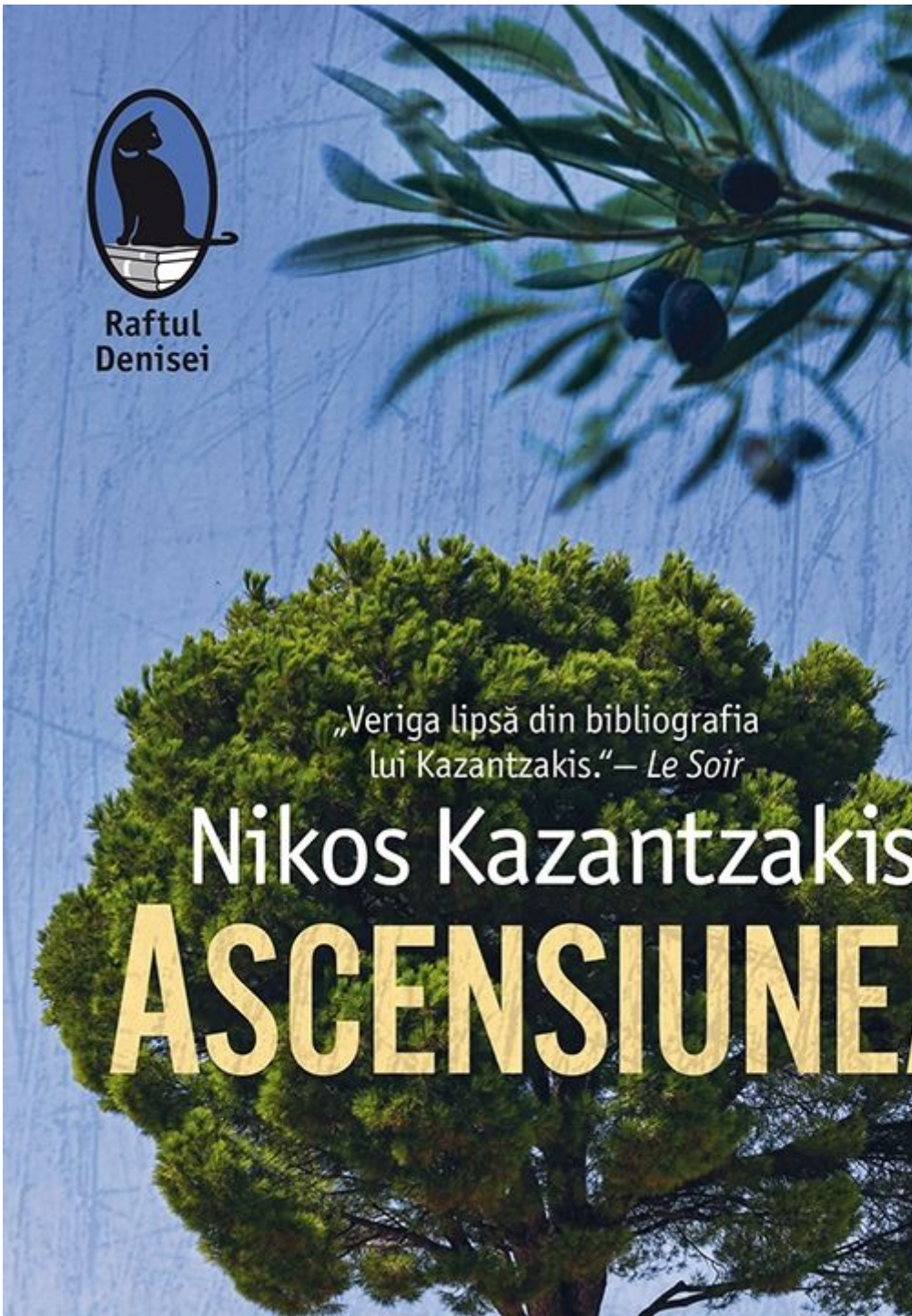
Raftul
Denisei
„Veriga lipsă din bibliografia
lui Kazantzakis.“ — *Le Soir*
Nikos Kazantzakis
ASCENSIUNE

Nikos Kazantzakis

ASCENSIUNEA

Traducere din neogreacă şi note de
ELENA LAZĂR
Colecţie coordonată de DENISA
COMĂNESCU
EDITURA HUMANITAS FICTION
2021

NIKOS KAZANTZAKIS
O ANIFOROS
Copyright © Niki Stavrou

All rights reserved.
© HUMANITAS FICTION, 2021, pentru prezenta versiune românească (ediția digitală)
ISBN: 978-606-779-844-9 (epub)
EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro
Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parțială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziție publică pe internet sau în rețele de calculatoare, stocarea sa temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informației, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislației privind protecția dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

CRETA

I

Se crăpa de ziuă. Sufla un vânticel dinspre uscat şi marea se înfiora; un uşor miros de cimbrişor cobora dinspre uscat, şi Kosmas, în picioare la proră, respira adânc sânul patriei. Stânci sălbatice se sumeţeau în faţa lui, ici-colo copaci schiţau pete întunecate, în depărtare crestele munţilor deveneau trandafirii. Cum plecase, în urmă cu douăzeci de ani, tânăr cu mustaţa abia mijită, cu sufletul uşor, şi cum revenea acum! întoarse capul: lângă el o fată micuţă, palidă, privea şi ea, cu ochi mari, plini de groază.

— Creta! exclamă zâmbind şi-i atinse cu tandreţe umărul.

Fata a tresărit.

— Da, rosti.

Apoi a tăcut.

— Aici vei uita, îi spuse cu voce joasă. De-acum asta ţi-e patria. Uit-o pe cealaltă. Şi fiindcă fata tăcea: Uit-o pe cealaltă, repetă el cu duioşie.

— Da, Kosmas, încuviinţă fata şi tăcu din nou.

Brusc îl prinse de braţ şi-l strânse tulburată, vrând parcă să se încredinţeze că există. Se linişti un pic.

Creta, cu munţii ei, cu livezile de măslini, cu podgoriile, se apropia întruna. Megalo Kastro[1] se albea în lumina zorilor. Mirosul de cimbrişor devenea tot mai puternic. Lumina coborâse deja de pe creste la poalele muntelui şi-i încingea

[1] Denumirea oraşului Iraklion, capitala insulei Creta; de la castrul construit de veneţieni în timpul stăpânirii lor asupra insulei.

de-acum rădăcinile, se revărsa domoală şi inunda câmpia. Copacii începeau să se contureze, se auzea cântat de cocoş, lumea se trezea.

Bărbatul se aplecă spre fată:

— Te rog, îi spuse încet, acum, peste puţin, o să intri în casa mea părintească, ţine-te tare, nu te speria. Gândeşte-te că sunt cu tine mereu.

Mama mea e o femeie sfântă, te va îndrăgi; sora mea, trebuie să ştii...

Tăcu; îşi înălţă sprâncenele cu indignare.

— Ce-i cu ea? întrebă fata privindu-l nelinişţită.

— Când a-mplinit doisprezece ani, ăl bătrân i-a strigat: „N-o să-mi mai treci pragul, n-o să-mi mai apari în faţă! Piei!" De atunci a încuiat-o în casă, stătea toată ziulica, ţesea, broda, îşi pregătea zestrea; când se-ntorcea seara bătrânul, îi auzea prima de departe pasul şi dădea fuga să se-ascundă în cameră. Când a-mplinit douăzeci de ani, a zărit de sus, de la fereastră, un tânăr care-o privea. A doua zi, la fel, tot aşa şi următoarea. L-a-ndrăgit. Într-o seară, pe întuneric, i-a aruncat un petic de hârtie: „Vino la miezul nopţii, o să fiu la poartă".

Kosmas a tăcut. Vena dintre sprâncene i se umflase şi se zbătea. Se zguduiau iarăşi în el, cu sălbăticie, ura, teama, dragostea pentru bătrân. Creta a dispărut dintr-odată şi în aer s-a profilat umbra lui fioroasă.

— Taci, şopti fata, taci, nu vreau să-mi spui.

— Nu, trebuie să afli. La miezul nopţii soră-mea a coborât, desculţă, tiptil, să nu scârţâie scara. Dar bătrânul era treaz, a auzit-o, s-a strecurat în urma ei. Biata de ea a ieşit în curte, şi-n clipa când întindea mâna să deschidă poarta, bătrânul a-nşfăcat-o de păr, şi-a-nfipt unghiile în ea, a târât-o leşinată în cameră, a zvârlit-o, a încuiat-o şi şi-a pus cheia la brâu. O vorbă n-a scos bătrânul; dar de-atunci, iată, sunt cincisprezece ani, soră-mea nu s-a mai apropiat

nici de poartă, nici de fereastră; nu poate, mi s-a spus, nici să doarmă. Doar când se-apropie miezul nopții deschide fereastra, se-apleacă şi, dacă se-ntâmplă să treacă pe drum cineva, îi strigă: „E cumva miezul nopții?” Şi-nchide imediat, din nou, fereastra, îngrozită.

Kosmas a tăcut. Părul blond, ochii albaştri, dulceața surorii, râsul său când era fetiță. Ca şi cum ar fi fost o apă neagră şi-ar fi văzut în adâncul ei.

— Iar acum? întrebă fata. „Acum, c-a murit bătrânul.” ar fi vrut să zică, dar vocea i se frânse.

— Acum, c-a murit bătrânul? Nu ştiu. Dar e prea târziu.

A făcut câțiva paşi pe punte, şi-a adunat iar, cum îi era obiceiul, toate forțele, s-a liniştit un pic. S-a-ntors lângă fată.

— Te rog, încă o dată, să nu te sperii.

— Dar. Începu ea.

Kosmas a-ntins mâna, vrând parcă să-i pecetluiască gura.

— Nu, nu, n-a murit. O să vezi.

Kosmas privea spre sud, dincolo de Megalo Kastro, vestitul munte – Youhtas –, cap uriaş de zeu, întins deasupra măslinilor şi viilor, cu fruntea dură numai urcuş, cu nasul drept, cu gura largă închisă şi barba din stânci şi prăpăstii care se năpusteau coborând spre câmpie. Zăcea cu fața-n sus, ca mort, un zeu încremenit, negru-albăstrui, stâncos, uşor ridicat, dominând cu privirea Creta.

— Bătrânul, stăpânul meu, n-a murit, se gândea din nou Kosmas, cu ochii ațintiți pe tulburătorul munte din față. Cât timp trăieşte şi se mişcă în mine, n-a murit, cât timp trăiesc şi mă gândesc, nu va muri. Ceilalți îl vor uita, de mine atârnă viața lui. Mă ține şi îl țin...

Îl simțea pe bătrân în măruntaiele lui, ca un copac ce-şi întinde rădăcinile şi nu e chip să se desprindă. Aşa fusese mereu. Sălbatic, tăcut, dominator. Şi-l amintea, din

copilărie, cu barba neagră precum corbul, cu năframa neagră pe cap, greoi, scump la vorbă, făcuse jurământ să nu râdă până când Creta nu avea să fie eliberată[2].

Într-o seară, îşi amintea Kosmas, venise pe nepusă masă la ei unchiul Dimitros, fratele mamei, vesel, bun, plămădit din alt aluat. Stăteau la taifas şi deodată a izbucnit în râs; iar stăpânul casei şi-a strâns sprâncenele stufoase şi n-a mai scos o vorbă. Când unchiul a plecat, bătrânul s-a-ntors spre Kosmas: „Nu i-o fi ruşine să râdă?!" a spus mirat.

Nu vorbea, nu râdea, privea oamenii şi nu le voia tovărăşia. Nu avea vreo supărare anume sau vreun necaz – era zdravăn, onorat, bogat, nevastă bună, copii sănătoşi, nimic nu-i lipsea; dar în sinea lui simţea o grea apăsare, o amărăciune de neînţeles, un nod îi urca întruna în gât şi-l sufoca. Răbda ce răbda, îşi înfrâna durerea o lună, două luni, şase, până când se revărsa în el şi nu mai putea să suporte, inima dădea să-i spargă pieptul. Şi-atunci, din şase-n şase luni, se-mbăta. Kosmas îşi amintea şi acum cu groază beţiile acelea de pomină. Avea patru amărâţi, oameni sărmani, cărora le dădea cu împrumut tot anul, ca să-i aibă la mâna lui când voia; când, la fiecare şase luni, se îmbăta şi avea nevoie de ei. Fiecare dintre ei avea un talent – unul *„i* dansa bine, altul cânta, al treilea cânta la liră şi al patrulea făcea glume. Când venea vremea, stăpânul trimitea ucenicul la fiecare şi le dădea de veste. „Salutări, le zicea, de la

[2] Aflată, din 1211, sub stăpânire venețiană, Creta a fost cucerită de turci în 1669. Stăpânirea otomană, tulburată de numeroase răscoale ale insularilor, a durat până la Revoluția din 1866 şi a fost definitiv înlăturată în 1896. Unirea insulei cu statul grec a avut loc în mai 1913, la sfârşitul Primului Război Balcanic.

căpitan Mihalis[3], să-nchideți degrabă prăvălia şi să poftiți acasă la el!”

Îi apuca groaza pe bieții oameni. Trimiteau vorbă, îl implorau pe stăpân, dacă era posibil, să le dea două-trei zile răgaz, să se pregătească. Aveau treabă, n-o isprăveau, o nevastă era bolnavă, trebuiau să meargă la sat la culesul viei şi tot felul de astfel de pretexte. Nimic! Bătrânul nici nu voia s-audă! îl trimitea din nou pe ucenic: „Să poftiți, zicea, imediat!” închideau, aşadar, amărâții dughenele şi scriau pe o bucată de hârtie pe care o lipeau pe uşă: „Lipsesc opt zile”, fiindcă atâta dura beția bătrânului. Târguiau cele de trebuință pentru o săptămână, le duceau la casele lor, îşi luau rămas-bun de la neveste şi copii, îşi făceau cruce şi soseau unul câte unul acasă la ăl bătrân. Slujnica îi conducea în beci; acolo erau butoaiele de vin, un chiup de ulei, unul cu măsline şi două chiupuri cu făină şi grâu. Într-o galerie existau perne şi velințe şi în față o masă lungă. Bătrânul stătea la mijloc, aşeza doi inşi la dreapta, alți doi la stânga lui. Slujnica venea cu gustări, femeile casei nu mai pridideau să taie orătănii în ograda din mijloc şi începea chiolhanul. Mâncau, beau, nu vorbeau. Niciunul dintre cei patru oaspeți n-avea chef. Fiecare se gândea la treburile lăsate vraişte, la casa lui, se revolta în sinea lui, dar toți tăceau mâlc. Încet-încet, se-nviorau cu vinul şi mâncarea, mintea li se înceţoşa, bătrânul făcea semn, punea mâna pe liră maestrul, cântărețul sorbea un ou crud să-şi dreagă vocea şi începea petrecerea. Dansatorul parcă zbura, mucalitul dădea drumul glumelor, beciul bubuia, se

[3] Eroul romanului *Căpitanul Mihalis. Libertate sau Moarte,* publicat în 1950, tradus prima dată în română în 1960 şi publicat de Editura Humanitas Fiction într-o nouă traducere semnată de Ion Diaconescu în 2014, operă, ca şi alte lucrări ale lui Kazantzakis, cu caracter autobiografic.

zguduiau pereții. Trecea ziua, venea noaptea, se iveau zorii. Bătrânul, fără să râdă, nemişcat, bea şi privea; nu cânta, nu dansa niciodată. Se sprijineau de perete musafirii, sau unul de umărul celuilalt, furau un pui de somn şi iarăşi, la un brânci al gazdei, săreau şi se aruncau din nou pe mâncare şi băutură. Tot aşa trei zile, patru, opt. Când sosea a opta zi, bătrânul se ridica, deschidea uşa, întindea mâna: „Plecați!" spunea liniştit. Kosmas n-avea să uite niciodată cum plecau amărâții ținându-se de pereți toți patru, unul în spatele celuilalt, cu fețele galben-verzui de-atâta vărsat şi de la atâta veghe, nespălați, neraşi, clătinându-se. Iar bătrânul încăleca iapa, trecea de mahalalele turceşti, ieşea din oraş şi se ducea la vie să ia aer.

Kosmas a scuturat din cap mânios, parcă vrând să-l alunge de pe el pe stăpân, s-a-ntors spre fată, să i se-mblânzească mintea. Stătea pe un colac de frânghii, la proră, privind cu ochii ei mari negri oraşul care se tot apropia.

Zidurile venețiene, casele dărăpănate, două-trei minarete ciuntite de-acum, cu semiluna retezată şi deasupra tuturor o biserică zveltă cu turla de un albăstrui întunecat.

— Este mitropolia, Sfântul Minas, spuse Kosmas aşezându-se lângă ea. Este ocrotitorul oraşului Megalo Kastro; când s-au năpustit turcii să calce în biserică, sfântul a sărit din icoana lui şi aşa cum era, călare pe cal, cu barba cenuşie scurtă, cu armura argintie, cu lancea lungă, s-a ivit în uşa bisericii şi s-a avântat asupra turcilor.

Îi cuprinse cu brațul talia, simțea căldura corpului ei, mirosul ciudat al respirației – un amestec de nucşoară şi scorțişoară – şi îl stăpânea o dorință sălbatică de a prinde capul iubit, acolo, pe colacul de frânghii, să-l sărute. Sunt doi ani de când se bucura şi încă nu putea să se sature de trupul acesta cald cu oase delicate, din țară îndepărtată, de rasă străină, din strămoşi trişti, îngroziți.

— Noemi, îi şopti, îți mulțumesc că exişti.

Fata îşi înclină capul, se ghemui la pieptul bărbatului, vrând parcă să se contopească, să se piardă în el, să nu mai existe.

Lumina se învioră, din trandafir palid de dimineață deveni roză sălbatică strălucitor de albă, iar marea se umplu de sâni, sălta şi primea soarele. Muntele Youhtas începu să se dilueze şi să se piardă în aburii căldurii care urca deja din pământ. Cerul îşi pierduse dulceața matinală, devenise de oțel albăstrui.

— În fiecare dimineață, spuse fata oftând, tata deschidea fereastra şi-l podidea plânsul. „Ce frumusețe-i asta, exclama, ce minune!" Şi ce crezi că vedea? Coşuri negre şi un petic de cer plumburiu şi oameni urâți şi zdrențăroşi dârdâind de frig. Ce-ar fi zis, Dumnezeule, dacă ar fi văzut Creta!

— Singuratică e Creta! oftă un bătrân în ițarii tradiționali care-şi ițise capul din cală, ciufulit, mahmur, şi privea. Singuratică e! Se aplecă în cală şi strigă: Veniți, măi băieți, să vedeți, numai dărâmături!

Un marinar tocmai trecea:

— Taci, moşule! îi strigă, taci, că-şi primesc pedeapsa acum cu vârf şi-ndesat friții şi mamele care i-au născut!

Dar bătrânul clătina din cap:

— Măi, toată Germania de s-ar distruge, suflul Cretei nu se va stinge! Nefericită Creta! oftă iar şi-şi făcu cruce: De-ai fi fost femeie, te-ai fi dus în rai, dar eşti insulă, biata de tine!

— Singuratică e Creta! rosti şi Kosmas, iarăşi a fost martirizată. Eu pe-atunci eram la Atena, nu mă stăpânea ruşinea, nu luasem încă hotărârea să las totul baltă, să plec, să mă avânt şi eu în primejdie, ca bărbat. Erau ultimele zile din mai '41. Cerul s-a-ntunecat, s-a umplut de avioane, s-au năpustit toate, în linie, ca nişte cocori, asupra Cretei. Femeile şi copiii, țipând, au luat drumul muntelui,

bărbații, dezarmați, se repezeau strigând: Libertate sau moarte[4]!

Un ofițer englez îmi povestea, după un timp, în Africa, despre patria care ardea. „Şi bărbații?" am întrebat. Englezul a râs: „Ţineau nişte cuțite mari ruginite şi strigau: Libertate sau moarte! şi se repezeau asupra paraşutiştilor." „Şi de ce râzi?" „Ca să nu plâng. Noi plecam. Într-un sat, la Marea Libiană, în clipa când săream în corabie, un căpitan bătrân m-a-ntrebat: «De ce plecați?» Da' nu vezi, căpitane? O să ne omoare. «Ei şi, pe urmă?» zise căpitanul. «Şi dacă pleci, n-o să mori într-o zi? Mai bine mori acum!» Cu cât mai târziu, cu atât mai bine! i-am răspuns. «Ceasul tău rău!» mi-a strigat bătrânul cretan şi mi-a-ntors spatele." După un timp am aflat că bătrânul căpitan era bunicul meu.

— Suflete aprige, bărbați îndărătnici cretanii ăştia, parc-aş intra în junglă, şopti fata şi-l privi pe bărbat, zâmbind ca să-şi îndulcească un pic vorbele.

„Are dreptate, gândi Kosmas, are dreptate. Tare greu e sufletul cretanului, ursuz, sălbatic, ca un rinocer."

Îşi amintea cum, în Africa, atunci când s-a dus şi el să lupte, i s-au deschis deodată măruntaiele şi demonii străvechi şi-au luat zborul. La început nu putea să vadă sat arzând, sânge vărsându-se. Prima dată când a văzut om ucis era cât pe-aci să leşine. Dar, încet-încet, a intrat în jocul sângeros, patima îl stăpânea, ancestral, întunecata dorință a omului de a ucide semeni. Chepengurile din el s-au deschis şi au sărit strămoşii străvechi – tigrul, lupul, mistrețul. „Are dreptate", murmură ca pentru sine, privind cu compasiune femeia.

---

[4] Deviza sub care au luptat cretanii în revoluțiile lor şi care va deveni şi deviza Revoluției greceşti de la 1821. Cele nouă benzi ale drapelului grec corespund silabelor din această istorică deviză; în greacă, *„Eleftheria i thanatos".*

— Cred că n-o să ies vie de-aici, rosti şi fata, însă atât de încet, că nu se auzi.

Călătorii au apărut toţi din cală, din cabine, s-au strâns la proră, privind. Nava intra deja în port; în dreapta strălucea, înfipt în stânci, leul de piatră al Veneţiei cu Evanghelia deschisă în gheare. Portul vuia, mirosea a lămâi putrede, ulei, chitre, roşcove. În urma lor marea liliachie clocotea. Soarele urcase deja pe boltă şi ardea. Kosmas sări pe chei, întinse mâna, o prinse pe-a fetei:

— Calcă cu dreptul, îi spuse încet. Fericită să fie clipa asta!

Fata îi urmă îndemnul, păşi prima dată cu dreptul pe chei, se agăţă de braţul bărbatului, istovită.

— Tare am obosit.

— Casa-i aproape, o-ncurajă Kosmas. Am ajuns.

Înaintau. Kosmas privea cu nesaţ casele, oamenii, străzile. Toate îmbătrâniseră; părul negru a albit, obrajii s-au scofâlcit, vopselele s-au spălăcit, zidurile s-au scorojit, multe s-au prăbuşit. Multe praguri erau năpădite de iarbă. Strânse mâna fetei.

— Asta-i patria mea; iată, din ţărâna pe care călcăm sunt făcut.

Fata se aplecă, luă de jos un pumn de ţărână, o fărâmiţa între degete.

— E caldă, îmi place.

Şi-şi aminti îndepărtata, îngheţata ei ţară. Înaintau pe străduţele înguste. Kosmas lăsase braţul fetei, acum mergea puţin mai în faţă; se grăbea. Inima îi bătea. A luat-o la dreapta, de departe desluşi uşa casei părinteşti; închisă. Fereastra de sus, zăvorâtă. Nici ţipenie pe stradă. Niciun glas; i se părea că visează. S-a apropiat de vechea poartă, cu belciugul gros de fier. Simţea că i se înmoaie genunchii. Îşi luă inima-n dinţi.

Bătu. Se auziră paşi în curte, un oftat. Paşii s-au oprit, a bătut din nou. Uşa s-a deschis, apăru o bătrânică, păr alb, istovită, topită, îmbrăcată în negru. Cum îl văzu pe bărbat, scoase un strigăt – „Băiatul meu!” – şi deschise braţele.

Apăru şi sora, subţire, topită şi ea, cu fire de păr alb; ochii larg deschişi, plini de răutate şi amărăciune. Sânii ei, care aşteptaseră de ani sumeţiţi, acum erau căzuţi.

Exclamaţii de bucurie, plânsete, mâinile pipăiau cu dor trupul iubit.

Au intrat în casă; o candelă ardea în colţul unde se afla canapeaua, acolo unde stătea întotdeauna bătrânul.

Kosmas se îngrozi o clipă, îşi făcu cruce.

— A zis ceva când a murit? le-a întrebat.

— Nu, răspunse mama. Gemea ca o fiară. I-am dat icoana Fecioarei, a zvârlit-o cât colo.

— Suferea?

— Nu, era furios că moare.

— Încet! îi îndemnă sora, arătând spre candelă. Aude!

Dar mama îşi avea acum fiul lângă ea, nu se mai temea. A continuat cu glas tare:

— Şi-a ascuns tot aurul în pământ, să nu ne bucurăm de el. S-a târât muribund la vie, unde-şi avea sălaşul, ne-a alungat pe toţi, a săpat o groapă şi l-a ascuns. Seara s-a-ntors; s-a prăbuşit mulţumit şi-a început horcăitul morţii. A venit popa să-l împărtăşească. A deschis ochii, dar, cum l-a văzut, l-a şi apucat nebunia: „Piei! i-a strigat, blestemat să fii!” – „Nu ţi-e teamă de Dumnezeu?” l-a-ntrebat popa şi i-a arătat potirul sfânt. — „E treaba mea! a răspuns bătrânul, valea de-aici!” La miezul nopţii a-nceput să fornăie ca un cal; soră-ta, cu mine şi vecinele, ne-am ghemuit într-un colţ tremurând. Ăsta necheza şi credeam c-o să cadă casa peste noi. Deodată, tăcere. „A murit! a zis chira-Katingo, vecina. Care din voi se duce să vadă?” Da’ niciuna nu-ndrăznea. „Du-te tu să-i închizi ochii, mi-a spus mie, du-te, că-i

păcat”. Mi-am făcut cruce, mi-am luat inima-n dinți şi m-am dus. Ținea încă în mâini fierul de la pat pe care-l îndoise...

Deodată, cum vorbea, o văzu pe fată stând încă în curte, sfioasă, sprijinită de stâlpul porții.

— Este?. Întrebă mama încet.

— Da, soția mea.

Sora şi-a întors fața în altă parte, cu scârbă; mama se apropie de fiu:

— De ce ai luat-o? O să ne spurce sângele. Evreică.

— E un suflet mare. Îi datorez viața. De n-ar fi fost, aş fi murit. Altă bucurie nu am. Iubeşte-o, te rog, mamă. Şi tu, Maria. Spuse şi se-ntoarse spre sora lui. Numai că ea se strecurase în bucătărie să pună cafeaua la fiert.

— E ovreică[5]. Spuse din nou mama. Da’ dacă tu o vrei. Doar de un lucru mă tem.

— Care?

— Să n-o sufoce, Doamne-fereşte!...

— Cine?

Mama n-a răspuns; s-a-ntors, privind spre candela aprinsă. Kosmas a înțeles, s-a rezemat de perete. Tăcere. Ştiau amândoi că în primele patruzeci de zile de la moarte sufletul nu părăseşte casa, umblă prin curte, urcă şi coboară scările, zăvorăşte noaptea poarta, stă de veghe lângă candelă şi priveşte şi aude toate cele. Bătrânul îi dăduse de veste c-a aflat că se însurase cu o evreică: „Cât trăiesc, să nu pui piciorul în Creta!” Şi erau abia zece zile de când murise.

A făcut un pas spre uşă.

— Hrysoula, vino! O luă de mână, o aduse lângă mama lui. Mamă, iată, fiica ta, spuse. Fata se-nclină, îi sărută mâna bătrânei şi se opri iarăşi aşteptând.

---

[5] Termenul (în neogr., *ovraia),* folosit în mod curent în Creta şi de către Kazantzakis în opera sa, nu are sens peiorativ.

Mama o privea tăcută. Nasul încovoiat, buzele cărnoase, ochii mari îngroziți. Lănțișorul de aur care-i înconjura gâtul.

— Te-ai botezat? întrebă bătrâna, fără să-ntindă mâna.

— S-a botezat, răspunse Kosmas. Iată crucea. Şi-a luat numele tău, mamă. Hrysoula. Mişcă lănțișorul şi pe pieptul ei, cald, apăru cruciulița de aur.

— Bine-ai venit! îi ură mama şi-i atinse nu fără ezitare capul.

Kosmas a-nceput să se-nvârtă prin casă, cu inima grea; urca, cobora, mângâia tăcut uşile, mobilele vechi. Orologiul uriaş de perete, pistoalele strămoşeşti de argint lângă icoane.

— Şi bunicul? a-ntrebat.

— Acolo, în sat; zace la pat aşteptându-şi moartea.

Cele două femei s-au aşezat pe canapeaua lunguiață, străveche. Mama privea afară prin fereastra închisă curtea pavată cu pietricele, glastrele cu busuioc şi, deasupra fântânii, vița încărcată de aguride. Din când în când, arunca o privire piezişă spre fată. „Ce să-i spun?" se frământa biata de ea. „Altă rasă, alt Dumnezeu a plăsmuit-o, n-o vreau!" Iar fata privea dincolo de curte, deasupra viței-de-vie, câmpurile nesfârşite înzăpezite, fabrici negre pustii, şi păduri înghețate, şi călăreți cu săbii scoase din teacă spărgând uşile caselor şi prigonindu-i pe evrei. Iar zăpada se topea de la sângele cald, devenea noroioasă şi turmele, bărbați şi femei cu copii, strigau, îşi adunau boccelele şi plozii şi fugeau.

S-a-ntors; privirea bătrânei era pironită asupra ei. Se sforță să-i răspundă c-un zâmbet, nu izbuti; ochii i se împăienjeniră brusc. Bătrâna o căină.

— La ce te gândeşti, la patria ta? Unde te-ai născut?

— Departe, departe, în Polonia. Într-un oraş negru, cu fabrici.

— Ce produc?

— Tunuri, avioane, maşini. Dar tatăl meu. A dat să spună: Nu şi-a mânjit mâinile făcând maşinării să ucidă oameni, era rabin. A reuşit să se abţină.

— Tatăl tău? întrebă bătrâna.

— A fost un om bun, răspunse fata oftând.

Bătrâna s-a ridicat, a ieşit în curte, a tăiat o crenguţă de busuioc, i-a oferit-o fetei.

— Voi aveţi busuioc?

— Nu.

— A răsărit pe mormântul lui Hristos, a spus bătrâna şi-a apoi a tăcut.

În acest timp soseau unchii, mătuşile, vecinele. S-a umplut casa. Uitaseră de bătrân, toţi erau bucuroşi de sosirea fiului. Şi o priveau curioşi pe soţia lui Kosmas, o măsurau din cap până-n picioare, ca pe o sălbăticiune frumoasă, ciudată şi tulburătoare.

Chira-Katingo se aplecă la urechea vecinei:

— Simţişi cum miroase? Ia apropie-te de ea.

— Ovreicuţă, de, murmură vecina şi-şi încreţi buzele. Aşa miros astea.

Kosmas, tot trecând de la unii la alţii, se uită o clipă spre nevasta lui şi văzu că suferă. Ca o lebădă rănită îi păru, într-un cârd de gâşte, raţe şi coţofene. Toate cu gâturile întinse spre ea, scoteau câteva strigăte şi-şi trăgeau gâtul la loc tăcute.

— Auzi cum şuieră candela! exclamă deodată o bătrână şi-şi făcu semnul crucii. Doamne miluieşte!

Toate se-ntoarseră spre canapeaua din colţul camerei, deasupra căreia fioros, nemişcat în semiîntuneric, strălucea ochiul roşu al candelei.

— Bătrânul! murmură o femeiuşcă grăsuţă şi se-ngălbeni.

— Unde?

— Uite colo, în colţul canapelei, stă cu picioarele sub el.

— Deschide geamul să iasă! se auziră strigăte îngrozite.

O bătrână se agăță de geamul ce dădea în curte, îl deschise, camera fu scăldată de soare.

— Mai vezi ceva acuşi, chira-Pinelopi?

Vecinica rotunjoară îşi făcu din nou cruce:

— Slavă ție, Dumnezeule! Plecă!

Maria aduse cafelele. Ofilită, morocănoasă, cu o cordeluță neagră la gât, să nu i se vadă zbârciturile. O privea pe Hrysoula cu ură: era mai tânără, mai frumoasă şi-i luase fratele.

Kosmas plesnea de ciudă. S-a ridicat, a deschis uşa, a pornit la drum. Soare puternic, apăsător, oamenii, animalele, fructele se descompuneau; străzile miroseau urât. Dărăpănături, prăvălii gata să se prăbuşească, sacouri roase, pantaloni cârpiți, fețe scofâlcite de foame. În spatele unor bărbi de pescar şi obraji căzuți recunoştea cu groază foşti colegi, îi ocolea schimbând drumul. „Nu-mi pasă de moarte, se gândea, de degradare mă tem; ea înjoseşte omul. Ei trebuie să-i vin de hac, s-o înving." îmbătrânise oraşul copilăriei şi tinereții lui, se prăbuşea, începea să devină nor de praf şi să se-mprăştie luat de vânt. Ar fi putut să se construiască peste el un alt oraş, dar n-ar mai fi fost al lui; s-ar fi umplut iarăşi străzile cu tineri, dar nar mai fi fost tinerețea lui. „Kastro, iubit oraş, murmură privindu-l cu tandrețe, am îmbătrânit amândoi."

Trecu de grădina publică, ajunse în piața mare. Aici simțise primul fior al iubirii. Prima femeie de care se-ndrăgostise apăruse într-un nor auriu de asfințit, ea cu un trandafir galben în mână, iar el cu palma plină de flori de iasomie! Era o seară de vară, fete îmbrăcate în roşu, portocaliu, albastru, se plimbau grăbite în sus şi-n jos, cu pieptul drept, cu părul despletit, cu cordelele fluturând vesele în spatele lor şi emițând semnale. Erau ca nişte corvete pavoazate care porneau să cucerească lumea. Iar tinerii mergeau în urma lor palizi, înciudați, se prefăceau că

râd, dar inima le tremura. Cu ei alerga şi Kosmas, şaptesprezece ani, vânticelul cald mirosea tot a iasomie.

A străbătut în grabă piaţa, cu ochii aţintiţi în pământ, ca să nu întâlnească vreo matroană grasă şi să recunoască, cine ştie, după privire, vreuna din fetele gătite din amurgurile de vară ale tinereţii.

Când, pe înnoptate deja, s-a-ntors la casa părintească şi a urcat în vechea lui cameră, şi-a găsit soţia ghemuită în pat plângând. A cuprins-o de talie, ia mângâiat cu tandreţe părul, i-a luat bărbia, i-a înălţat faţa întristată, o privea. Iar ea i-a zâmbit.

— Ce ai? Ce ţi-au făcut?

— Nimic. Nimic. Am obosit.

Şi-a ascuns faţa la pieptul lui, tăcea. Peste puţin, a zis:

— Mă priveau toate, adulmecau aerul, îşi întorceau faţa şi vorbeau într-ascuns. Mamei i s-a făcut milă de mine. S-a ridicat: „Doamnele mele, le-a spus, mergeţi cu bine. Suntem frânte! Ne vedem şi mâine!" M-a luat de mână şi m-a adus în camera asta. S-a aplecat, vrând parcă să mă sărute, dar s-a răzgândit. „Culcă-te, mi-a zis, şi să nu pui la inimă." M-am ghemuit aici în aşteptarea ta.

Deodată a izbucnit în hohote de plâns.

— Nu pot, striga, nu mai pot! Vreau să mor. Kosmas, să nu mă laşi să mor! Se rostogoli pe podea, îi îmbrăţişa genunchii, îl strângea:

— Să nu mă laşi! striga. Să nu mă laşi!

Kosmas se aplecă, îi ridică părul de pe ceafă, o sărută. Iar ea se-nfioră, îşi luă braţele de pe genunchii lui, se aşeză pe jos cu picioarele sub ea. Închise ochii şi zâmbi. Luna urca în clipa aceea şi se opri pe chipul ei. Kosmas se sperie. Se ridică, o luă în braţe şi o-ntinse pe pat.

— Dormi, îi şopti la ureche. Dormi acum, ai obosit.

Îl prinse de mână.

— Singură nu pot. Culcă-te şi tu.

Îl prinse de mijloc, se încolăci în jurul lui, se pierdu la pieptul lui, murmură câteva vorbe tandre în limba ei şi aţipi.

Luna urca agale pe boltă, imensă, tăcută, plină de dulceaţă. Luna tinereţii lui, nopţile care picurau miere, nopţile de veghe cu prietenii neliniştiţi cu toţii de marile întrebări fără răspuns – de unde? Şi încotro? Şi de ce? Erau anii Primului Război Mondial, ritmul pământului se înteţise, toţi adolescenţii lumii erau îngrijoraţi.

Luna se întinsese acum pe pat, ca un cearşaf alb. Părul auriu ca mierea al soţiei lui, revărsat pe pernă, strălucea calm, blând, plin parcă deodată de lampioane. Faţa îi lucea ca marmura. Kosmas dădu s-o mângâie, dar rămase cu mâna în aer, se temea să n-o trezească.

„Cât o iubesc pe femeia asta, nu poate fi cuprins în cuvinte, se gândi. Cât bine mi-a făcut, nici asta nu poate fi descris. Mi-a deschis mintea şi inima, m-a învăţat să iubesc neamuri străine pe care le uram, să înţeleg idei străine cu care mă luptam, să înţeleg că toţi oamenii avem aceeaşi rădăcină. Ce Soartă a luat-o de mână, în amurgul acela la Ierusalim, şi mi-a scos-o în cale?"

A scuturat din cap. A zâmbit. „Nu există soartă, îşi zise, eu, în acel amurg am prins-o de mână, eu, şi nimeni altul!"

Şi-a amintit cum se întâlniseră în acel amurg. El, într-o librărie, căuta o carte preferată, cântece chinezeşti ale dinastiei Song, pline de patos reţinut, fără multe vorbe, de o dulceaţă amară. În zilele acelea era disperat, războiul se înteţea, forţele răului ajunseseră la graniţele Egiptului, avioanele lor străbăteau cerul Palestinei în drum spre Irak şi-mprăştiau foc şi moarte. Şi Creta căzuse în ghearele lor. Foamea secera Grecia. În cafenelele din Alexandria ofiţeri greci se omorau între ei – regalişti, democraţi, comunişti.

N-a găsit cântecelele chinezeşti râvnite, era mâhnit şi privea plictisit prin vitrină forfota străzii. „Poimâine plec pe front, se gândea, în Africa, şi tare mult aş fi vrut să le iau cu

mine. În măcel şi în foc, cântecele astea m-ar fi destins; ar fi fost ca şi cum aş fi ţinut în buzunar iasomie care nu se ofileşte." Şi cum privea supărat strada, ochii i s-au oprit pe o fată în bluză de mătase portocalie. A strălucit în soare o clipă şi-a dispărut. Culoarea pe care-o iubea şi-l atrăgea invincibil, ca o insectă. A tresărit. Fata i s-a părut plină de mister şi frumuseţe, numai tristeţe.

Dintr-odată prin minte i-a fulgerat un gând: „Dacă vreau, alerg după ea şi-o fac a mea; dacă nu vreau, stau în loc şi-o las să treacă. Orice vreau fac: dar ce vreau?" Şi alt gând i-a fulgerat prin minte: ciobanul cretan care nu coborâse niciodată în marele, cum îşi imagina el, oraş cretan, la Kastro, cum i se mai zicea; auzea doar că era un adevărat paradis, cu toate bunurile de pe lume: cizme albe cu tălpi duble, puşti şi săbii, saci cu bob şi peşte sărat. Şi femeile care miros a săpun de mosc. De ani de zile se gândea la acest paradis, de ani de zile îl dorea şi într-o zi n-a mai răbdat. Şi-a agăţat cizmele pe umăr, ca să nu le strice călcând prin pietre, şi a pornit de pe munte spre Kastro. Alerga, alerga, o ţinu tot aşa vreo şapte ceasuri. Spre asfinţit a ajuns la marea poartă dinspre castru a oraşului. Acolo s-a oprit, parcă ruşinat că nu fusese în stare să-şi învingă ispita, a bătut cu ciomagul în pământ şi a strigat: „Vreau, intru, vreau, nu intru. Nu intru!" Şi-a făcut cale-ntoarsă.

Kosmas s-a scuturat. „Ba eu o să intru!" şi-a spus şi a dat fuga să prindă fata din urmă. După câţiva paşi, a zărit bluza portocalie strălucind iar în soare, exact în faţa zidului templului lui Solomon, unde se duc evreii şi plâng. A alergat, s-a oprit în faţa ei, a oprit-o din mers. Fata a înălţat capul, privindu-l îngrozită.

— În clipa când treceaţi, i-a spus, m-am gândit aşa: „Dacă vreau, vă opresc şi devenim prieteni; dacă nu vreau, vă las să vă vedeţi de drum". Şi-am hotărât că vreau. Şi a râs.

— Ori sunteți nebun, i-a răspuns fata privindu-l neliniştită, ori un om excepțional. Dar n-am timp.

— Veniți cu mine să stăm de vorbă şi apoi luați hotărârea.

— Nu mai am timp, a spus fata din nou. Plec.

— Unde mergeți?

— Plec! a spus şi vocea îi tremura. Kosmas a prins-o de braț, neliniştit.

— Nu plecați, a rugat-o tandru, veniți cu mine. Era îngrozit de tonul vocii ei. Spunea „Plec!" de parcă ar fi strigat: „Ajutor!"

Fata îl privea. Sprâncenele ei subțirele se mişcau. Îți dădeai seama că toată viața ei se cântărea în clipa aceea; vreau, nu vreau – soarta ei se concentrase în aceste mărunte cuvinte.

— Vino, i-a spus din nou Kosmas.

— Unde?

— Nicăieri.

— Unde? întrebă din nou, ca un copilaş cuprins de necaz.

— Să facem câțiva paşi împreună şi apoi plecați. Să stăm puțin de vorbă. Grea e viața, mâine plec şi eu, cu avionul, la război. Toți suntem nişte muribunzi. Scurtă-i viața, să discutăm un pic!

Fata a tresărit, auzind că bărbatul acesta ar fi putut fi mort în două zile. Îşi scutură capul, cu părul auriu ca mierea. „Să discutăm un pic", a spus şi ea. „Scurtă-i viața, aveți dreptate. Să mergem!"

S-au îndreptat spre moscheea lui Omar. Apusul din roşu devenise mov deschis şi încet-încet se transforma în albastru închis. Luceafărul urcase deasupra legendarei moschei şi dansa. Vorbeau ca nişte muribunzi. Repede, gâfâind, cu dor şi nesaț, ca şi cum s-ar fi spovedit. Primul a vorbit Kosmas, ca să-i dea curaj. I-a vorbit de Creta, insula iubită, dar înspăimântătoare, i-a povestit despre tatăl lui care era dracul gol, despre mama lui, sfântă mare martiră.

Despre lupta lui între aceste două forțe contrare, barbarie şi blândețe, şi cum de ani de zile se chinuia să prefacă întunericul patern în lumină şi totodată să dea putere blândeții amorțite a mamei. Inima fetei s-a tulburat, l-a privit pe bărbatul suferind ca pe fiul ei.

— De ce-mi vorbeşti cu atâta încredere? l-a întrebat şi l-a privit cu bruscă suspiciune.

— Fiindcă plec, fiindcă pleci şi tu şi nu avem timp. În alte vremuri oamenii lăsau să treacă ani ca să ajungă unde suntem noi doi astă-seară; într-o clipă, dintr-un salt ne-am găsit. Fiindcă noi nu avem timp. Iar acum, vorbeşte-mi şi tu cu încredere.

— Hai înapoi, a spus fata. Să stăm la picioarele zidului unde plâng evreii. Acolo, cred, voi putea.

Se întunecase deja, puține lumini pe străduțe, ca nişte candele, oamenii, buluc-buluc, mergeau lipiți de zidurile clădirilor şi dispăreau pe porți. La o intersecție, luminate, ştirile din război: nemții înaintează în Africa, au bombardat iarăşi Londra, Stalingradul e în pericol. Fata a strâns brațul bărbatului.

— Să nu te temi, i-a spus el, vom învinge.

— De unde ştii?

— O ştiu. Sunt sigur. De-ar fi fost să învingă vreodată forțele răului, lumea ar fi fost de mii de ani pierdută. Nu te teme. De ce tremuri?

— Mergem!

S-au aşezat amândoi la baza zidului lui Solomon, în beznă.

— Cum te cheamă? a întrebat-o bărbatul.

— Noemi.

— Spune, Noemi, te ascult. Ai încredere în mine, sunt cretan.

— Ce-nseamnă cretan?

— Om cald, care iubeşte viaţa şi nu se teme de moarte. Spune.

Era noapte în toată legea când s-au ridicat. Inima lui Kosmas deborda de indignare şi amărăciune. Fata asta firavă strânsese în ea toată durerea lumii. Una câte una, vorbele ei dezvăluiau groaza, infamia, ruşinea, nebunia lumii. Îşi acoperise cu palma faţa şi asculta şi vedea – au năvălit călăreţii în oraş, au spart uşi, au ridicat mii de femei şi copii, în faţă mergea tatăl ei, bătrânul rabin cu barbă albă, înaintând cu greu prin nămeţi. Zile şi nopţi, zile şi nopţi prin zăpezi. Foame, sete, sânge. Se tot împuţinau, tot rămâneau în stânga şi dreapta drumului, pe nămeţi, femei şi copii, cu faţa-n sus. Şi apoi Dachau. Şi cuptoarele. Şi tatăl, cu mama în braţe, amândoi bătrâni, cum intrau înăuntru. Noemi izbucni în bocet.

— Şi-apoi? murmură Kosmas, ridicând capul. Şi-apoi?

Noemi plângea. Îi cuprinse talia cu braţul:

— Cum ai scăpat?

— Nu ştiu. Ca într-un vis. Unchiul meu m-a luat într-o noapte, ne-am târât pe burtă, ne-am strecurat pe sub gardul de sârmă ghimpată. Luni şi luni de zile. Nu mă-ntreba, strigă deodată, nu mă-ntreba!

Kosmas îi mângâia părul.

— Nu te-ntreb, nu te-ntreb... Nu striga!

— Într-o zi am ajuns la mare. Care mare? Nu ştiu! Tocmai trecea o navă englezească, ne-a luat. Şi-am ajuns aici singură-singurică. Unchiul n-a putut să reziste; l-am lăsat undeva, într-un şanţ, mort. Nu, nu murise încă, strigă ea cu groază, trăgea să moară.

— Iar acum? întrebă Kosmas, unde te duceai astă-seară? De ce te grăbeai aşa?

Noemi înălţă capul.

— Luasem hotărârea.

— Ce hotărâre?

— O prietenă mi-a dăruit bluza asta portocalie, m-am spălat, m-am pieptănat şi mă duceam. S-a oprit puţin; apoi, calmă: Să mă omor. Să scap.

Kosmas se aplecă, îi sărută mâinile.

— Mergem.

— Unde?

— Vino cu mine, Noemi.

— Unde?

— De ce-ntrebi? Nu ai încredere? Vino! Nu ştiu dacă te iubesc, dar nu te las. Toţi te-au lăsat, eu nu!

Noemi s-a ridicat, s-a sprijinit de Zidul Plângerii, şi-a lipit pe el palmele deschise şi braţele goale, apoi obrazul. În întuneric Kosmas nu putea să-i desluşească faţa. Auzea doar un suspin încet, tărăgănat, monoton, ca un bocet. Ca şi cum ar fi cerut sfat şi ajutor de la pietrele calde strămoşeşti. Kosmas s-a ridicat şi el şi aştepta. Ştia că în clipa asta orfana îşi întreba strămoşii, cerea răspuns, lua o hotărâre. Zgomotul Ierusalimului începea să se limpezească, pe undeva se deschideau trandafirii, aerul mirosea. Dulce, tărăgănat, ca un gângurit de porumbiţă, devenise acum bocetul. Deodată Noemi se dezlipi de zid, liniştită, hotărâtă, ca şi cum şi-ar fi luat rămas-bun pentru totdeauna, şi se apropie de bărbat în întuneric. Întinse mâna.

— Mergem, a spus.

Luna dispăruse, patul era de-acum întunecat. La parter, mama şi sora lui sporovăiau încă în şoaptă, iar Kosmas le auzea vocea monotonă, liniştită, ca o apă curgătoare în noapte. Un câine a lătrat tânguitor şi a tăcut. Câţiva tineri îndrăgostiţi băteau încă străduţele şi cântau vechi serenade romantice, pline de dor şi dragoste. Din curte urca miros de busuioc, cel bine-cunoscut, care-i parfumase toată tinereţea. Busuiocul, măghiranul, cuişoarele, iasomia, vechi tovarăşi dragi. Kosmas inspira profund şi mintea lui

devenea asemenea curții părinteşti plină de glastre şi în mijloc cu o fântână cu apă rece.

„Asta-i patria mea, se gândea, asta-i casa unde m-am născut, asta-i soția mea."

A întins mâna să mângâie uşor părul revărsat pe pernă. Dar deodată, când se-apleca să o sărute, scara i se păru că scârțâie şi paşi grei se auzeau încet-încet urcând. I-a recunoscut. L-a cuprins groaza. S-a aşezat la loc pe pat, ciulind urechea. La parter cele două voci care sporovăiau mai înainte se opriseră. Îşi ținea răsuflarea. Scara a scârțâit din nou, paşii grei se apropiau. Ajunseseră acum la capul scării, au intrat pe coridor, soseau. „Bătrânul!" murmură Kosmas cu groază. Bătrânul! Şi-a întins mâna peste soția lui, vrând parcă s-o apere. Inima lui Kosmas bătea tare şi toată casa i se părea că se clatină. „Cine-i?" a dat să strige, dar gâtul îi era blocat, simțea că plesneşte.

În clipa aceea soția lui a sărit în sus țipând. A privit spre uşă, transpirația îi curgea la subsuori, tremura toată. Kosmas o îmbrățişă.

— Ce ai? o întrebă încet. Ai auzit ceva?

— Da, da.

— Să nu tremuri.

— Cineva urca scara. Cineva e-n fața uşii!

— Taci, o s-aprind lumina, nu-i nimeni, ai visat.

S-a ridicat, a aprins lumina. S-a dus la uşă. Tremura puțin şi el, dar s-a ruşinat. A-ntins mâna, a deschis cu forță uşa. Nimeni. S-a uitat la ceas: miezul nopții. Şi-a îmbrățişat soția şi deodată a simțit urcând din măruntaiele lui o dorință de nestăvilit. Niciodată n-o dorise atât ca astă-seară. Nici în acea primă noapte când plecaseră în goană de la Zidul Plângerii şi s-au închis în sărăcăcioasa cameră de hotel, unde stătea Kosmas.

A lăsat uşa deschisă, ca să arate că nu se teme, a luat-o în braţe, o mângâia din creştet până-n vârful picioarelor, a stins lumina, a sărit în pat şi i-a spus râzând:

— Hai, nevastă, să facem ladul să crape de ciudă!

II

S-a luminat de ziuă, a trecut o zi, au trecut două, trei. Kosmas se îngrijea de mama lui, de soră, cutreiera vechile străduţe, vechile cărări din afara oraşului, se sufoca. Îşi amintea de străvechiul conducător al rasei lui, care se întorsese şi el în insulă şi se sufoca. Casele i se păreau joase, drumurile largi ale imaginaţiei copilăreşti parcă se îngustaseră, prietenii îi adresau o vorbă-două şi nu mai ştiau ce să spună. Ei care, adolescenţi, băteau în sus şi-n jos străduţele în asfinţit şi nopţile şi discutau cu ardoare despre Dumnezeu sau despre Platon şi despre soarta lumii, acum se încurcau în neveste şi copii, în grijile pâinii de zi cu zi, iar flota de război adolescentină se scufundase în copaia casei lor.

Kosmas era stăpânit de nelinişte. O pornea pe cărările din afara oraşului, greierii începuseră să ferestruiască aerul, viţa-de-vie înmiresma văzduhul, soarele ardea şi din când în când treceau corbi, scoteau un croncănit răguşit şi dispăreau. Adesea se ducea pe jos până la Cnossos. Inima îi era strânsă şi întrebările îi asaltau mintea. Se plimba prin labirinturile piezişe ale palatului minoic, urca şi cobora treptele de piatră, zăbovea în marea curte regală, nu se mai sătura privind frescele pictate în culori vii, urmărea: adunarea poporului, ochi mari, cosiţe negre vălurite, doamne cu toalete pestriţe în tablouri poliptice, cu piepturile provocator deschise, cu buze pline senzuale, păsări, fazani şi potârnichi, maimuţe albastre, copii de rege cu pene de

păun în păr, tauri sălbatici sacri, tauromahii înfăţişate cu forţă şi graţie, preotese cu şerpi încolăciţi pe braţe, peşti în mări verzi, băieţi albaştri în grădini înflorite. Opulenţă, bucurie şi putere, o lume misterioasă, o Atlantidă care a urcat ca o primăvară din pământurile cretane şi ne priveşte cu ochi negri uriaşi; o strigăm, o-ntrebăm, dar buzele ei sunt încă mute şi nu răspund.

Ce-o fi fost poporul ăsta, se-ntreba Kosmas, ce lupte o fi dat şi el, pe ce cale şi-a făcut datoria, transformând materia în spirit?

Creta a fost prima stâncă luminată în Europa cufundată încă în beznă. Şi aici sufletul rasei mele, se gândea Kosmas, şi-a îndeplinit misiunea fatală: la adus pe Dumnezeu la scara omului. Uriaşele statui nemişcate egiptene şi asiriene au devenit aici, în Creta, mici, pline de graţie şi vioiciune; trupul uman s-a mişcat, gura a zâmbit, marmura, şi odată cu ea şi mintea, s-au despovărat. O omenire a trăit şi s-a jucat pe pământ cretan, nouă şi originală, numai mişcare şi graţie, lux oriental şi rapacitate de corsar.

Stătea cu orele Kosmas şi privea cu nesaţ colinele joase de la Cnossos, pământul albicios, măslinii argintii, podgoriile verzi-albăstrii; un zâmbet ascuns, mistic, are acest peisaj, copilăresc, cu multe semnificaţii, enigmatic precum zâmbetul Sfinxului. Dar al unui Sfinx grecesc, care meditează nu la problemele divine de dincolo de pământ, ci la frământările cotidiene, alternative, calde, înţesate de amănunte, ale omului. Toată această uşoară înălţare a pământului, pe care ai fi întâmpinat-o fără să-ţi bată inima, căpăta acum un profund înţeles neaşteptat, fiindcă în urmă cu patru mii de ani a trecut pe aici Pasărea albastră, Spiritul, şi s-a aşezat.

Se-ntorcea acasă Kosmas, lua mâna soţiei şi simţea cum mintea i se îmblânzeşte, iar viaţa devenea simplă de tot şi toate veacurile se strângeau şi încăpeau într-o clipă; clipa

când ții mâna omului pe care-l iubeşti şi-o simți caldă, vie, palpitând în palma ta. Şi-ți zici: „Aşa se-ntâmpla întotdeauna, aşa se va întâmpla mereu, clipa asta e veşnicia”.

Aşa au trecut încă trei-patru zile. Dar într-o dimineață dintr-un brânci poarta de la stradă s-a deschis şi un zdrahon a trecut pragul şi s-a oprit în mijlocul curții. Avea pieptul păros descoperit, mirosea a rozmarin şi a țap şi se sprijinea într-un ciomag lung. Cele trei femei stăteau în curte, în răcoarea matinală, sub bolta de viță-de-vie, şi-şi beau cafeaua. Kosmas se trezise şi se pregătea să o ia iarăşi la drum, de unul singur. Cu o seară în urmă, soția îl întrebase timid, îmbrățişându-l: „Când plecăm?” Simțise în glasul ei o nelinişte reținută. Iar acum ieşea Kosmas să salute încă o dată vechile străduțe din Megalo Kastro – şi să plece amândoi de aici.

Zdrahonul se opri în mijlocul curții, îşi şterse cu palma pieptul asudat:

— Mulți ani la dumneavoastră! strigă vocea unduioasă pe care o capătă ciobanii după ani de trai printre țapi şi berbeci. Mulți ani la dumneavoastră! Bine v-am găsit, doamnele mele! Mâncați, văd! Să vă fie de bine!

— Bine-ai venit, Manolios! îl salută mama. Intră. Stai să bei un vin. Ce veşti de la sat?

— Căpitan Sifakas, socrul tău, îşi dă duhul, chira-Hrysoula, scăpare nu mai are! Nici diavolul nu-l scapă! spuse Manolios şi izbucni în râs.

Se ghemui pe jos în curte şi îşi înfipse toiagul de cioban în pământ, ținându-l cu brațul lui păros ars de soare.

— Pe Dumnezeu, bine a mai petrecut în viața asta; a mâncat, a băut, a omorât turci, a umplut o curte de copii, de măgari, de iepe şi de boi, a despădurit munți şi a făcut ogoare, a plantat viță-de-vie şi măslini, a ridicat şi o biserică pentru sufletul lui, s-a asigurat, vezi bine, şi de-acum

încolo, ce să mai vrea de la viață? Gata! A ridicat steagul să plece. A aflat alaltăieri că fiul lui, căpitan Mihalis, s-a prăpădit. S-a mâniat. „S-a grăbit, a zis, s-a grăbit, al meu era rândul, dar aşa a fost el mereu, a făcut de capul lui, rebelul!" Iar ieri noapte a trecut prin faţa casei un căruţaş şi i-a strigat: „A sosit nepotu-tău din Egipt, căpitan Sifakas! Fiul lui căpitan Mihalis! Are, cică, pană şi hârtie şi scrie". „Ce scrie, mă?" a-ntrebat bătrânul şi-a ridicat bastonul. Dar căruţaşul plecase deja.

S-a-ntors Manolios şi l-a măsurat pe Kosmas din cap până-n picioare.

— Nu cumva oi fi domnia ta? Sau mă-nşel? spuse şi-ntinse gâtul să-l privească mai cu luare-aminte.

— Eu sunt în carne şi oase, Manolios. Ia zi, ce porunceşte bătrânul bunic?

— Să pofteşti, zice, domnia ta, să-i închizi ochii. Da' repede, zice, să-l apuci viu. Nu mai poate s-aştepte. Am adus şi un catâr să-l încaleci. „Eu, zice, purtam cuţite la brâu, fiul meu puşca, iar acu' aflu că nepotu-meu ţine pană; n-o să poată umbla sărmanul, ia catârul şi du-te!" Astea-s veştile, chira-Hrysoula; şi vinul de care zici o să-l beau, să nu-ţi stric hatârul.

Bău dintr-o sorbitură vinul, întinse mâna, luă o bucată de pâine de pe masă, plescăi din limbă mulţumit. Râse.

— Şi să vedeţi ce-o să vă spun acuşi! A făcut şi poftire căpitan Sifakas. Măi, zici că se duce ginerică acolo jos în Hades. Nu sunt două zile de când m-a strigat, sunt ciobanul lui de copil, de-al casei, vorba ceea: „Hai, Manolios, zice, ia-ţi bâta şi urcă-te prin satele de sus şi strigă-i pe bătrâni. Opreşte-te în mijlocul satului şi strigă: «Căpitan Sifakas, oameni buni, moare! Cei care sunteţi de-o seamă cu el, cei care aţi ieşit la arme cu el şi încă trăiţi, căpitan Sifakas vă pofteşte la conacul lui! Şi nu vrea el vreun peşcheş, nu vă temeţi! O să găsiţi mesele-ntinse, o să staţi, o să mâncaţi şi

o să beți, şi pe urmă căpitan Sifakas o să vă spună ceva. Are o vorbă să vă spună, luați-vă ciomegele şi veniți!»”

— Ce vorbă? întrebă Kosma, care nu se mai sătura să-l asculte.

„Doar patriarhii în Vechiul Testament mureau cu o asemenea măreție! se gândea. Doar primii bătrâni în timpurile străvechi ale creației.” Simțea o mândrie nereținută că se trăgea dintr-o astfel de stirpe.

— Ce vorbă? făcu ciobanul. De un’ să ştiu eu? Mă-mpunse aghiuță şi-l întrebai: „Ce vorbă o să le spui, căpitane?” Aghiuță mă puse, îți zic. Numai ce ridică bătrânul ciomagul şi-mi dădu una-n cap, uite, am şi-acu’ sânge aici.

Îşi scoase năframa neagră cu ciucuri şi apăru, sus la frunte, rana.

— Dintr-un salt o luai la sănătoasa! Luai drumul muntelui, umblai prin sate, strigai. Doar trei bătrâni apărură – căpitan Mandakas, căpitan Petrakas şi bătrânul învățător. „Du-te, mă, şi zi-i, strigară dumnealor, ține-te tare, căpitan Sifakas, nu-ți da încă sufletul, că venim!” îşi scoaseră fesurile cu panglici lungi şi-ncepură să se-ncingă.

Manolios izbucni din nou în râs.

— Nişte ruine, amărâții de ei! Erau gârboviți, plini de răni, nu puteau nici să umble. Trei sute de ani ei trei la un loc. Le curgeau balele, nu mai aveau gene, îşi puseră pistoalele de-argint, de parcă s-ar fi dus la război, şi porniră la drum, sprijinindu-se între ei, să nu cadă. Acu’, c-o să mergem în sat, o săi vezi. Pun prinsoare că-i găsim deja la masă!

Se ridică.

— Ei, stăpâne, pune-ți şi domnia ta fesul şi haide!

Kosmas se-ntoarse spre soția lui:

— Vino cu mine, Hrysoula.

Dar Manolios bătu cu ciomagul în pământ:

— Ce să caute femeile? strigă. Astea-s belea. Tu zici înainte, iar ele zic stai. Sau le apucă ambâțul, dau să alerge amărâtele şi le vezi cum gâfâie. Iar ție ți se face milă – să le laşi în mijlocul drumului, e păcat; să le iei iar cu tine, e belea. Da' stăpân eşti, fă cum crezi. Eu zisei şi trăncănii.

Făcu un pas, deschise poarta, se opri în prag aşteptând.

— Are dreptate Manolios, spuse mama. N-o lua, o să obosească.

— Ia-o, zise sora, care nu putea s-o vadă-n ochi.

Hrysoula se-ngrozi să rămână singură în casa aceea, fără apărare.

— Vin, spuse, vin să văd şi eu Creta.

— Du-te-nvârtindu-te şi să nu te mai întorci! murmură sora şi-i aruncă o privire piezişă plină de ură. Nu putea să o sufere, îşi ținea respirația când trecea pe lângă ea, îi pusese separat pahare şi farfurii şi tacâmuri să nu spurce o evreică atât de puternică şi casa, şi aerul, cum se-ntâmplase deunăzi, când toată noaptea vărsase din cauza ei." Să plece! Să plece şi să nu se mai întoarcă, Doamne!" îşi zise în gând şi se-ntoarse spre Manolios:

— N-avea grijă, Manolios, rezistă!

— Rezist, întări şi Hrysoula şi se duse să se pregătească.

Avea ochii împăienjeniți de lacrimi.

— Duce-te-ai la naiba!

Când au ieşit din Kastro[6] şi au intrat prin livezile de măslini şi podgorii, în față Kosmas cu soția şi în urma lor, pe jos, Manolios, cu toiagul de cioban petrecut pe umeri, era deja amiază. Ceas imobil, vertical, umbrele se încolăceau, ca speriate, la rădăcinile copacilor, pietrele vibrau în arşiță. Şi-

[6] Călătoria spre satul bunicului şi întregul capitol III vor fi prezente, desigur, adaptate la epocă şi cu modificări stilistice, şi în partea finală a romanului *Căpitanul Mihalis. Libertate sau Moarte,* publicat în 1950.

n depărtare, seninul lanț de munți Psiloritis aburea, sufocat în prea multă lumină.

Kosmas avea inima grea. Când se gândea de la distanță la Creta, se ridica în el un glas sever, nemilos, şi-l lua la rost, iar el înclina capul şi tăcea. Ceai făcut în atâția ani? îl întreba. Nu ți-e ruşine? Trudeşti de-atâta timp, te lupți cu vântul, te cerți cu vorbele, dai deoparte carnea, te hrăneşti cu umbra, nu te vreau! Era Creta care-i striga toate astea şi el înclina capul şi tăcea. Într-o noapte n-a mai rezistat. A abandonat traiul lui liniştit, a închis cărțile şi manuscrisele şi s-a-mbarcat cu destinația Egipt. A devenit pilot, şi-a pus viața-n joc, fiindcă-i era ruşine. Zbura deasupra Cretei, o vedea din avion, întindea mâna şi-o saluta. „Iată, îmi pun viața-n joc! îi striga, nu mă mai certa! Am abandonat umbra, mănânc carne!"

Iar acum umblă pe pământul ei, rupe frunze din copacii ei, se-apleacă, freacă în mâini cimbrişorul, gustă măslina. Privea în jur, tăcut. Întinderi sterpe, dure, severe. Grav mai este, se gândea, chipul Cretei, mult chinuit. Are ceva străvechi, sacru, amar şi mândru, la fel cum au mamele nemângâiate care au născut palicari.

S-a-ntors spre Manolios:

— Vorbeşte-mi de bunic, de căpitan Sifakas.

— Ce să-ți spun, boierule? făcu Manolios. Noi trăim, el moare, Dumnezeu să-l ierte! Bine, ba chiar prea bine îşi petrecu viața, nu-l plânge. Când venea la stână, lua două îmbucături de urdă, ridica varga amenințător, prindea un iepure şi-mi spunea: „Pune-l la frigare, Manolios!" şi-l mânca tot. Mânca, bea, iar când vedea vreo fată trecând spre izvor, lua o piatră, o strângea până se făcea fărâme de atâta mânie. Trei paturi, cică, a dărâmat, în noaptea când s-a-nsurat.

Tăcu, îl apucă iarăşi râsul:

— Ştii cum s-a măritat bunică-ta?

— Nu ştiu, ia zi, Manolios!

— Părinţii ei nu voiau cu niciun chip să i-o dea. Era sărac, pasămite, iar ei erau bogaţi. Era un pierde-vară, cică, făcea întruna revoluţii, iar ei erau gospodari aşezaţi, la locul lor. Nu voiau să i-o dea şi pace. Într-o noapte se scoală bunică-tu, încalecă iapa şi intră în satul miresei. Avea cu el doar un bidon cu gaz şi o cutie de chibrituri. Şi o verighetă legată la năframă. A intrat în sat şi-a început să arunce gaz pe case de la un capăt la celălalt al satului. „Ei, săteni, o să vă dau foc!" Oamenii din sat i-au recunoscut vocea, au sărit îngroziţi din aşternut. Dădură fuga şi părinţii miresei. „Pentru numele lui Dumnezeu, căpitan Sifakas, nu-ţi face păcat cu noi!" „Daţi-mi-o pe Lenio!" striga. „Nu ţi-e teamă de Dumnezeu?" încercau sătenii să-l potolească. „Nu-l amestecaţi pe Dumnezeu în treburile mele!" răspundea bunică-tu. „Daţi-mi-o pe Lenio! Uite, am şi verigheta!" „Alegeţi! strigă, focul sau verigheta!" „De la Dumnezeu să-l găseşti, împielitatule!" zice tatăl fetei. „Focul sau verigheta?" întreba iar bunică-tu. „Fie-ţi milă de sat!" „Focul sau verigheta?" „O să ţi-o dau, împielitatule!" a zis tatăl, pleacă!" „Acum o vreau, astă-seară! Ad-o!" Se duse mama bocind sărmana şi-o aduse. Se apleacă bunică-tu, o prinde de subţiori, o aruncă pe crupa iepei. „Urmaţi-mă, strigă şi aduce-ţi-l şi pe popă!" Dădu bice iepei şi plecă. În urma lui alergau gâfâind sătenii cu popa şi-n zori intrau în sat, cununia se făcu pe loc. „Plecaţi acu', le zice bunică-tu, duminica ce vine o să aşternem mese. Acu' vreau să rămân singur cu mireasa!" Şi-atunci, cum îţi spuneam, se-ntâmplă de se rupseră alea trei paturi!

Manolios luă ţigara de la ureche şi-o aprinse.

— Aşa trebuie bărbaţii să ia femeile, spuse.

Noemi asculta povestea despre nunta primitivă de corsar şi ochii îi scăpărau.

— Aşa m-ai luat şi tu pe mine. Îi spuse încet lui Kosmas. Aşa m-ai luat, în noaptea aceea la Ierusalim, aşa, Kosmas, întocmai.

— Nu, răspunse Kosmas amărât. Nepotul se potolise, forța îngrozitoare a bunicului ajunsese la nepot minte şi elocință.

— Aşa m-ai luat, întocmai aşa. Tu nu ştii, eu, da. Şi mă bucur!

Treceau printr-o vâlcea frumoasă, între doi munți. Un găitan de apă curgea printre pietrele albe; de-o parte şi de alta a firului de apă înfloreau oleandri şi în aer se simțea miros de migdale amare. Doi platani îşi înfipseseră rădăcinile în apă şi frunzele lor foşneau uşor. Iar foşnetul lor ai fi zis că răcorea aerul.

— Vă e sete? întrebă Manolios.

— Nu, răspunse Kosmas. Mergem.

— Mie mi-e sete. Opriți-vă.

Se-ntinse cu fața-n jos pe pietre, îşi înfundă barba țeapănă şi mustața în apă şi-ncepu să bea cu limba, ca o fiară sălbatică.

— Acum o să sece râul, rosti Noemi cu admirație față de sălbaticul bărbat. Kosmas tăcea, privea şi el cu mândrie, ca şi cum ar fost ale lui tibiile puternice, brâul subțire, capul negru, creț, care sorbea pârâul.

Dintr-un salt Manolios se ridică, rupse o floare de leandru şi şi-o puse la ureche.

— Taman de-aci l-am prins într-o noapte pe generalul neamț Kreipe, auzit-ați, cred, de el. Şi de-atunci am jurat că de câte ori o să trec pe-aici, mi-e sete, nu mi-e sete, o să beau.

— Tu l-ai prins, Manolios? întrebă Kosmas, care auzise de multe ori vorbindu-se de această răpire legendară.

— Nu eu singur, ce, crezi că-s fiară? Eram trei cretani şi un englez. Palicar voinic, da' le cam trăgea la măsea, îi

ziceam Mihalis. Eram vârâți colo, uite, în spatele stâncii ăleia. Drum îngust, vezi bine, stâncos, greu de trecut. Ştiam c-o să treacă, stăteam la pândă. Şi iată, seară-seară deja, maşina generalului. Înainta încet-încet. Aruncasem şi pietre-n drum, ca să-i tăiem elanul. Deodată strig, scot cuțitul, sar în maşină, îi fac de petrecanie şoferului, îl arunc în râpă. Ceilalți îl prinseseră pe general, îl legaseră fedeleş de mâini şi de picioare. Englezul se instală la volan, ne-am întors. Scoase din buzunar o sticlă de coniac, o bău jumate; băurăm şi noi jumatea aialaltă. Eram cu chef. „Ce zici? îi fac englezului şi i-l arăt pe general care gemea, să scot cuțitul?" „Nu, zise englezul, mergem să-l îmbarcăm." „Mai bine să-l curățăm, zic eu, nu ți-e milă de satele pe unde-o să trecem? O să vină câinii de nemți să le ardă." „Nu, o ținea englezul pe-a lui, o să-l îmbarcăm."

Manolios oftă.

— Blestem şi-acu' ceasul când l-am ascultat. Nemții ne-au luat urma; toate satele pe unde-am trecut, scrum. Acu' o să le vezi şi-o să ți se frângă inima. Război e, vezi bine. Nuntă fără miei nu se face, cum e vorba noastră.

Douăzeci de zile îl cărarăm cu noi, din sat în sat. Îl duserăm la alt țărm şi veni o corabie englezească şi-l luă şi-l trecu în Egipt. Era fiară neîmblânzită, ucisese cincizeci şi doi de oameni în Kastro, în ziua în care îl prinseserăm. Da' s-a dus la dracu'!

— Ai fost şi tu partizan în munți, Manolios? întrebă Noemi.

— Doar mi-s bărbat, doamna mea! Ce, eu n-am suflet? M-am dus pe munte, cum să nu! Trudii şi eu pentru patrie, eram în primejdie, am pierdut ce-am avut şi n-am avut, am împărțit zestrea soră-mii la englezi, ca să aibă de-mbrăcat şi de-nvelit. Alaltăieri englezii îşi aduseră aminte de mine, mă chemară la Kastro; era acolo şi Mihalis, englezul. „Salutare, căpitan Manolios! îmi ziseră, luptaşi ca un viteaz, ai făcut

mult bine luptei şi-acum iată răsplata." Scoaseră şi-mi dădură o bucată de hârtie care zicea aşa: „Căpitan Manolios din satul Nibro, din regiunea Sfakia, şi-a pus de multe ori în pericol viaţa, l-a luat prizonier pe generalul german Kreipe, a salvat englezi, şi-a dat averea pentru luptă. Îi dăm hârtia asta s-o pună în ramă, s-o păstreze el şi copiii şi nepoţii lui."

Manolios aruncă ţigara, scuipă.

— Ce-ai făcut cu hârtia aceea? îl întrebă Noemi.

— Ce să fac, doamna mea? răspunse Manolios. O rupsei. Pentru o prăpădită de hârtie trudii eu, ce crezi? Eu pentru istorie trudii!

Îşi trecu ciomagul pe umeri şi-ncepu să fluiere.

Kosmas nu vorbea, asculta. „Astea-s sufletele mari, îşi zicea el, care nu acceptă răsplăţi mărunte; trudesc pentru mărgăritarul cel mare, nemurirea."

Umbrele începeau să se mărească, au ajuns în primul sat, au intrat. Două-trei case rămăseseră încă în picioare, din dărâmături apăreau femei zdrenţăroase, o fată le aruncă o crenguţă de busuioc, strigându-le „Bine-aţi venit!"

— Uite, primul sat prin care-am trecut, spuse Manolios. L-am luat de gâtul nostru, ierte-ne Dumnezeu. Peste câteva zile se-nfiinţară aici nemţii, au strâns femeile şi le-au încuiat în biserică, au strâns bărbaţii pe ariile de treierat. „Au trecut pe-aici partizani cu generalul?" „Au trecut." „încotro sau dus?" „Nu ştim." „O să vă omorâm, dacă nu vorbiţi!" „Nu ştim." Au ales patruzeci, cei mai zdraveni flăcăi din sat. I-au dus la cimitir, i-au aşezat la zid, au ridicat puştile. Un cocoşat bolnav trecea amărâtul pe-acolo. Le strigă nemţilor: „Mi-e ruşine să trăiesc, eu, un cocoşat, şi să fie ucişi atâţia flăcăi.

„Omorâţi-mă pe mine în locul unuia dintre ei!" Nemţii râdeau; îl înşfăcară pe cocoşat, îl puseră şi pe el la zid împreună cu cei patruzeci.

Noemi scoase un ţipăt; tremura.

— Taci, îl rugă Kosmas, taci, Manolios, ajunge!

Dar Manolios nu mai putea să se oprească.

— Au tras o rafală, căzură toți cei patruzeci şi unu. Apoi se duseră şi dădură foc bisericii. Vreți să vedeți oasele? întrebă.

— Nu, mergem!

— Am obosit, şopti Noemi, să ne oprim puțin; aş vrea un pahar cu apă.

Ajunseseră în piața satului; cafenelele în jur, biserica şi şcoala numai dărâmături. S-au strâns de îndată țăranii, toți bătrâni; au apărut şi câteva femei, s-au oprit mai în spate. Un bătrân înalt, osos, mai-marele satului, şi-a scos scufia, s-a apropiat:

— N-avem scaun să vă poftim să şedeți, n-avem pahar să vă dăm apă să beți, de v-o fi sete, n-avem pâine, de v-o fi foame. N-avem nimic, nimic, nimic! Toate ni le-au luat, ni le-au distrus sau ni le-au ars câinii de nemți!

— N-avem nici bărbat să stea de vorbă cu voi, zise o bătrână; uite, numai moşi şi babe.

— Doar ăştia ne rămaseră de parte bărbătească, spuse o altă bătrână, arătând câțiva prunci care sugeau la sânul mamelor lor. De-or muri şi ei, s-a zis cu satul!

— Gata cu văicăreala! le frânse bocetul mai-marele satului. Muşcă-ți limba, chira-Kallio, n-o să moară! Curaj, femei! Ce, nu la fel pățirăm cu revoluția din '66[7]? Eu eram mic, da' mi-aduc aminte. Doi-trei prunci scăpaseră şi din ei, iată, prinse din nou viață satul. Cât timp există un bărbat şi o muiere, n-aveți teamă! Creta o să se umple iarăşi!

O fată aduse într-un vas un pic de apă pentru Noemi. Noemi îşi aplecă fața, bău. Inima i se răcori un pic, privea în jur femeile în negru, le zâmbi bătrânilor. „De neîndurat e

[7] În 1866 Creta a fost eliberată de sub turci.

durerea lumii, se gândi, nu mai pot!" S-a-ntors spre Kosmas, care mângâia în clipa aceea un prunc ce sugea. „Doar el mă mai ține pe pământ", îşi zise în gând. „Vreau să plec şi nu mă lasă. N-am forța pe care o au țăranii ăştia; nu vreau să reînceapă groaza, ajunge!"

— Nu v-au adus scânduri, fiare, cărămizi ca să vă ridicați casele la loc?

Au trecut deja trei ani! se miră Kosmas.

Mai-marele satului dădu din cap:

— Cine să ni le-aducă? Cine să construiască? Dormim în peşteri iarna, printre dărâmăturile caselor, vara. Vin ingineri, fac planuri, pleacă; vin alții. Nu cumva oi fi şi domnia ta inginer? Ne-am săturat deja! Hai, cu bine!

Se-ntoarse spre Manolios:

— De la Dumnezeu să găseşti binele, căpitan Manolios!

— Mi-am făcut datoria față de patrie, răspunse calm Manolios. Aşa-i războiul, vezi bine.

— De la Dumnezeu să găseşti binele, spuse din nou mai-marele satului.

— Şi războiul tot de la Dumnezeu e, replică Manolios.

— Şi casa, şi copiii, şi nevasta sunt de la Dumnezeu, Manolios. Pe cei doi fii ai mei i-au ucis în ziua aia, ştii; pe nevastă-mea tot în ziua aia au ars-o; iertare de spusei o vorbă în plus.

— Mergem! spuse Kosmas, nemaiputând să îndure tristețea. Rămâneți cu bine!

Tăcuți, bătrânii şi-au sprijinit bărbia în toiege şi-i priveau plecând. Bătrânele îşi ştergeau ochii; o tânără apăru dintre dărâmături şi-l privi îndelung pe Manolios cum cobora, sărind de pe o piatră pe alta. Îşi prinse sânii cu mâna, o dureau; se prăbuşi la pământ, să nu mai vadă bărbat.

— Au dreptate, murmură Manolios de cum ieşiră din sat; au dreptate şi ei, şi eu am dreptate. Dumnezeu să judece!

Kosmas tăcea. Bătrânii, bătrânele, dărâmăturile, cei trei-patru prunci la sânul mamelor. Războiul. Eternele, simpliste, dar atât de umane întrebări: Cu ce erau vinovați oamenii de aici, de la capătul lumii?

Înaintau acum pe o câmpie micuță, pustie. Ici-colo semănăturile începuseră să se-ngălbenească, câțiva maci încă rezistau, pustii şi ei, plini de semințe. Două-trei colibe sub măslini, femeile făceau focul la pirostrii, în aer stăruia miros de la lemnele arse. Soarele se-ndrepta deja spre asfințit şi de pe coasta muntelui se auziră câțiva clopoței coborând.

— Repede! i-a-ndemnat Manolios, zorind cu toiagul catârii, repede s-ajungem în satul apropiat, înainte de a se lăsa noaptea! Mergem la bătrâna Sourmelina, adăugă, e mătuşă-mea. Sora maică-mii. N-are casă, dar are inimă, o să ne aciuăm cumva. Casă rămasă-n picioare în sat nu există; am trecut atunci şi pe-aici, blestemați să fim!

O bătrânică trecu pe lângă ei, desculță, cocoşată de lemnele pe care le căra.

— Ziua bună, boieri, spuse şi se opri privind extaziată priveliştea: doi-trei oameni care treceau pe-acolo.

— Ce faci, chiră? întrebă Kosmas. Cum o duci, bine?

— La fel de bine precum câinii, băiete! răspunse. Să nu dea Dumnezeu omului câte poate să-ndure.

— Ți-au făcut rău şi dumitale nemții? Dar Manolios îi făcu în grabă semn lui Kosmas să tacă.

— Ce-ai zis, băiete? Sunt cam fudulă de urechi, slavă ție, Doamne!

— Hai, sănătate, am zis, plecăm.

— Eşti cretan?

— Da.

— Să ai binecuvântarea mea! Fă copii, s-a golit Creta, fă copii să nu piară cretanii din lume. E nevoie şi de ei.

— Haide, mergem, spuse Manolios, s-a-nserat. Zoreşte catârii, c-au încetinit.

— Bine că nu ne-a primit cu pietre, adăugă peste puțin. Scăpărăm ieftin. Asta-i baba Konstantinia. Când vede bărbat, îşi pierde mințile, sărăcuța. Ia pietre şi-l aleargă să-l omoare. Crede că-i neamț.

Scoase tabachera de la cingătoare, îşi răsuci iar o țigară.

— A avut patru fii sărmana, o mândrețe de palicari. Înalți cât chiparoşii.

Toți patru partizani. Când mănâncă fiii mei, se lăuda bătrâna, se zguduie casa. Într-o Sâmbăta Mare, au coborât noaptea în sat, s-au dus la mama lor să petreacă Paştele cu ea. În zori au apărut nemții; au intrat în casă, i-au înşfăcat pe toți patru, i-au țintuit la zidul din curte. Mama a căzut în genunchi la picioarele ofițerului neamț. Iar el râdea: „Alege pe unul dintre ei ca să scape". Mama lor îi privea pe rând pe toți patru şi tremura. Pe care să aleagă? „Mamă, îi spuseră cei trei neînsurați, alege-l pe Nikolis, el e-nsurat, are familie." Nikolis însă se mânie: „Eu am făcut copii, spuse, sămânța nu s-a pierdut. Unul dintre voi trei să trăiască, să se-nsoare şi să facă şi el copii." Şi-ncepură iarăşi cei trei sfada între ei; fiecare voia să-l scape pe celălalt. Până când neamțul s-a plictisit, a-nşfăcat-o pe bătrână şi-a aruncat-o într-o parte, a ridicat mâna, a dat ordin şi cei patru chiparoşi s-au prăbuşit cu toții la pământ şi s-a umplut curtea de leşurile lor.

— Cum poate rezista omul! țipă Noemi şi-şi duse palmele la urechi, să nu mai audă.

— Rezistă omul, doamna mea, spuse Manolios. Rezistă. Fierul, piatra, diamantul nu rezistă, omul da. Da' gata cu vorbăria, zoriți catârii!

Înaintau tăcuți. Manolios se gândea la stâna lui, Kosmas la durerea îndurată de Creta; mintea lui Noemi era mult mai departe, la câte țări năruite văzuse. La ceasul ăsta, la

apusul soarelui, tatăl ei, bătrânul rabin, se spăla, se schimba, lua Scrierea Sfântă, o deschidea pe genunchi şi începea să psalmodieze încet-încet, salutând noaptea trimisă de Dumnezeu. O melodie amară, tărăgănată, monotonă, ca tânguirea unei fiare rănite. Şi de câte ori era lună plină îşi punea bătrânul ei părinte ciorapi albi şi ieşea în miez de noapte în curte şi dănţuia la lună cu mâinile îndreptate spre cer, ca şi cum s-ar fi rugat. Iar acum.

A privit în jurul ei; o clipă mintea ei s-a zăpăcit, nu ştia unde se aflau, a scos un strigăt.

Kosmas s-a speriat:

— Ce-ai păţit, Noemi? De ce-ai strigat?

Dar ea îşi revenise, s-a-ntors, i-a zâmbit:

— Nu te teme, i-a spus tandru, nu te teme, rezist.

Trecuseră de câmpie, acum în faţa lor se înălţa un munte.

— Uite satul! le arătă Manolios întinzând mâna. Kosmas privea, dar nu distingea nimic; doar pietre grămadă peste pietre pe coasta muntelui.

— Unde? a-ntrebat. Nu văd.

— În faţa ta, pietrele alea, răspunse Manolios. Acum o s-apară şi oamenii. Uite, câinii ne-au mirosit deja.

Doi-trei câini săriră dintre dărâmături lătrând. Li se vedeau coastele de foame. Se întunecase de-a binelea.

— Nu văd lumină, spuse Kosmas.

— De un' să aibă ulei amărâţii, un' să găsească petrol? spuse Manolios. Aici, de cum apune soarele, oamenii se vâră printre dărâmături, mănâncă şi dorm fără lumină, ca păsările.

Cinci-şase feţe vesele se iţiră în spatele zidurilor rămase pe jumătate în picioare.

— Bine-aţi venit! se auziră glasuri. Bine-aţi venit! Unde mergeţi?

— La baba Sourmelina, răspunse Manolios; ea o să ne găzduiască.

— Aveți ceva de-ale gurii? întrebă o voce glumeață.

— Avem.

— Ei, atunci o să se-nfrupte şi baba Sourmelina. Da' vreo velință aveți cu voi?

— Avem.

— Ei, atunci o să se-nvelească şi baba Sourmelina, spuse din nou vocea şi-n spatele pietrelor se auziră râsete şi hohote.

— Oamenii de-aici râd, se miră Noemi. Ei n-au suferit? Sau şi-au învins durerea?

— La-nceput plângeau, îi lămuri Manolios, pe urmă, văzând că n-o scot la capăt cu plânsul, se porniră pe râs. Mai vine şi unul cu lira şi le cântă. Se-mbată fără vin bieții de ei şi-ntr-o noapte când trecui p-aici îi văzui jucând la lumina lunii. Şi tot printre pietre, să vezi şi să nu crezi, se drăgostesc, precum scorpionii. Uită sufletul omului, doamna mea, uită, ce crezi?

Se opri o clipă, privi.

— Iată casa mătuşii mele, le arătă. Nu-i nevoie să batem la uşă, nu are.

— Ei, chira-Sourmelina, strigă, ieşi la balcon!

O bătrână zdrențăroasă, slabă, sprijinită într-un baston strâmb, apăru printre pietre.

— Tu eşti, Manolios? Când apăruşi? Şi cine-i cu tine?

— Deschide porțile să intrăm! strigă Manolios, taie două orătănii şi pune slujnicele să le gătească, deschide lăzile, scoate mătăsurile şi cearşafurile de în şi-aşterne paturile. Bine te găsirăm!

— Toate se vor face, nu te grăbi, măi nărodule, făcu bătrâna. Bine-ați venit, boierii mei! spuse înaintând pe bâjbâite spre Kosmas şi Noemi care descălecaseră şi-naintau şi ei cu greu printre dărâmături. Bine-ați venit, copiii mei! Iată, am aici un colț acoperit, e încăperea boierească a casei, poftiți!

Se aşezară. Manolios strânse câteva surcele, aprinse focul. Deschiseră săcoteii, scoaseră de-ale gurii, se apropie şi bătrâna, se aşeză, începură să mănânce. Bătrâna îşi făcu cruce şi se aşternu pe mâncat.

— În fiecare seară să veniți, copii, în fiecare seară, să mănânc şi eu biata de mine. Oți fi având cumva şi-un pic de vinişor?

Manolios scoase o ploscă din traistă, trecu din gură-n gură, băură. Bău şi bătrâna, şi încă o dată, ochii îi scoteau scântei. Trebuie să fi fost tare frumoasă în tinerețe baba Sourmelina, doar ochii îi rămăseseră încă – mari, scăpărători, negri.

— Ei, tuşă, zise Manolios, care golise plosca şi-i venise cheful, ei, tuşă, pot să cânt?

— Liber, zise bătrâna. Ăia de-s vii, să cânte. Cântă, Manolios!

Începu Manolios să cânte, iar bătrâna îl asculta mândră de nepot:

Cu mătuşa mea Thodora
Ne duceam la oraş
Şi-mi zicea şi-i ziceam atinge-mă şi-o atingeam.
Ah, mătuşică, ce frumusețe!
Ah, mătuşică, alta de-ai fi!
Fă-ți, băiete, treaba, şi-apoi iarăşi mătuşă-ta oi fi!

Se învioră din nou ruina aceea de femeie; asculta cântecul de dragoste şi ochii îi scoteau flăcări. Bătrâna îşi dădu seama c-o priveau, se ruşină.

— Sărăcia are nevoie să petreacă, spuse, durerea are nevoie de chef, altminteri te doboară. Da' n-o să ne doboare! Noi o s-o doborâm!

Spuse şi bătu cu pumnul într-o piatră. Apoi, peste puțin:

— Pe mine, cum mă vedeți, m-a ars ladul; ce să-i fac ticălosului că am şaptezeci de ani şi nu mai pot să am prunci! Altminteri, i-aş arăta eu!

— Spune-ți durerea, tuşică, să te uşurezi, o-ndemnă Manolios.

— Ce să spun, măi Manolios? Opt luni am ascuns aici, în pustietatea mea, doi englezi. Copilul meu n-avea de mâncare, ei aveau; copilul meu n-avea velință, ei aveau. Se duse vorba la nemți. Mă chemă comandantul. „O să-ți omor singurul fiu, zice, predă-mi-i pe englezi." „Nu vi-i predau, îi răspund. Omorâți-mi fiul, unul am, omorâți-l. Da' să ştii, comandante, că toate mamele din lume suferă, şi durerea asta a mamelor o să-i vină de hac germaniei. Germania o să piară, pe capul meu! Pui prinsoare, comandante? Eu îmi pun capul!" A turbat câinele. A doua zi îmi trimite nemți acasă; eu mirosisem şi-i dusesem pe englezi pe munte. „Unde-s englezii?" „Plecară." „Unde s-au dus?" „N-am habar." în clipa aia tocmai intra fiul meu; l-au înşfăcat nemții, l-au lipit de zid. Cu puştile ridicate, mă priveau. „Să nu-i trădezi, mamă!" strigă fiu-miu. „Nu-i trădez, băiete, să n-ai teamă! Cu bine!" L-au omorât, au dat foc la casă şi duşi au fost. În aceeaşi noapte trecură alți doi englezi, pe care-i urmăreau nemții. Casa fumega încă, da' eu mă vârâsem într-un colț şi jeleam. Englezii mă auziră, se apropiară: „Pâine, strigau, pâine!" Sătenii îmi dăduseră un colac de orz, da' mie nu-mi ardea să mănânc; nu se ducea niciun dumicat pe gât. Le dădui pâinea. Dârdâiau, le dădui şi o cuvertură primită de la săteni, ieşii din colțul meu, îi aşezai pe ei să doarmă acolo.

— De ce-ai făcut toate astea? strigă Kosmas, îngrozit că există un suflet atât de mare. Ce, nu englezii erau de vină că ți-a fost omorât fiul?

— Am făcut-o, răspunse calm bătrâna, fiindcă ştiam că acolo departe, într-un loc numit Anglia, au şi ei mame. Iar eu ştiu ce-nseamnă durerea de mamă.

Toată noaptea, Kosmas n-a fost chip să-nchidă ochii. Se gândea la bătrână şi ochii îi lăcrimau. Mare omenie e asta,

se gândea, marele suflet învinge durerea personală, chiar şi cea mai îngrozitoare, devine una cu lumea. Există aici în Creta o flacără nedomolită, să-i zicem suflet, o flacără mai presus de viaţă şi de moarte. Mândrie, înverşunare, vitejie? Greu s-o defineşti, adică s-o înăbuşi. Toate astea la un loc şi altceva, de nedescris şi greu de cuprins cu mintea, care te fac să fii mândru că eşti om.

Dimineaţa, când s-au trezit şi şi-au luat rămas-bun, bătrâna se aplecă, scoase o piatră din curtea plină de împroşcături roşii, i-o dădu lui Kosmas:

— Uite, ia piatra asta, zise, să mă ţii minte. Să ţii minte Creta. Şi arătând petele negre-roşietice: Sunt urme de sânge.

III

Când au zărit satul bunicului, deasupra Mării Libiene, soarele nu apusese încă. Se strânseseră nori pe cer şi amurgul devenea roşu ca focul; un vânticel cald, umed, adia dinspre Arabia şi marea începea să se-nvolbureze uşor.

Conacul lui moş Sifakas se-nălţa în vârful satului, vechi, întortocheat, cu teascuri, prese de ulei, grajduri, magazii pline de butoaie şi chiupuri, cu pridvoare largi şi odăi cu tavan înalt, unde stivuiau vara cuverturile de lână şi velinţele de pat care ajungeau până la grinzi. Porţile erau deschise, lumea intra, lumea ieşea să vadă ce se-ntâmplă cu bătrânul căpitan care se lupta de atâtea zile cu Charon. În casă fiii, nurorile şi nepoţii bătrânului forfoteau, urcau, coborau, deschideau lăzi, descuiau dulapuri şi numărau chiupurile, câte au grâu, câte ulei, câte miere, câte butoaie sunt pline, câte piei de miel atârnau de grinzi, câtă brânză şi unt există în cămări, socoteau cu glas tare ce şi cât revine fiecăruia. Îl împărţeau pe bătrânul viu încă.

Iar el se mânia.

— Coborâți-mă-n curte, striga, să nu vă mai aud!

L-au luat cu aşternut cu tot fiii şi nepoții şi l-au coborât în curtea mare.

— Puneți-mă jos colo, sub lămâi. Aduceți-mi şi ciomagul. Aici vreau să-mi dau sufletul, pe pământ, între lămâi. Ridicați-mă un pic să văd!

L-au ridicat fiii şi nepoții, i-au pus o pernă la spate, i-au pus alături şi-un vas de aramă cu apă să bea.

— Lăsați-mă acu' singur, plecați! porunci.

Privi în jur în curte lămâii, chitrele, bătrânul măslin din mijloc, cei doi chiparoşi care străjuiau poarta, a adulmecat aerul – mirosea a frunze de lămâi şi bălegar –, îi plăcu şi-şi mângâie barba lungă mulțumit. Auzi o răsuflare în spatele lui, se-ntoarse, văzu un flăcău grăsun, cu păr creț, care stătea țintuit locului şi privea.

— Cine eşti tu, măi băiete? întrebă bătrânul.

— Konstantis.

— Al cui eşti?

— Al fiului tău Nikolis.

— Du-te şi spune-le să aşeze mese în grădină, să coboare cei trei căpitani să mănânce şi să bea în fața mea. Tot mai mănâncă?

— Tot; de ieri-seară, când au sosit, nu s-au oprit din înfulecat. Ațipesc din când în când unul pe umărul celuilalt, apoi se trezesc şi-o iau de la capăt cu mâncatul şi băutul. Iar învățătorul a venit cu lira şi cântă. Le necăjesc pe femei.

— Prinseşi avânt, văd, minte de pasăre, taci! Fă ce-ți zic; zi-le s-aşeze mesele colea, să-i văd. Şi dacă nu pot păşi, ține-i tu, Konstantis. Să nu râzi! Căpitani sunt, cer respect. Pleacă!

În clipa aceea apăru la poartă tâmplarul satului; îi dăduseră de veste feciorii bătrânului să vină să ia măsura pentru coşciug. A intrat pe furiş, tremurând, s-a aplecat, şi-

a întins atent brațele să măsoare, a-ntrebat, chipurile indiferent:

— Cum o duci, căpitan Sifakas? Eşti bine azi? Măi, tu până şi lui Charon o să-i vii de hac!

Vorbea şi se uita în stânga şi-n dreapta să vadă dintr-o ochire cât măsoară corpul. Bătrânul, cu ochii întredeschişi, îl privea, îl vedea măsurând pe furiş şi tremurând şi zâmbea pe sub mustața groasă pleoştită. I se făcu milă de el.

— Nu te teme, Stefanis, scoate metrul la vedere, măsoară ca lumea!

Tâmplarul s-a speriat:

— Căpitane, ce-s vorbele astea?

— Scoate metru', îți zic, scoate-l, măsoară ca lumea!

Tâmplarul, văzând ciomagul bătrânului agitându-se, s-a speriat şi mai tare, şi-a scos de la cingătoare metrul, l-a sprijinit de fiorosul trup, a măsurat.

— Cât? întrebă bătrânul.

— Unu şi optzeci şi cinci, căpitane!

— M-am stafidit, m-am scofâlcit, am îmbătrânit! strigă moş Sifakas şi oftă. Hai, pleacă! Şi ai grijă, amărâtule, îl vreau din lemn bun! Ai lemn de nuc?

— Am, căpitane!

— Din lemn de nuc îl vreau. Valea!

Între timp, femeile aşezau mesele în curte, aduceau fripturile şi gustările, urcioarele cu vin şi tăvile de aramă. Bătrânul, în fața lor, în capul oaselor între perne, privea. Două-trei albine zumzăiau deasupra capului zburlit, furnicile îl mirosiseră şi urcau din țărână pe tibiile lui goale, păroase. Iar bătrânul se bucura să admire lămâii cu crengile atârnând deasupră-i şi să simtă furnicile cățărându-i-se pe picioare.

— Unde-s căpitanii? întrebă fără să mişte capul.

— Vin. Iată-i.

Întoarse încet capul greoi, îi privi. Îmbrăţişaţi cei trei bătrâni căpitani, cu fesurile puse strâmb pe cap, cu mustăţile pleoştite, cu brâiele roşii late de mătase dezlegate, cu iţarii bufanţi din postav, cu cizmele negre stâlcite, fiecare cu un fir de busuioc la ureche, înaintau agale căpitanii, călcând strâmb. „Calcă bine, să nu ne facem de ruşine!" ordona în şoaptă unul celuilalt. „Ţineţi-mă bine, să nu cad!" se bâlbâia învăţătorul, pe care-l luaseră ceilalţi doi aprigi căpitani de mijloc, era slab, scund, beat turtă, cu lira petrecută pe umăr, iar de-o parte şi de alta cei doi căpitani, Mandakas, lungan, gât gros, oase zdravene, cu faţa împunsă şi peticită de la loviturile de sabie încasate; îi lipsea urechea stângă, i-o mâncase un turc la revoluţie; la brâu îi străluceau pistoalele argintii. În stânga învăţătorului, căpitan Petrakas, corsarul. Înalt, uscăţiv, ca un catarg de corabie, neras, ars de soare, saşiu.

Ajunşi în curte, văzându-l pe bătrân întins pe jos, s-au oprit.

— Încă trăieşti, măi Sifakas! exclamă căpitan Mandakas, izbucnind în râs.

— Încă, măi, o să-nfulecaţi şi-o să beţi? i-o întoarse el. Când o să vi se sature măruntaiele, ca să stăm de vorbă ca-ntre bărbaţi?

Învăţătorul dădu să spună ceva, dar limba i se-mpletici, vorbele i se scurgeau din gură şi-l răneau, ca nişte pietricele.

— Taci, dascăle! îi strigă căpitan Petrakas şi-i arse o palmă peste mutră. Taci, dascăle, să nu ne facem de râs!

S-a-ntors spre Sifakas:

— La mulţi ani, căpitan Sifakas! rosti pe un ton oficial şi duse mâna la piept. Bine te-am găsit la conacul tău! Am mâncat, am băut, o să mai mâncăm şi-o să bem, să fii sănătos! Apoi, când zici, o să ne-aşezăm şi-o să stăm de vorbă ca-ntre bărbaţi. Nu te grăbi.

— Eu nu mă grăbesc, spuse bătrânul; el se grăbeşte.

— Cine?

Bătrânul arătă cu degetele întoarse înapoi:

— Charon.

— Trei căpitani suntem, zise Mantakas, şi cu tine patru. S-aştepte!

S-au pus în mişcare toţi trei deodată, ca o fiară ameţită cu trei capete şi şase picioare. Învăţătorul călcă în gol, cât pe-aci să cadă; dar l-au prins cei doi de ceafă şi l-au readus pe picioare. În spate s-au auzit râsete; fiii, nepoţii şi nurorile îşi făcuseră şi ei apariţia în curte, îi priveau pe cei trei căpitani beţi şi făceau haz pe seama lor. Moş Sifakas se-nfurie:

— Ce tot râdeţi, măi? Căpitani sunt, trupuri mari, ţineţi-i să nu cadă!

— Cine se-apropie de mine o să-i sparg capul! gemu căpitan Mandakas. Umblu şi singur. S-a dezlipit de cei doi şi dintr-un salt s-a prins de o masă. S-au aşezat la mese toţi trei. Au luat urciorul, şi-au umplut cupele; învăţătorul şi-a luat lira de la umăr, şi-a pus-o pe genunchi, dreaptă.

În clipa aceea la poartă a apărut Kosmas. L-a zărit pe bunic întins pe jos sub lămâi, i-a văzut pe cei trei căpitani cu mâinile pline de carne şi un ciopor de fii şi nepoţi care veneau dinspre partea bătrânului. S-a oprit. Bătrânul l-a văzut, şi-a încreţit sprâncenele.

— Cine-i filfizonul care stă în pragul porţii mele? a strigat.

— Nepotu-tău, a răspuns Kosmas, dezlipindu-se din prag şi înaintând spre bunic.

— Care dintre ei?

— Al căpitanului Mihalis fiu.

— Oho! Să fie bine venit, a rostit bunicul şi şi-a-ntins mâna greoaie. Vino să-ţi dau binecuvântarea. Scrii, cică; ce scrii, mă? Mâzgăleli şi rime, nu ţi-e ruşine? Ca Stravantonis

o s-ajungi, stihuitorul, ăla de-l iau copiii la goană cu lămâi storcite!

Kosmas s-a-nroşit foc. Într-adevăr, ce scria? De ce scria? Nu-i era ruşine?

Toți versificatorii din lume i-au părut deodată, în fața unei astfel de umanități pe care o avea sub ochi, ridicoli şi amărâți.

Bunicul, cu ochii lui mici, de pasăre răpitoare, îl privea, cântărindu-l parcă – ce nepot e ăsta, merită, nu merită, cum de ieşise scribălăul ăsta din sămânța lui?

— Te-ai însurat?

— Da.

— Şi ți-ai luat, cică, ovreică de soață.

— Da, spuse Kosmas, şi-l privi şovăitor pe bătrân.

— Nu-i bai, măi nepoate, suflet au şi ele, un Dumnezeu ne-a făcut pe toți! Bine-ai făcut. Ți-a plăcut, ai luat-o, faptă de viteaz. Doar cinstită să fie, gospodină să fie, frumoasă să fie şi să facă plozi bărbați – altceva nu cer de la femei. Ce Dumnezeu adoră? Dumnezeul bărbatului lor, pe el îl adoră. Ad-o-ncoace s-o văd!

Noemi stătea încă la poartă şi privea cu mândrie şi teamă jungla aceea cretană. Altă plăsmuire-i asta, se gândea, alt pământ, alt Dumnezeu. Aici nu s-au stins încă „marile cazane", cum zicea tatăl ei, sufletele! Kosmas o luă de mână, o conduse lângă bunic. Fata se aplecă, sărută mâna osoasă, ridică ochii şi privi: cap greu, patriarhal, care se sprijinea pe pietre, redevenea piatră, fierbea din nou în pământ. Bunicul îşi sprijini mâna pe capul lui Noemi.

— Ai binecuvântarea mea, îi spuse. Îşi coborî palma pe fața ei, pe gât, o trecu încetişor pe piept, se opri la flancuri. Se-ntoarse spre Kosmas:

— E bună, da' cam slabă. Are suflet?

— Are, bunicule.

— Ei, atunci, numai carnea macră-i lipseşte!

Se-ntoarse spre fată:

— Să mănânci bine, nepoată, auzi?! Ce să facă femeia doar cu sufletul? Are nevoie şi de corp. Sâni şi coapse, şi vine, şi şolduri. Ce să mănânce, adică, sămânța? Ea vrea carne. Fă carne, nepoată!

Se-ntoarse spre Kosmas:

— De când sunteți cununați?

— De doi ani, bunicule.

— Şi plozi?

— Încă nu.

— Întârziați, întârziați. Ce faceți, măi, netoților, în fiecare seară? Vreau strănepoți, dar să fie zdraveni. Cretani să-i faci, nepoată, nu mucoşi!

— Bunicule, spuse Kosmas, luând mâna bătrânului, ai trăit ca un copac falnic, ai înghițit furtuni, ai suferit, te-ai bucurat, ai trudit o sută de ani. Spune-mi, cum ți s-a părut viața, bunicule, la ăştia o sută de ani?

— Ca un pahar de apă rece, răspunse bătrânul.

— Şi ți-e sete încă, bunicule?

S-a-ntors bătrânul, şi-a privit cu ochii lui severi fără gene nepotul, şi-a ridicat mâna, în semn de blestem şi-a strigat:

— Blestemat să fie cel care nu mai e însetat!

Făcu semn fiilor care aşteptau mai în spate.

— Puneți-mi încă o pernă, spuse, vreau să mă ridic, să vorbesc. Tăiați-mi o lămâie s-o miros. Am obosit, vezi, amețesc. Iar cât stăm de vorbă noi, căpitanii, să tăceți mâlc. Întinse mâinile: Faceți loc, spuse, să vorbesc cu bătrânii!

Bătrânii căpitani însă tot mai înfulecau, beau, învățătorul îşi sprijinise capul amețit de beție de trunchiul chiparosului, cânta la liră şi tot repeta aceeaşi mantinată de i se împăienjeniseră ochii:

Pe ciocârlii mi-am irosit cartuşele,

Acum te văd, potârniche, şi inima-mi arde!

Bătrânul bunic bătu din palme.

— Ei, căpitani, strigă, nu vi s-a umplut încă burdihanul? Vi se deschiseră, văd, măruntaiele, astupați-le! Periați-vă mustățile, spălați-vă mâinile, strângeți-vă cingătorile, apropiați-vă! Am o vorbă să vă spun. Iar tu, dascăle, atârnă-ți lira pe umăr, gata, ne-am săturat! Ei, copii! spuse şi se-ntoarse spre femei şi nepoți, aduceți-le apă să se spele; aduceți-le apă de flori să le iasă mirosul; săpuniți-i, curățați-i, sprijiniți-i să se apropie!

Aduseră fetele apă de flori, i-au stropit, au adus oțet de trandafiri, le-au dat să miroasă şi să se dezbete; i-au luat de subsuori şi i-au adus târându-i lângă bunic, i-au pus să stea turceşte, cei doi căpitani de-a stânga şi de-a dreapta bunicului, învățătorul la picioarele acestuia.

Moş Sifakas îşi deschise brațele; ca şi cum i-ar fi văzut prima dată pe căpitani, le ură bun venit domneşte:

— Căpitan Mandakas, spuse, vestit războinic al uscatului, căpitan Petrakas, fioros corsar al mării şi tu, căpitan dascăl, care-ai luptat şi tu în umbra noastră şi-ai ținut hârtiile Revoluției şi scriai la turci şi la franci, bine-ați venit la conacul meu!

i

— Bine te-am găsit! răspunseră cei trei şi iar tăcură şi-şi duseră palmele la piept.

Moş Sifakas a obosit, şi-a tras răsuflarea, a băut o înghițitură de apă dintr-o cupă. A deschis iar gura:

— V-amintiți la fiecare revoluție cum ne strângeam căpitanii sub un stejar sau în vreo mănăstire şi făceam adunare, şi luam hotărâri, şi ne sărutam, fiindcă mergeam la moarte? Tot adunare e şi asta, sub lămâi, în casa lui moş Sifakas! Eu, țineți minte, de luni şi luni de zile îmi iau rămas-bun, da' de plecat tot nu plec! M-am împărtăşit, da' nu plec. Nu plec, căpitani, până nu stăm de vorbă aici şi nu luăm hotărâri. Auziți ce vă zic? Vi s-a limpezit mintea? S-au

împrăştiat aburii vinului? Puteţi să luaţi cuvântul şi să-l daţi mai departe, ca pe vremuri?

— Putem! au răspuns toţi trei într-un glas şi şi-au dus mâna la piept în semn de jurământ.

— Ascultaţi, aşadar! Am o sută de ani; toţi îmi ştiţi viaţa, nu e nevoie să v-o spun. Dac-am luptat şi eu, dac-am trudit, dacă m-am bucurat, dac-am suferit, dacă mi-am făcut şi eu datoria ca om, toţi puteţi să depuneţi mărturie. Mi-a sosit ceasul; s-a deschis pământul, zice că vrea să mă-nghită. Să mă-nghită, n-are decât, nu-mi pasă! Priviţi ce las în urma mea! S-a-ntors, arătând spre fii, fiice, nepoţi, strănepoţi. Popor! Nu mă gândesc la moarte, alte griji mă frământă!

A oftat, s-a oprit puţin; a oftat din nou.

— Toate nopţile astea n-am putut să-nchid ochii, continuă şi vocea îi tremură pentru prima oară. Nu pot să dorm, căpitani, mă roade un vierme.

I-a privit pe rând pe căpitani, a dat din cap. A ridicat tonul:

— Ascultaţi ce vă spun? Aveţi mintea limpede? Ochii tăi parc-au apus, dascăle!

— Ascultăm! răspunse învăţătorul stânjenit. Ce vierme?

— Un vierme mă roade, fraţilor! Mă uit în urmă, îmi văd viaţa; mă uit înainte, îmi văd moartea. Şi mă gândesc: de unde venim, mă băieţi, de unde venim şi-ncotro mergem? Iată viermele care mă roade!

Buzele îi tremurau, a tăcut. Cei trei căpitani se foiră; învăţătorul îşi înălţă capul ascuţit, deschise gura, se răzgândi, o închise la loc.

— Nu v-a trecut niciodată asta prin cap? întrebă bătrânul. Nu v-a pişcat niciodată viermele ăsta?

— Niciodată, răspunseră într-un glas cei trei. Niciodată!

— Nici mie! spuse bunicul, slavă ţie, Doamne! Dar în nopţile din urmă, vă zic, nu mai e chip să adorm. A venit viermele, a urcat, văd, din pământ şi-a-nceput să mă roadă.

Cui să-mi spun durerea? Fiii mei sunt încă prea cruzi, cincizeci-şaizeci de ani, ce pot ei să priceapă? Iar căpitan Mihalis, primul meu fiu, a murit şi el tânăr, la şaptezeci de ani, n-avea încă mintea destul de coaptă ca să priceapă! Mi-am zis, aşadar: ia să fac eu adunare ca pe vremuri, ia să-i chem pe vechii mei tovarăşi, să stăm de vorbă! Ca spicele în vremea secerişului vă sunt capetele, căpitani, pline de bobi. Vorbiți. Deschideți-vă inimile, vin ați băut, acum se deschid uşor, hai, veniți să vă spoveditți, măi băieți! Nu vreau să mor ca un orb. Vorbeşte tu primul, căpitan Mandakas! Eşti cel mai bătrân dintre toți, după mine. Câți ani aveai la revoluția din '66?

— Optsprezece ani, frățioare Sifakas, nu ții minte?

— Eu aveam douăzeci. Cu doi ani mai mare ca tine. Deschide primul gura, vorbeşte. De atâția ani trăieşti şi tencingi, ce-ai priceput?

Căpitan Mandakas îşi duse palma la gură, o coborî încet, îşi mângâie barba deasă, căzu pe gânduri.

— De-aia ne-ai chemat, moş Sifakas? rosti în sfârşit. Ne vâri, văd, în mare belea. Prea scump, văd, ne pui să plătim vinul şi carnea cu care ne-ai omenit. Domnia ta ce zici, dascăle?

— Lasă-l pe dascăl, strigă bunicul, mie să-mi vorbeşti! Atâția ani, te-ntreb, de când trăieşti, trăseşi vreo învățătură? Priceput-ai ceva? Poți să dai vreo explicație viermelui? întreb, răspunde-mi! Şi să nu mi le-nvârți! Limpede să-mi vorbeşti, ca un bărbat!

Căpitan Mandakas scoase tabachera de la brâu, îşi răsuci o țigară. O învârti încet-încet, pe gânduri, o aprinse.

— Ne pui cuțitul la gât, moş Sifakas, rosti după o vreme. Ce să-ți zic? De unde să-ncep? Eu toată viața mi-am trăit-o orb, aşa cum zici şi domnia ta, şi nu mă căiesc. Orb am intrat în război, îmi legam strâns năframa pe cap, să nu mi se împrăştie mintea şi mă năpusteam asupra Turciei. Orb

m-am însurat, ca un orb am făcut copii şi mă duceam la biserică şi aprindeam lumânări şi mă închinam la icoane. Orb semănam, seceram, treieram, mâncam pâine. Niciodată nu m-am întrebat: de ce mănânc, de ce mă-nchin, de ce ucid. Iar acu', că mă-ntrebi, stai, căpitan Sifakas, ai un pic de răbdare să-mi scotocesc mintea. Te grăbeşti?

— Bine, am răbdare; scotoceşte-ţi mintea, moş Mandakas! Consimţi bunicul şi-şi încrucişă mâinile.

Mandakas se-ntoarse spre argatul lui, care stătea în spatele lui.

— Măi Yannakos, adu-mi sacul.

Toţi tăceau şi aşteptau. Kosmas îi făcu semn soţiei, luă o pernă, o aşează pe jos, sub lămâi.

— Stai, o-ndemnă, o să oboseşti. Stai aici la picioarele mele şi-ascultă. Înţelegi?

— Înţeleg, răspunse Noemi şi inima-i bătea tare.

Veni Yannakos cu sacul, îl sprijini de genunchii stăpânului său. Moş Mandakas îl deschise, îşi vârî mâna-n el, scoase o ploscă mare de sticlă, cu gât lat, învelită în piele.

— Ce-ai acolo? întrebă bunicul şi-ntinse gâtul să vadă.

Mandakas zâmbea.

— Ăsta-i răspunsul tău? făcu bunicul mâniat. Ce-i cu plosca asta?

— Unii, zise Mandakas, când pleacă la drum, iau în sac pâine, vin, carne; eu iau pâine, vin, carne şi plosca asta mereu cu mine.

— Ce ai înăuntru? întrebă din nou bătrânul.

Mandakas apropie sticla de ochii lui moş Sifakas; lumina apusului cădea asupra ei, înroşind-o.

— Nu vezi? întrebă Mandakas râzând.

— Bucăţi de carne, spuse bunicul. Bucăţi de carne în apă.

— Nu-s bucăţi de carne, moş Sifakas. Sunt urechi. Nu-i apă, e spirt! Din ziua când un turc, în '66, m-a aruncat la

pământ şi mi-a mâncat urechea, am făcut jurământ: de la fiecare cap de turc pe care-l tăiam, luam urechea şi-o puneam în ploscă. Ca să-ți spun viața mea, moş Sifakas, n-am decât să privesc una câte una urechile astea în spirt şi să-ți spun. Una câte una, ştiu a cui este. Iată, asta pe fundul sticlei, păroasă, este a fiorosului luptător împotriva creştinilor Ali-bey. Îl ucisese câinele pe frate-meu şi, după ce l-a ucis, s-a dus la conacul lui, lângă Rethymno, şi petrecea cu cadânele din harem. Felinarele turnului erau aprinse, să se vadă că are petrecere. În aceeaşi seară eu stăteam într-o cafenea turcească la intrarea în Rethymno şi trăgeam din narghilea. „Adu-mi un cărbune, i-am zis cafegiului turc, mi se stinge narghileaua." Mi-a adus; am înfăşurat țeava pe narghilea, am ieşit din cafenea. Şi cum ies, prind aripi la picioare, mă avânt prin ogoare, ajung la conacul lui Ali-bey, intru. Intru, ajung în odaia lui, îl găsesc cu cadâna în aşternut, mă reped asupră-i, îi tai capul, îi iau urechea, o înfăşor în năframă, mă-ntorc la cafenea. Am tras țeava narghilelei, am început să fumez. Nimeni nu prinsese de veste c-am lipsit. A doua zi, când s-a aflat de omor, paşa a spus: „Asta-i mâna lui Mandakas! Mandakas l-a ucis!" Dar turcii au jurat: „Mandakas a stat toată noaptea cu noi la cafeneaua lui Hasan şi a fumat narghilea!"

Ridică plosca, i-o arătă lui căpitan Petrakas.

— O vezi? Asta-i urechea lui Ali-bey. Şi-a întins degetul, a arătat o altă ureche. Asta groasă, neagră, cu cercel de aur, e a unui arap. A lui Remantanis, alt prigonitor al creştinilor, catran pe oasele lui! Ăsta deschidea cufărul, punea în deschizătura lui sfârcurile femeii, apoi închidea cufărul, stând pe el şi sfârcurile cădeau tăiate. L-am nimerit într-o seară singur, la Biserica Trypiti, acolo pe țărm, afară din oraş. „Măi Remantanis, îi zic, nu ți-e frică de Dumnezeu?" „Lui să-i fie frică de mine, îmi zice câinele, eu mi-s Remantanis." „Şi eu căpitan Mandakas, îi zic şi trag cuțitul.

Scoate-ți şi tu cuțitul.” „Nu l-am luat cu mine. M-ai prins neînarmat, ghiaurule!” „Eu am două: ia tu unul!” înşfacă cuțitul în aer, începe lupta pe pietre, pe țărmul mării. Ne luptăm, ne luptăm, se lăsă noaptea. Sângele curgea pe noi, curgea şi sudoarea, fierbeam; am intrat în mare să ne răcorim, ne luptam şi în apă şi se-nroşea marea. Nu vorbeam, gemeam. Un prieten al arapului se repezi să-l ajute. „O să te strivesc ca pe-o sardea, îi strigă arapul, lasă-ne pe amândoi singuri! Pleacă!” „Măi Remantanis, îi zic, eşti viteaz.” „Şi tu la fel, Mandakas! Fiare suntem amândoi.” „Unul din noi doi trebuie să piară. Nu ne încape lumea pe amândoi!” zic şi mă reped asupra lui. L-am prins într-o clipă de moliciune, l-am încălecat la ceafă, i-am înfipt cuțitul în gât, l-am măcelărit ca pe porc; i-am tăiat urechea cu cercel, iat-o!

A-ntins iarăşi degetul:

— Urechea asta, care-a-nceput să se-nverzească, este a lui Mustafa Hasapul; asta-i a arnăutului; cealaltă, mai încolo, sfâşiată, a unui efendi, cea de jos, albă, cu o măslină pe ea, dar s-a-ntunecat, n-o mai vedeți, este a lui

Nouri-bey, care încăleca la fiecare asfințit un armăsar negru şi trecea prin mahalalele creştine şi necăjea femeile. Fiecare ureche are povestea ei. Aici, în plosca asta, sunt toate revoluțiile Cretei, din ’66, ’78, ’89 şi ’96. Adevărat, sunt fiară, Dumnezeu să mă ierte! Când izbucnea revoluția, părăseam casa, copiii, viile, încălecam iapa şi dădeam fuga la comandant, căpitan Korakas.

Cum îşi aminti de căpitan Korakas, Mandakas oftă.

— Un palicar ca el n-a mai apărut pe lume. Scump la vorbă, nimeni nu la auzit vreodată râzând, ochiul lui era rotund, întunecat, sălbatic, ca de vultur. Nu avea niciun cusur. Nu bea, nu înjura, nu se pângărea cu femei. Când pornea la război, dădea un bici iepei şi se năpustea asupra Turciei; niciodată nu se uita înapoi dacă-l urmau. Nu era

om! Arhanghel era! oftă iarăşi moş Mandakas. Doar aripile îi lipseau.

Moş Sifakas asculta şi se foia între perne; dar era răbdător, zgâria cu unghiile lămâia pe care-o ţinea în mână şi-o mirosea. La un moment dat, n-a mai rezistat:

— Pune plosca în sac, moş Mandakas, nu mai au sfârşit poveştile omului. Pune plosca-n sac, îţi zic, şi răspunde la ce te-ntreb: ce-ai priceput tu din urechile astea pe care le-ai tăiat? Acu', că-ţi priveşti viaţa în ploscă, spune-mi: ai apucat pe drumul drept? Te-ai căit de ce-ai făcut?

— Să mă căiesc?! exclamă înfuriat moş Mandakas. Da', de-ar fi, moş Sifakas, s-o iau de la capăt, aş lua de nevastă aceeaşi femeie, aş însămânţa aceiaşi prunci, aş ucide aceiaşi turci – poate chiar mai mulţi –, aş purta aceiaşi iţari, aceeaşi cingătoare, aceleaşi cizme! N-aş schimba un fir de păr! Iar când m-aş înfăţişa a doua zi lui Dumnezeu, aş ţine plosca şi i-aş zice: „Sau mă pui în rai cu plosca asta, sau nu intru deloc!"

— De-aia te-ai născut, strigă moş Sifakas, să ucizi? De-aia te-aduse Dumnezeu pe lume?

— Nu ca să ucid, n-o întoarce, moş Sifakas! Nu sunt însetat de sânge, nu ucid ca să ucid! Dar am luptat pentru libertate!

Prinsese avânt Mandakas, i se luminase deodată mintea.

— Iată, m-ai întrebat de unde venim şi încotro mergem. Când am deschis gura, nu ştiam ce-o să-ţi răspund; dar tot vorbind, mi s-a luminat mintea. Din robie venim, căpitan Sifakas, şi ne-ndreptăm spre libertate! Ne-am născut robi şi luptăm toată viaţa ca să fim liberi! De-aia ucidem; de-aia ucideam eu turci. Asta e! M-ai întrebat, am răspuns. Îmi şterg cuţitul, am isprăvit.

Se-ntoarse, făcu semn argatului său.

— Du, Yannakos, sacul la locul lui.

— Corect! exclamă bunicul, corect le zici, căpitan Mandakas! Ăsta-i un drum, pe el ai apucat. Ai sosit la capăt, ți-ai făcut datoria, să-ți fie de bine! Da' crezi că-i un singur drum? Există şi altele. Vorbeşte tu, acu', căpitan Petrakas, e rândul tău!

Petrakas strânse pumnul, ochii saşii i se-nroşiră.

— Nu-mi place deloc purtarea ta, moş Sifakas! Ne-ai adus aici, în curtea ta, şi, având câțiva ani mai mult decât noi, faci pe căpetenia şi ne iei la-ntrebări. Nu, n-o să vorbesc!

— Nu te-aprinde-aşa, drace! strigă bunicul. Nu, nu fiindcă-s mai mare decât voi vă iau la-ntrebări, ci fiindcă intru eu primul în pământ şi mă grăbesc. De-aia, vezi bine, întreb! Nu vreau, de câte ori să vă spun? Nu vreau să mor ca un orb! Ajutor cer, ajutor, atât! Priceput-ai, măi Petrakas?

— Pricepui, răspunse Petrakas şi-şi înclină capul. Iartă-mă, moş Sifakas! Da' nu eşti domnia ta în primejdie să ți se scufunde corabia şi să apar eu cu corabia mea să dau asalt şi să te scap. Eu toată viața cu marea m-am luptat, alt ajutor nu pot să-ți dau. Eşti un suflet care stă în pragul Hadesului şi te cuprinde frica, viermele de care zici, şi strigi vechilor tovarăşi: „Unde intru, măi băieți? încotro merg? Unde mă duc?" De unde să ştim şi noi, moş Sifakas, să-ți spunem şi să te uşurezi? Trăim în voia soartei, murim în voia soartei, fără cârmă, cu pânzele ferfeniță. Suflă vântul, încotro suflă, acolo ne ducem. Vasul ia apă, lucrăm zi şi noapte la pompe, dar apele năvălesc, pompele ruginesc şi pocnesc şi ne ducem la fund. Asta-i viața omului, blestemată să fie! Care-i datoria noastră? Să tragem la pompe, zi şi noapte, să nu stăm cu mâinile încrucişate, să-ncepem să ne văicărim! Să nu ne ruşinăm, moş Sifakas! Să murim, da' să nu ne ruşinăm, moş Sifakas! Asta găsii eu, asta pricepui eu din viața mea. Îți place, nu-ți place, asta e!

Se-ntoarse spre Mandakas cuprins de furie.

— Eu n-am fost ca domnia ta, Mandakas, ţintuit în pământ, cu paie-n ochi, să nu văd decât turci şi creştini şi să ucid turci, să le tai urechile şi să le pun în ploscă! Şi-apoi să scot plosca din sac şi s-o arăt unuia şi altuia şi să zic: „Iată plosca, asta-i viaţa mea!” Eu, Mandakas, am călătorit în lung şi-n lat, am văzut lume şi lume, m-am culcat cu fel şi fel de muieri, am coborât până jos în Africa, unde pâinea se coace la soare; m-am dus până la capătul pământului, am văzut milioane de oameni galbeni revărsându-se, îmbulzindu-se, umplând drumurile ca furnicile. La-nceput toţi oamenii îmi puţeau, ziceam: numai cretanii miros frumos; şi de la cretani iarăşi, numai creştinii. Da’ încet-încet m-am obişnuit cu putoarea lor, am înţeles că toţi mirosim şi puţim la fel. Blestemaţi să fim noi toţi! Şi m-am avântat şi eu corsar. Aici, pe lumea asta, am înţeles, există două feluri de oale: unele de aramă şi altele de lut; se ciocnesc. Să fii de aramă, bietule Petrakas, îmi ziceam, să nu te spargi. Fiindcă, dacă te spargi, nu te mai lipeşti la loc, gata! Mă-mprietenii, aşadar, cu algerieni, am ridicat pânze negre, ne-am luat catrafusele, dădeam asalturi asupra corăbiilor, ucideam, prăduiam, plecam şi-ascundeam prada în insulele pustii. Odată am debarcat la Grampousa o corabie plină de scorţişoară, trandafir şi nucşoară de mirosea toată Creta. Ti-aduci aminte, moş Sifakas?

— Zi mai departe. Şi să ajungi odată la capăt. Ce e nevoie de toate astea?

— E nevoie ca să vezi, să-nţelegi. Nu ne temeam nici de dumnezei, nici de oameni. Eu eram creştin, ei musulmani; da’ nu lăsam corabie care plutea spre Mecca sau spre Ierusalim fără s-o atacăm şi să-i omorâm pe hagii. Devenisem fiară. Îmi lăsasem şi eu, ca algerienii, o codiţă la spate şi-mi răsesem creştetul capului. Am strâns găleţi de taleri, de lire, tot felul de monede de aur. Răpeam de pe fiecare corabie şi două-trei femei, ne făceam cheful cu ele şi-

apoi le azvârleam în mare. Am fost fiară şi eu, mai rău ca tine, căpitan Mandakas! Iar de mă-ntrebi, moş Sifakas, dacă m-am căit, o să-ți răspund: Nu! Bine, corect, vitejeşte îmi petrecui viața; fiară m-a făcut Dumnezeu, ca o fiară m-am purtat! Lup de mă făcea, mâncam miei. De mă făcea miel, m-ar fi mâncat lupul. Ce-s eu de vină? De vină e cel care face lupii şi mieii.

Tăcu o clipă, îşi privi cu ochii lui saşii tovarăşii. Ca şi cum ar fi aşteptat să-i vorbească. Cum niciunul nu zicea nici pâs, continuă:

— Iar acum, căpitani, am îmbătrânit, îmi crapă încheieturile, am luat apă, pompele nu-şi mai fac treaba cum trebuie! Am tras, aşadar, la țărm, sunt om, de ce? Fiindcă nu mai pot. M-am potolit. Mi-a căzut părul, mi-au căzut dinții, lupul e jigărit! Sunt om de-acu', nu mai ucid, nu mai urlu, behăi ca un miel. Stau la izvorul din sat şi admir fetele care vin să-şi umple urcioarele. Iar fetelor nu le mai este teamă de mine – aici am ajuns! — şi vin; pun palma şi le pipăi fața; de multe ori mă podideşte plânsul. În halu' ăsta am ajuns! „De ce plângi, bunicule?" mă-ntreabă fetele. „Fiindcă, le zic, o să mor şi-o să las în urmă mândrețe de trupuri!" Da', pe Dumnezeu, de-aş putea, de-aş fi iar rege, aş alege un buchet din cele mai chipeşe fete şi-aş porunci să fie tăiate pe mormântul meu, ca să le iau cu mine!

— Fiară eşti, Petrakas, strigă moş Sifakas, fiară-nsetată de sânge, taci!

— M-ai întrebat, am vorbit. Mi-ai zis să deschid chepengul, l-am deschis. Te speriaşi, moş Sifakas? spuse în zeflemea Petrakas şi-şi aținti ochiul sălbatic pe bătrân. S-a deschis chepengul, continuă țipând, au năvălit afară demonii, o să-i asculți. M-ai întrebat, o să-ți spun şi eu vorba mea: De unde venim, întrebi? Din pământ, căpitan Sifakas! Unde mergem, întrebi? în pământ, căpitan Sifakas!

Care-i datoria noastră? Dacă eşti lup, să mănânci; dacă eşti miel, să fii mâncat. Iar Dumnezeu e Lupul ăl Mare!

— Nu huli! strigă Mandakas întinzând mâna; eşti beat, ţi s-a sucit mintea, nu ştii ce spui. Lupul ăl mare este Charon, nu Dumnezeu!

Petrakas râse:

— Dumnezeu şi Charon sunt totuna, cumetre Mandakas! Da' mintea mea bobi a mâncat, bobi macină! Se-ntoarse spre bunic: Astea am avut, moş Sifakas, să-ţi zic; iar acu' dă poruncă să-mi umple cupa cu vin.

— Umpleţi-i, măi, cupa, zise bătrânul, întorcându-se spre nepoţi. S-a spovedit, să se-mpărtăşească!

Tăcu bietul bătrân, cu capul în piept, căzu pe gânduri.

— Nu-s eu judecător, rosti peste puţin, să fac judecată. L-a auzit Dumnezeu, el să judece.

Se-ntoarse spre învăţător, care, tot timpul cât vorbiseră căpitanii, îşi clătinase capul chel, ascuţit.

— Vorbeşte, dascăle! Capul sus, vorbeşte!

Învăţătorul îşi agăţă lira de umăr.

— Eu unul toată viaţa am vorbit, m-am săturat deja. Cele de care mă-ntrebi, căpitan Sifakas, sunt lucruri grele, ce diavol ţi le-a strecurat în cap?

Nu încap în cuvinte. Poţi să pui un leu în cuşcă? O să spargă cuşca şi-o să plece.

— Să amuţim, aşadar? strigă bătrânul şi-l privi furios pe dascăl.

— Întrebarea încape în cuvinte, căpitan Sifakas, nu te-nfuria! întreabă! întrebarea intră, îţi zic, în cuvinte, răspunsul ba! Iar tu-mi ceri răspuns.

— Răspuns vreau, murmură bătrânul clătinând din cap. Răspuns.

Învăţătorul sprijini lira dreaptă între genunchi.

— Răspuns vrei, moş Sifakas, şi-o să-l ai. O să-ţi răspund cu lira. Dacă pricepi, bine; dacă nu pricepi, ce să-ţi fac?

— Cântă la liră şi Dumnezeu cu tine! zise bunicul şi închise ochii.

Cerul se întunecase. Au început să cadă picături mari şi răsunau pe frunzele de lămâi; câteva, calde, căzură pe obrajii şi ochii închişi ai bunicului şi pe mustăţile dese. Scoase limba şi-şi linse buzele, se răcori.

Învăţătorul luă arcuşul, se-aplecă, sprijini lira de piept, se încovrigă în jurul ei, deveni una cu ea, începu să cânte. Lanceput arcuşul dănţuia, sărea pe cele trei corzi, zornăit de clopoţei, curtea întunecată a lui moş Sifakas se umplu de râsete şi de hohote, de parcă ar fi năvălit în curtea unei şcoli copii, era recreaţie, se fugăreau unii pe alţii şi se jucau. Păsări credeai că se trezeau într-un plop stufos, se lumina de ziuă, le ardea soarele şi-ncepeau, sărind din creangă-n creangă, ciripitul. Sărea, râdea, dănţuia arcuşul şi bătrânii căpitani uitaseră de ei, inimile, mai uşoare, deveneau copii, păsări, apă curgătoare. Se apropiară şi fiii, şi nepoţii, şi femeile, apărură şi argaţii, şi slujnicele, se aşezară pe jos, în jurul căpitanilor, îşi întindeau gâtul şi ascultau.

Bunicul îşi simţea trupul osos pierzând greutatea, ridicându-se încet-încet, plutind, înălţându-se deasupra lămâilor, cu faţa-n sus, uşor, ca un nor. O astfel de sprinteneală şi bucurie nu-şi aminteşte să fi simţit decât în vis. În vis şi încă o dată – se-ntorsese de la război, era duminică, s-a spălat, s-a curăţat de sângele de pe el, s-a primenit, şi-a pus haine curate, răcoroase, şi s-a dus la biserică şi s-a-mpărtăşit. La fel de uşor se simţea şi atunci, trupul ca un fulg şi când s-a-ntors acasă simţea că nu păşea pe pământ.

Dar încet-încet sunetul lirei s-a schimbat. S-a-nfuriat, s-a mâniat, clopoţeii arcuşului răsunau într-adevăr precum clopoţeii trecuţi pe gâtul unui şoim dresat, care se avânta în aer şi vâna. Alerga arcuşul în stânga şi-n dreapta, coardele scoteau glas sfâşietor de om, căpitanii şi-au întins capetele,

îşi aminteau de tinereţea lor, de război, de glasurile celor ucişi, bocetul femeilor, caii nechezând, drepţi, numai sânge, fără călăreţ. „Ia dă-mi înapoi tinereţea de care ţi-am zis, dascăle!” ar fi vrut să strige căpitan Mandakas, dar lira îşi schimbase deja melodia, cobora tonul, se liniştea, lua cele mai dulci note, de-şi ciuleau căpitanii urechile păroase şi ascultau. Ca un zumzet de stup sătul se auzea acum, în aerul serii de vară, ca un murmur de apă adâncă îndepărtată, ca oftatul de dor al unei femei, departe, departe, în spatele munţilor, pe ţărmul mării. De parcă era marea şi se sprijinea la pieptul ei în nisip şi ofta! De parcă era un glas mai tainic, mai ademenitor, dincolo de viaţă, dulce, întristat, de parcă dezlipea de carne sufletul nostru îndrăgostit. Să nu fi fost oare însuşi Dumnezeu, ascuns în întuneric, care ademenea şi chema şi atrăgea, scoţând uşor din lut iubitul nostru etern, sufletul omului?

Ca posedat era învăţătorul încovrigat asupra lirei la care cânta, arcuşul se mişca de parcă era tăiş de sabie şi uluia pieptul, iar din măruntaie ieşeau cele mai patetice, tânguitoare şi dulci glasuri ale omului. În întuneric, învăţătorul parcă se evaporase, nimeni nu-l mai vedea, ca şi cum lira ar fi fost nălucă şi stătea singură, dreaptă, sub lămâi şi jelea. Nu jelea; chema, ruga, ademenea.

Un zâmbet profund, larg, se întinse pe buzele bunicului; trupul lui meteoric urca deasupra lămâilor, urca, atârna acum împuţinat, proaspăt, deasupra casei, ca un abur. Se răsfira, blând, în vânticelul din amurg, topea norul, acum devenea ploaie caldă gata să cadă-n ţărână. Asta-i fericirea, îşi zicea în sinea lui bunicul, ăsta-i Paradisul, slavă ţie, Doamne! A deschis ochii, nu vedea nimic, întuneric, şi-n întuneric o voce care-l chema încet-încet pe nume: Vino. Vino. Vino.

— Vin. A răspuns bunicul şi-a închis iarăşi ochii, fericit.

IV

A doua zi, după ce fiii şi nepoții l-au coborât pe bătrân în groapă şi a aruncat fiecare un bulgăre de țărână, şi l-au acoperit cu pământ şi au sădit, aşa cum lăsase cu limbă de moarte, un măslin pe mormânt, Kosmas şi-a luat soția şi-au plecat.

Simțea, încețoşat, dar sigur, că sufletul lui, brusc, într-o singură zi, făcuse un mare pas spre eliberare. Ceea ce ani întregi el se luptase să ajungă cu mintea şi nu reuşise, bunicul ajunsese şi depăşise liniştit, sigur, cu tot trupul. În fața lui Kosmas s-a înălțat, pentru prima dată atât de poruncitor, datoria. Care datorie? Nu putea încă s-o vadă limpede; simțea doar că viața lui până acum fusese stearpă, că vremurile prin care treceau Creta, Grecia, lumea toată erau tare grele, primejdioase, că un glas din măruntaiele pământului striga „Ajutor!" şi-l auzea – şi ce făcea? Baricadat în singurătatea lui, aşternea câteva poeme pe hârtie, iar când a abandonat singurătatea s-a dus şi a ucis oameni.

A privit în jur. Se apropiau de Kastro, peisajul Cretei peste tot în jur era galben purpuriu, ca pielea de tigroaică înfuriată; în spatele lui muntele Psiloritis cu dâre adânci de zăpadă se înălța la soare, senin, sigur, puternic şi bun, ca bunicul lui. „Tatăl meu, se gândi, n-a putut să învingă fiara ce sălăşluia în el; pe când bunicul meu a depăşit-o; a depăşit-o nu sufocând-o, vlăguind-o, ci folosindu-i forța pentru scopul lui suprem – ca să devină om bun şi puternic. Acesta-i drumul!"

La amiază, soarele ardea, un abur încins se înălța din pământ, vântul furnica peste pietre; şi deodată se auziră greierii de vară țiuind înnebunitor. S-a-ntors spre soție.

— Noemi, să ne aşezăm puțin sub un măslin, să treacă arşița prânzului. Să-ți tragi sufletul un pic. Dar Noemi nu

mai simțea oboseală. Seninătatea i se revărsase pe chip; ce văzuse, ce auzise, viețile căpitanilor, sufletele lor amenințătoare îi întăriseră spiritul, iar sufletul întărit îi întărea trupul delicat, cu oase subțiri. Peste toate, mai mult decât sufletele amenințătoare, lira, sunetul ei dulce şi poruncitor, care stătea dreaptă, pe celălalt mal, dincolo de viață, şi chema: „Vino. Vino. Vino." Auzise şi ea, ca bunicul, lira strigând-o. N-a spus: „Vin!", dar simțea că tot corpul dorea asta şi tremura.

S-a-ntors spre bărbatul ei; îl înnegrise soarele, fruntea îi strălucea înaltă, greu de trecut, ca a bunicului. „Vino. Vino. Vino.", îi striga şi el, şi ea şovăia între cele două voci, neştiind încă pe care s-o aleagă.

— Să ne aşezăm, spuse şi se aşeză.

Se aflau pe o colină joasă şi viile, încărcate de struguri, se cățărau până-n vârful ei; boabele începuseră deja să strălucească. Printre frunzele rare ale măslinului, în depărtare, spre nord, se zărea marea sclipind în larg. Rădăcinile măslinului ieşeau din pământ chinuite, puternice şi tari ca pietrele. Kosmas întinse o cuvertură roşie şi-o puse pe spatele lui Noemi, ca să se reazeme de trunchiul plin de scorburi al măslinului. O şopârlă verde ce lenevea la soare şi-a-ntors capul blând, i-a privit, şi mărgelele rotunde ale ochilor ei s-au speriat; ca apa se strecură printre pietre şi dispăru.

— Aşadar? întrebă Kosmas, ca şi cum ar fi început o lungă discuție iar acum, la umbra măslinului, o continuau.

Iar Noemi, continuând parcă şi ea o lungă discuție, a răspuns:

— Sunt de-acord cu tine, Kosmas. Trăim într-o epocă dificilă, dificilă este azi şi datoria omului. Sufletul nu mai încape în cuvânt. A sosit clipa, Kosmas, cuvântul să devină faptă. Lasă baltă hârtiile şi cerneala! Gata!

Kosmas a tresărit, nu-i convenea că fata asta îi dezvăluia atât de crud ceea ce-l frământa. El nu îndrăznise încă să privească-n față neliniştea aceea; nici să ia hotărârea; sau, poate, ca să nu ia hotărârea. Iubea cuvântul, simțea cuvântul ca pe un rod, ca pe o piersică, plină de zeamă, de parfum, de puf. Când vedea în jur urâțenie, sărăcie, nedreptate, suferea; chema cuvintele în ajutor, punea în ele durerea lui, încăpea toată şi se uşura. Îşi făcea datoria, se liniştea. Iar acum fata asta. Se mânie.

— Dar nu asta am vrut să spun, Noemi! protestă Kosmas. N-am zis c-o să abandonez cuvântul şi o să mă dedic acțiunii. Mare, miraculoasă, e forța cuvântului; putem să salvăm cu ea şi să ne salvăm. Tii minte ce-mi spuneai, Noemi, când ne-am cunoscut şi-ai aflat că scriu.

Tânăra se-ntoarse şi-l privi. Nu-şi amintea.

— Mi-a făcut un mare bine cuvântul acela, o să ți-l amintesc, continuă Kosmas. Un rabin îi spunea ucenicului său: „Când rosteşti un cuvânt, trebuie să intri în cuvânt cu tot trupul". „Şi cum poate să intre un om întreg într-un cuvânt?" a-ntrebat ucenicul. „Cel care se crede pe sine superior unui cuvânt, a răspuns rabinul, nu merită să stea nimeni de vorbă cu el." De multe ori de atunci am evocat cu recunoştință cuvintele rabinului. Şi eu am simțit întotdeauna cuvântul ca o forță densă, cum zic azi înțelepții că este materia; nu masă inertă, ci uriaşe forțe contrarii care sunt atât de echilibrate, că par că se imobilizează. La fel sunt şi cuvintele. Cine citeşte un text, dacă vrea să-l simtă, un singur lucru are de făcut: să strivească coaja, tare sau moale, a fiecărui cuvânt şi să-i lase înțelesul să izbucnească în inima lui.

Toată arta creatorului este să înghesuie miraculos în literele alfabetului esență umană; şi toată arta cititorului este să deschidă aceste capcane magice şi să elibereze conținutul lor înflăcărat şi nespus de dulce. Sunt sigur,

Noemi: cine poate să stăpânească bine cuvântul, poate să salveze lumea.

Cât vorbea, iubirea se umfla, vorbea ca şi cum ar fi apărat o ființă îndrăgită, condamnată la moarte; Noemi mesteca o frunzuliță de măslin şi gura i se umpluse de otravă.

— Corect, corect e tot ce spui, Kosmas, răspunse. Corect, dar pentru alte epoci. Azi nu avem timp. Eu am văzut! Am văzut! Am văzut! strigă şi-şi ascunse fața în mâini. Kosmas se apropie, o mângâie; se îmblânzi. Se-ntoarse, îi zâmbi:

— Kosmas, n-avem timp! Cât s-aşteptăm să izbucnească în inima omului esențele explozive ascunse în cuvânt! Pot să treacă ani, poate veacuri. Poate că inima omului a putrezit, Kosmas, spuse şi tăcu.

Kosmas privea în depărtare marea, dar nu vorbea: grea, amară era acum vocea lui Noemi:

— A putrezit inima omului, e nevoie de intervenție rapidă, de acțiune imediată, ca să se salveze. Ah, de-aş fi bărbat! a exclamat iarăşi oftând.

— Ce-ai face? s-a-ntors Kosmas privind-o surprins.

— Ce ai face şi tu, sunt sigură, a răspuns Noemi. Până acum nu ştiai, dar acum, că te-ai întâlnit cu bunicul, cu rădăcina generației tale, vei descoperi repede. Şi nu-ți va mai fi teamă; îți vei aminti de bunicul, îți vei aminti de Creta şi-ți va fi ruşine.

— Nu pot, murmură Kosmas; unde mă-mpingi, Noemi?

— O să poți; sunt sigură de-acum, am încredere. Ştiu că vei suferi; tare amară-i despărțirea de pământurile dragi, a adăugat încet şi l-a privit cu infinită tandrețe.

Kosmas, aplecat, scormonea cu unghiile în țărâna uscată, tăcea. Niciodată n-o auzise pe Noemi vorbindu-i cu atâta patimă, violentă chiar; se trezise în ea demonul rasei ei, revoltatul, care nu suportă lumea aşa cum o lăsase Dumnezeu şi vrea s-o dărâme ca să o creeze pe a lui. Noemi,

cea dulce şi scumpă la vorbă, arunca cu praştia din pieptul ei trist şi firav flacăra străveche catalizatoare a lui Israel.

— I-am văzut pe strămoşii tăi, Kosmas, ţi-am văzut rădăcinile, am văzut Creta, am înţeles. Ai înţeles şi tu, sunt sigură. De-aceea tot drumul n-ai vorbit, iar când te priveam, îţi întorceai ochii în altă parte, ca să te las singur, să te socoteşti singur cu dumnezeii tăi. Inima ta a luat deja hotărârea, dar mintea ta încă nu ştie; bunicul merge înainte şi te trage. Mai ţii minte ce ţi-a spus: „Mâzgăleli, rime, ca Stravantonis?" Avea dreptate!

Kosmas luă mâna lui Noemi, ardea.

— Ai febră, draga mea. Linişteşte-te.

— N-am febră, răspunse fata calm, asta e, cred, temperatura normală a omului, nu te nelinişti. Nu am febră; dar sunt dintre sufletele care-au văzut şi nu uită. Şi ştiu ce trebuie să facă şi nu pot. Iar când întâlnesc un suflet care poate, îi strigă: „Sus! Fă ce nu pot eu face, lumea se pierde! Piere!"

— Şi dacă lumea piere, Noemi, eu trebuie să-o salvez? strigă Kosmas încercând să scape de povară.

— Orice suflet care simte că lumea piere are datoria să-şi scoată pieptul în faţă, să se avânte, să facă tot ce poate ca s-o salveze. Are răspundere. Dacă n-ar fi ştiut, nicio răspundere n-ar fi avut, niciuna; acum însă.

— Acum însă? întrebă Kosmas şi o privea pe Noemi, al cărei chip strălucea.

— Acum însă gata! strigă triumfător Noemi, cu amărăciune nereţinută. Până ieri nu te cunoşteam. Îmi ziceam: e bun, cinstit, cultivat, scrie poeme, îşi face datoria. Asta poate, asta face – şi nu vorbeam. Dar de ieri.

Tăcu. Îl văzu pe Kosmas pălind. Se aplecă, îi mângâie părul.

— Iubitule, spuse ea, nu mai am tată, mamă, fraţi, patrie; doar pe tine te am. Dacă-mi pleci, sunt pierdută! Dar eu n-am decât să mă pierd! Tu să nu te pierzi, dragule!

— Nu eşti femeie, rosti încet Kosmas, eşti fiară şi tu, Noemi. Unde mă-mpingi?

— Nu există durere pe care eu una să n-o fi încercat, murmură Noemi şi lacrimile îi împăienjeniră ochii. Nu există durere pe care să n-o fi încercat; doar asta lipsea. Se aplecă, îi închise gura cu buzele: Taci, îi spuse ea tremurând.

Soarele cobora puţin, aerul deveni mai plăcut, s-au ridicat. Înaintau tăcuţi. Peste puţin apăru Megalo Kastro, întins până la ţărmul mării – se sufoca pe vechile, vestitele cheiuri şi le rupsese. La intrarea în castru au descălecat. Au dat catârii cărăuşului şi s-au îndreptat pe jos spre casă. Noemi îşi luă soţul de mână.

— Kosmas, iartă-mă.

— Te căieşti?

— Nu, dar te-am amărât. Trebuia să mă fac că n-am înţeles ce se petrece în tine; trebuia să te las să mi le spui tu primul; aşa fac femeile înţelepte, dar m-am grăbit. Oare nu trebuia, Kosmas? întrebă şi deodată se nelinişti văzându-l că tace.

— Nu ştiu, răspunse Kosmas. Încă nu ştiu, Noemi, vom vedea.

Înaintau pe străduţele înguste, nu se grăbeau, mergeau încet, priveau. Era sâmbătă seară şi slujnicele spălau pragurile, copilele udau ghivecele prin curţi, bătrânelele puneau tămâie în cădelniţe, iar străzile miroseau a biserică. Fetele se găteau, se pudrau, se pregăteau să iasă la plimbare în Piaţa Mare, să vadă şi să fie văzute. Stropeau trotuarele cafegiii, închideau prăvăliile proprietarii, frizeriile erau pline, copii desculţi dădeau fuga şi cumpărau seminţe prăjite de dovleac, crăiţe, iasomie.

„Ca şi atunci, se gândi Kosmas, ca şi peste o sută de ani, ca întotdeauna. Viaţa înaintează încet, cu răbdare, fiindcă-i eternă; oamenii, câţiva oameni care merg în faţă, se grăbesc, fiindcă ştiu că nu au timp."

Candela bătrânului era aprinsă în casă, mama tămâiase, sora uda busuiocul, măghiranul, crăiţele; dalele din curte străluceau, proaspăt spălate.

— A murit bunicul, le vesti Kosmas calm.

Mama îşi făcu cruce.

— Va merge în Rai, spuse cu siguranţă. A fost om bun.

— Şi tata va ajunge în Rai, spuse Kosmas. Toţi vom merge în Rai, fiindcă toţi suferim pe lumea asta.

Sora privea spre candelă.

— Dumnezeu e drept, rosti ea.

— Dumnezeu e milos, întări mama şi sprijini tămâiernița de fereastră. Noemi se aşezase într-un colţ în curte, obosită. Greu, duşmănos i se părea aerul casei şi ar fi vrut să se facă mică-mică, o insectă, să se ascundă sub o tufă de busuioc şi să n-o vadă nimeni. Deodată o cuprinse o senzaţie de ameţeală, ochii i se înceţoşară; casa începu să se învârtă în jurul ei. Se sprijini de zid, închise ochii. Toate zilele din urmă simţise o greutate, trupul ei parcă se metamorfoza, parcă se deforma, sângele ei curgea încins şi repede. Ghicise despre ce-i vorba, se îngrozi. Dar nu spunea nimic, aştepta.

Cineva o atinse uşor pe umăr; deschise ochii, mama stătea în faţa ei cu tava cu dulceaţă şi cafea. Îi zâmbea. Întinse mâna să ia ceaşca, dar se încovrigă, alunecă uşor de pe scaun, leşină. Kosmas dădu fuga, o ridicară, o duseră în pat.

— A obosit, spuse mama şi-i frecă tâmplele cu apă de trandafir.

— Nu-i nimic, îi linişti sora; a leşinat. Şi eu leşin.

Peste câteva clipe Noemi deschise ochii; cele două femei coborâseră să pregătească masa de seară. Kosmas, aplecat deasupra ei, o privea speriat.

— Stai aici lângă mine, îl rugă ea.

— Ai obosit?

— Nu, nu, n-am nimic.

Îşi ascunse faţa în pernă şi deodată trupul începu să-i fie zguduit de suspine. Kosmas, nelinişţit, se aplecă, o îmbrăţişă.

— Iubirea mea, îi spuse tandru, iubirea mea, vorbeşte-mi.

S-a ridicat în capul oaselor, l-a privit; deodată, faţa ei se înroşi ca focul.

— Ce ai? strigă Kosmas, nu mă speria, Noemi! Te topeşti ca o lumânare. Noemi întinse braţul, luă mâna bărbatului şi uşor, tandru, o sprijini de pântecul ei.

*

Până la miezul nopţii, Noemi n-a fost chip să-nchidă ochii. Privea; în spatele candelei aprinse se luminau uşor icoanele: Sfântul Gheorghe, Răstignirea, Arhanghelul Mihail; sub icoane, cununiile părinţilor lui Kosmas, din flori de lămâi din ceară; lângă ele, două torţe mari albe de nuntă. Ce forţă are iubirea, se gândea, cum a fost ea, fiica rabinului, luată pe sus şi adusă aici, la capătul lumii, în odaia asta cu icoane! Se ridică în coate, îşi privi soţul dormind lângă ea, obosit şi nelinişţit. Avea vise grele, pesemne, fiindcă faţa lui părea bântuită de furtună şi-şi muşca din când în când buzele, de parcă voia să înăbuşe un strigăt.

Luna, fărâme deja, stătea să apună; fereastra dinspre curte era deschisă şi pătrundea răsuflarea nopţii, plină de miros de busuioc, de măghiran şi crăiţe. Nici câine nu lătra, nici pas de om nu se auzea; toate drumurile dormeau linişţite, uşurate de oameni, tandru luminate de lună. Doar în depărtare, dacă Noemi îşi ciulea urechea, ar fi auzit un

oftat uşor, neîncetat, ritmic; era marea, dincolo de chei, care nu putea nici ea să doarmă.

„Ah, de n-aş fi văzut ce-am văzut, oftă Noemi, de-aş fi avut un suflet simplu, hârtie albă nescrisă, ce fericire! De n-aş fi auzit atâtea milioane de oameni pe pământ suferind şi strigând, ce seninătate!" Respira profund aerul înmiresmat din curte, trăgea cu urechea. „Ce plăcută-i noaptea asta, murmură, cu câtă încredere doarme lângă mine bărbatul pe care-l iubesc; şi-n măruntaiele mele."

Tăcu. Îşi sprijini capul de grilajul patului şi oftă. Aşa cum era, fără să fintors capul, simţi că cineva, fără să fi deschis uşa, intrase în cameră. Fără să se sperie, s-a-ntors; flacăra candelei a pâlpâit, ca şi cum ar fi suflat vântul, şi se aprindeau şi se stingeau în spatele ei aripile aurii ale Arhanghelului de pe icoană.

— Cine-i? a strigat înfundat Noemi.

S-a aplecat, a privit, nimeni. Şi totuşi simţea că-n faţa ei stătea cineva în aer. „Ştiu, s-a gândit Noemi bulbucându-şi ochii, vrând parcă să vadă nevăzutul. Ştiu, el e."

Zâmbi.

— Bine, spuse, privind aerul gol din faţa ei, de ce vii la miez de noapte? Nu mă sperii, să ştii. Ceea ce vrei tu vreau şi eu, linişteşte-te.

Kosmas clipea, întinse mâna.

— Unde eşti, Noemi? murmură. Cu cine vorbeai?

— Dormi, răspunse alintător Noemi, visai. S-a-ntins lângă el, l-a-mbrăţişat, l-a mângâiat ca pe un prunc şi tot mângâindu-l a adormit şi ea.

S-a luminat de ziuă, Kosmas s-a trezit cu capul greu. Toată noaptea în măruntaiele lui se lega, se maturiza o sămânţă. În bezna cosmogonică a nopţii, când posturile de observaţie ale minţii, pe jumătate adormite, lasă porţile deschise, au apărut cele mai vechi şi infailibile forţe şi-au început să lucreze de zor. Au lucrat toată noaptea repede,

intens, vrând parcă s-apuce să-şi termine treaba înainte de a se trezi mintea. Iar când s-a trezit Kosmas, în el se cristalizase deja, era gata, fermă, hotărârea. Avusese o mulţime de vise, dar nu-şi amintea ce visase; un singur vis îi rămăsese, neapus, în minte: se făcea că-n faţa lui era o mare nesfârşită, învolburată, neagră ca smoala; şi deasupra ei, dens, foarte jos, un cer greu de plumb; şi în largul mării o bărcuţă sfâşia valurile negre mâniate, cu o uriaşă pânză triunghiulară umflată; pânza albă strălucea, fără să primească lumină de nicăieri, avea lumină proprie. Iar Kosmas, cum văzu bărcuţa, ridică mâinile bucuros, strigând: „Inima mea!"

Doar visul ăsta îi rămăsese; doar pe el reuşi, din toată noaptea aceea îngrozitoare, să-l salveze mintea lui în zori; dar şi acest mic vis foarte simplu era de-ajuns; îi umpluse inima de certitudine.

A alunecat din pat încet, să nu-şi trezească soţia, a coborât pe furiş scara; mama şi sora lui dormeau încă, nu era nimeni jos; doar candela stătea de veghe, ochi vigilent, roşu, imobil, în locul unde şedea întotdeauna bătrânul. Se aşează lângă ea; tremura un pic, dar îşi făcea curaj, privea flacăra, a ţintuit-o îndelung, aplecat, nemişcat, ademenit parcă de un şarpe. Deodată, fără să fi avut de gând să vorbească, deschise gura şi începu să şoptească. Tată, zise cu glas rugător, n-o necăji. E soţia mea."

Şi cum rostea vorbele asta, şi-a amintit deodată: în timp ce dormea, bătrânul venise în dormitor şi stătea acolo. Kosmas l-a văzut în somn; dacă n-ar fi dormit, nu l-ar fi văzut. Îl văzuse însă clar: se oprise în mijlocul odăii şi nu vorbea; gura lui era ca o rană pansată cu vată. Pe cap purta încă năframa neagră. Făcu un pas, se aplecă asupra lui Noemi, ochii îi ardeau, roşii. Deschise gura, vata căzu, apăru rana; scoase un sunet lugubru, ca şi cum ar fi urlat, în depărtare, un câine. „Tată, vorbi din nou Kosmas şi

glasul îi tremura, n-o necăji; e soția mea. Până acum era o străină, ai dreptate; fără sprijin, fără rădăcini în casa noastră; dar acum." Se aplecă spre flacăra candelei, coborî vocea: „Acum poartă în măruntaie fiul, nepotul tău, tată! Să n-o atingi!"

Flacăra candelei rămase imobilă, roşie, şi paharul cu apă de alături, ca să bea sufletul, se-nroşi şi el, de parcă era plin de sânge. Kosmas continuă: „Tatăl tău i-a pus mâna pe creştet şi-a binecuvântat-o; i-a dat binecuvântarea, i-a urat bun venit în neamul lui; i-a poruncit doar să nască băieți. Iar acum, iată, va naşte fiu, să n-o necăjeşti!" Flacăra imobilă, sălbatică, veghea. Vocea sufocată a lui Kosmas continua: „Stăpâne, ai fost mereu dur, greoi, ursuz; n-ai râs niciodată, n-ai zâmbit niciodată, acum ai răbdare, o să-ți vezi nepotul şi-o să zâmbeşti. Până şi fiarele sălbatice se bucură şi se joacă cu pruncii lor! Joacă-te şi tu!"

Kosmas a tăcut. Auzise acum ce-a spus, s-a îngrozit. Simțea că se treziseră în el temerile străvechi, culte sumbre, se-ntorsese în timp cu mii de ani, strămoşii nu coborâseră în pământ, în el erau toți şi ei stăpâneau. „Nu, nu ne rugăm pentru strămoşi", se gândi. „Ne rugăm la strămoşi; şi primul şi cel dintâi strămoş e Dumnezeu." S-a aplecat cu ochii ațintiți pe flacăra candelei, aşteptând.

Se luminase de ziuă, se auzeau deja voci pe stradă, în curtea din mijloc cocoşul bătea din aripi şi cânta. Kosmas a auzit paşii mamei pe scară; s-a ridicat, i-a luat mâna, a sărutat-o.

— Mamă, cred c-o să plec.

Mama coborî capul în piept.

— Unde pleci, băiete? Cui ne laşi?

— Departe, trebuie. Doar un hatâr îți cer, mamă.

Mama îl privi. În ochi i se citea abandonul şi amărăciunea.

— Eşti fiul meu şi-mi ceri un hatâr? De tine atârn toată. Porunceşte.

— Soția mea. Mama s-a aplecat, aştepta. Ți-o încredințez pe soția mea, mamă.

I-a luat mâna ofilită, nemângâiată.

— Şi pe fiul meu, a adăugat încet.

Mama tresări, îl privea pe Kosmas, întrebându-l din priviri.

— Da, i-a răspuns Kosmas. O căldură urca din piept în gâtul şi pe obrajii ei. Se trezeau în ea vechile, uitate bucurii, se legăna în adâncul ei prima tresărire din măruntaiele ei când abia se măritase.

— I-ai vorbit? rosti mama făcând semn spre candela aprinsă. De-aceea ai coborât cu noaptea-n cap şi te-am auzit stând pe canapea lângă el?

— I-am spus, răspunse Kosmas,

— El hotărăşte, rosti mama coborând glasul. Hatârul de la el să-l ceri. Vorbea încet, înfundat, să n-o audă cel mort.

— Ce poate să facă? întrebă Kosmas.

— De unde să ştiu, băiete? Ce, parcă are corp ca să ştii unde se află? Poate, în clipa asta, o fi sus, spuse şi arătă spre camera unde Noemi dormea încă.

Sora lui apăru palidă, posomorâtă, nu dormise nici ea toată noaptea, rămăsese cu coatele sprijinite pe pervazul ferestrei. Goală i se părea lumea, golit sufletul, sânul ei fără rost. Ură de neînvins față de tatăl ei; asta era de-acum singura rădăcină care-i rămăsese şi-o amesteca cu pământul. Din acel miez de noapte când o prinsese de păr şi o încuiase în casă şi n-a lăsat s-o atingă bărbat, ura se hrănea în ea, o hrănea, îi dădea țel în viață, n-o lăsa să moară; să trăiască voia, să trăiască şi să-şi amintească. Şi să nu ierte. „Dacă el se duce în Rai, se gândise toată noaptea, pornind de la vorba din seara ce trecuse a fratelui

ei, eu o să merg în Iad, să nu-l văd. Nu ne încăpea pământul pe-amândoi, cerul nici atât n-o să ne încapă."

În fiecare noapte deschidea lăzile, privea zestrea pe care-o ţesuse singură – cămăşile de noapte cu dantele late, cuverturile multicolore de lână şi cearşafurile din în şi mătase – şi-şi simţea inima sfâşiată. Adesea o apuca turbarea să le îngrămădească în mijlocul curţii, să le dea foc, să ardă şi ea cu ele. „Giulgiul meu, murmura, blestemat să fie!" Deschidea dulapurile, îi vedea hainele şi se înfiora, ca o cătea ce dă ochii deodată cu un lup.

Niciodată n-a-ntins mâna să le atingă; îi era scârbă şi se temea de ele. I se părea că, dacă le-ar atinge, ar zbura o scânteie s-o ardă. Îi părea rău de mama ei, fiindcă toată viaţa fusese atât de neputincioasă, atât de supusă şi nu ridicase niciodată capul. Îl iubise pe fratele ei până deunăzi când se întorsese; când l-a văzut însurat, s-a-nfuriat, şi-a pierdut orice speranţă. O privea pe soţia lui şi-i era scârbă şi de ea, cum era scârbită de hainele tatălui ei, nu putea să stea în aceeaşi cameră cu ea, pleca imediat cum apărea cumnata ei.

„Maria, îi spunea mama, ai răbdare!" „Blestemată să fie răbdarea!" răspundea. „Spune-mi să iau un cuţit să-mi fac seama, să n-o mai văd!"

Iar în dimineaţa asta, când a coborât din patul ei care nu-i oferea nicio bucurie şi-a văzut-o pe maică-sa şi l-a auzit pe fratele ei dându-i bineţe, nu s-a mai abţinut, a izbucnit în plâns. Kosmas a luat-o în braţe:

— Taci, o ruga, o să vezi, viaţa se va schimba, te vei bucura şi tu, soră dragă!

Îşi clătina capul creţ:

— O să-l iau pe Charon şi-o să mă bucur! murmură şi-şi duse mâna la pieptul ofilit, gata să-l sfâşie.

Kosmas a deschis uşa, a ieşit în curte să ia aer; dar deodată neliniştea puse stăpânire pe el; intră în casă şi urcă zorit în camera unde dormea soția lui.

Noemi se trezise; aşezată pe pat, îl aştepta. Purta o cămaşă de noapte galbenă, părul ei auriu ca mierea cădea încreţit, în dezordine, pe umeri, îşi îmbrăţişase genunchii cu mâinile şi, cu bărbia sprijinită de ei, aştepta.

Kosmas a intrat, a închis uşa, s-a aşezat lângă ea. Piciorul cu degete subțiri ieşea de sub cearşaf, s-a aplecat, l-a sărutat.

— Iubita mea, doar tu exişti. O privea cu infinită tandreţe, cu o privire lentă, profundă, de parcă şi-ar fi luat rămas-bun.

— Pleci? întrebă Noemi.

Kosmas tresări.

— De unde ştii?

— Toate le ştiu, răspunse zâmbind. Dar peste puțin adăugă: Mă priveşti de parcă ți-ai lua rămas-bun.

Dădu să strige: „Cui mă laşi în casa asta?", dar se abținu.

— Ai dreptate. Trebuie. O să mă-ntorc repede. Trebuie să văd câțiva oameni, am prieteni acolo unde merg, o să discut cu ei, o să ne strângem cu toții să vedem ce putem să facem. Şi pe ei îi frământă aceleaşi nelinişti, şi ei suferă, şi pe ei îi apasă răspunderea. Până acum primeam scrisorile lor care mă chemau; dar nu ştiam încă, nu simțeam datoria, nu răspundeam. Acum însă ştiu.

— Da, Kosmas dragă, mă bucur! rosti Noemi şi-o podidi plânsul.

— Nu plânge, strigă Kosmas şi-i sărută genunchii; îmi frângi inima; dacă tu nu-mi dai curaj, sunt pierdut.

Noemi îşi şterse ochii.

— Iartă-mă, sunt femeie.

— O să-ți scriu în fiecare zi, spuse Kosmas ținând-o în brațe. Ce văd, ce gândesc, ce fac. Vei fi mereu cu mine.

— Când pleci?

— Peste câteva zile. Poate chiar mâine. Cu avionul, într-o zi aş fi acolo.

Nu mai există distanţă; o zi o să ne despartă. Într-o zi soseşte scrisoarea; voi veni şi eu aici, în camera asta, să-ţi vorbesc. Vorbeşte cu mama, va avea grijă de tine, va avea grijă de nepot, să nu fii mâhnită, iubito.

— Da, spuse Noemi, bine-i aici, aici e casa mea, să nu-mi porţi de grijă, Kosmas. M-am obişnuit, mă voi obişnui.

A tăcut o vreme, privea în jur, masa, dulapul, fereastra deschisă, cununiile de nuntă, cele trei icoane – Sfântul Gheorghe, Răstignirea, Arhanghelul Mihail.

— Mă voi obişnui. Mă voi obişnui. Murmură privindu-l pe Kosmas. Ochii îi erau din nou plini de lacrimi.

— Nu mă privi aşa, strigă Kosmas. Te uiţi de parcă te-ai despărţi de mine pentru totdeauna.

Îi sărută ochii, gura i se umplu de sărătură.

— Şi tu tot la fel mă priveşti, spuse Noemi şi-şi ascunse faţa în pernă.

La amiază sora lui nu apăru la masă, nici seara. Aflase de la maică-sa că fratele îşi va lăsa soţia în grija lor şi-o apucase ameţeala, îi venea să vomite. A stat toată ziua în aşternut cu ochii aţintiţi la perete şi nu se gândea la nimic, nu scotea un oftat, îşi ţinea doar batista între dinţi şi o strângea.

Kosmas trimitea telegrame, scria scrisori, a luat o foaie de hârtie şi-a aşternut, cu concizie şi exactitate matematică, programul – în cutare zi va fi la Londra, îşi va întâlni prietenii, va găsi şi alţi inocenţi şi neliniştiţi, le va vorbi, îi va asculta, se vor întruni, vor lua hotărâri. Ce anume le va propune nu ştia încă; simţea cum în el sângele curgea rapid şi-l îndemna să înainteze şi-l împingea. Când va sosi clipa, socotea, o să văd ce vrea şi încotro merge.

Se gândea la Creta, la satele pârjolite, la mamele cernite, la copiii care apăreau desculți şi-n zdrențe din peşteri fiindcă nu aveau, de ani de zile, casă în care să doarmă; îşi amintea un sat prin care trecuseră când se-ntorceau de la bunic; nu mai exista niciun bărbat, pe toți îi uciseseră nemții. I-au înconjurat, când treceau pe acolo, femeile şi învățătoarea satului, despletită, galbenă ca lămâia, plângea şi povestea nenorocirea. Bietele de ele țineau fotografiile bărbaților pe genunchi şi le priveau, una tânără, de puțină vreme măritată, se rostogolea pe pământ țipând.

Se gândea apoi la Grecia, sfâşiată şi ea, plină de ruine, de oameni în negru şi de ură frățească neîmblânzită. Şi gândul îl ducea şi mai departe, la toată lumea care suferea şi se zbătea în ghearele răului, se întinseseră lăcomia, necredința, ura şi popoarele sufereau de foame, înghețau de frig, obosiseră, nu mai voiau ucideri; însă se pregăteau iarăşi pentru măcel, se adăpau cu lucruri îngrozitoare, ca să-i întărâte, ca să le sporească mânia, asupra lor sufla un vânt de nebunie şi nenorocire. Nu există oare, striga Kosmas în sinea lui, nu există oare un cuvânt simplu, bun, care să aducă iubirea?

Când s-a-ntors seara acasă, istovit, a vorbit puțin cu mama lui şi repede au tăcut amândoi. Îşi spuseseră ce aveau de spus; discutaseră despre casă, despre ogoare şi vii, despre neamuri şi vecini, despre bombele căzute asupra oraşului Kastro. Acum nu mai rămăsese nimic de spus; îi unea doar profunda dragoste, adică tăcerea.

Noemi urcase în camera ei, Maria nu coborâse deloc, au rămas doar ei doi, mamă şi fiu, în bucătăria unde mâncaseră. Stăteau unul în fața celuilalt şi tăceau. Picături mari se auziră căzând în curtea din mijloc, o pală puternică de vânt zgâlțâia storul. Mama se uită pe geam:

— O să plouă, zise şi tăcu. Ploaia n-o să facă bine la semănături, adăugă peste puțin şi tăcu din nou.

Kosmas se ridică.

— Sunt obosit, mă duc la culcare.

— Noapte bună, băiete, spuse mama şi se ridică şi ea să strângă masa.

În clipa când se pregătea să urce scara, Kosmas se întoarse:

— Mamă, iartă-mă.

— De ce, băiete?

— Fiindcă plec şi vă las; dar trebuie.

Mama dădu din cap:

— Trebuie ăsta ne-a mâncat şi pe mine, şi pe sora ta şi, cine ştie, poate că şi pe tatăl tău. O să te mănânce şi pe tine, băiete.

— Oricum, un lucru tot o să ne vină de hac; iar cel mai bun dintre toate-i ăsta.

— Ai dreptate. Fă ce te luminează Dumnezeu; du-te unde trebuie; binecuvântarea mea va merge mereu în faţa ta. Noapte bună.

A închis uşa, să n-o audă fiul cum plânge.

Noemi, în pat, citea o carte – Vechiul Testament. O adusese cu ea din Palestina, consolarea ei pe pământ străin. „Ţi-aduci aminte, în poveşti, îi spunea lui Kosmas, când o fiică de rege se căsătoreşte printre străini, i-o dau pe iubita ei doică s-o însoţească, să-i ţină tovărăşie, să-i spună poveşti, să nu plângă c-a plecat de la casa ei. Mi-am luat şi eu cu mine doica, Vechiul Testament.” Când era mâhnită tare, deschidea cartea, suflete fioroase săreau din ea, strigăte puternice, un Dumnezeu aprig, drept, care atinge munţii şi aceştia fumegă. Cum lua poporul pe care-l iubea, aşa cum ia fierarul fierul şi-l punea în foc şi-l bătea cu ciocanul mare al mâniei lui, ca să-i dea forma dorită! Cum porneau cei în zdrenţe, încinşi cu frânghii, profeţii, şi coborau din munţi şi intrau în palate şi aruncau în regi, de parcă azvârleau cu pietre, cuvântul lui Dumnezeu! Şi

viitorul, vrând-nevrând, urma drumul pe care profeția îl deschidea; când foamea şi măcelul, când saţietatea şi victoria veneau supunându-se glăsuirii profetului.

„Ce vrea face sufletul omului", se gândea Noemi răsfoind îngrozitoarea carte. „E de-ajuns sufletul să fie mare." Şi-a amintit o seară când s-a dus cu tatăl ei la circul din Varşovia. În timp ce priveau şi admirau – vedeau trupul omului cum zbura în aer, cum se agăța de un belciug, păşea şi dansa pe frânghii – tatăl ei a izbucnit deodată în plâns. „De ce plângi, tată?" l-a întrebat. „Fiindcă mă gândesc la ce minuni ar putea să facă sufletul, dacă omul l-ar exersa şi pe el şi l-ar iubi, aşa cum îşi exersează şi iubeşte trupul", a răspuns rabinul.

Noemi a închis ochii şi parcă vedea aievea: Varşovia, uriaşă, frumoasă, veselă, era noapte şi strălucea toată; ea, copilă, purta o rochiță verde şi o scufie roşie cu pampon, iar tatăl ei era în redingotă lungă şi pălărie de fetru neagră; la tâmple îi atârnau bucle cărunte care-i ajungeau până la bărbie. „Câți ani au trecut, Dumnezeule!" oftă ea. „S-au întâmplat vreodată cu adevărat toate astea? Sunt adevărate? Cum de mă aflu aici? Niciodată nu auzisem de Creta!"

Uşa dădea să se deschidă, tresări. Deschise ochii, plecă din Varşovia, în fața ei stătea Kosmas şi o privea.

— Citeai?

— Da, răspunse Noemi zâmbind, o ascultam pe doica mea.

— Ce-ți spunea?

— Cele ce ți le-ar fi spus şi tatăl tău, dacă ar fi vorbit. Dar n-a vorbit, de aceea ți se pare atât de fioros. Şovăi puțin, dar nu se abținu: Eu aş putea să mă înțeleg mai bine cu el; fiindcă avem acelaşi Dumnezeu.

Închise cartea, o înfundă sub pernă.

— Cartea asta ar fi trebuit legată cu lanțuri, să fie încuiată cu chei duble, să nu plece din ea profeții nemiloşi, şi regii, şi haremurile lui Solomon, şi marele leu al deşertului, Iehova.

Kosmas stătea în fața ei pe un vechi scaun cretan, cu chiparoşi sculptați şi vulturi bicefali. O privea cum vorbea nervos, cu obrajii aprinşi, închizând şi deschizând cartea, ascunzând-o îngrozită sub pernă, ca şi cum ar fi fost un lucru viu şi periculos. „Asta-i femeia pe care o iubesc", se gândea. „Asta-i femeia pe care o las şi plec." Şi deodată o teamă de neînțeles a pus stăpânire pe el. „Oare o s-o revăd?" murmură în sinea lui şi o privi, de parcă ar fi vrut s-o soarbă toată în amintirea lui, s-o ia cu el. S-a ridicat, i-a luat mâna, s-a bucurat. Era caldă, vie, şi îl strângea; şi-au împletit degetele şi au rămas aşa mult timp. „Până când, se gândea, cât vor dura căldura asta şi tandrețea?"

I-a mângâiat părul de culoarea mierii, sprâncenele subțiri, nasul acvilin al rasei ei, gura mare, rotundă, senzuală. Voia să-şi întipărească totul în palmă, să o ia cu el.

— Mângâi şi tu precum căpitan Petrakas, spuse Noemi, care ghicea nelinişte a şi dorul bărbatului ei. La fel mângâia şi el fetele care se duceau la izvor; şi-ar fi vrut să le omoare, ca să le ia cu el.

Kosmas nu vorbea, dar simțea, într-adevăr, o povară în palmă, ca şi cum i-ar fi prins în ea chipul.

— Iubito, plec. Mâine.

Noemi s-a aplecat, cu fața la pieptul lui; n-a plâns, n-a vorbit, nu şi-a acoperit ochii. S-a strâns, a devenit un ghemotoc, nemişcată. Kosmas s-a-ntins lângă ea. O atingea uşor pe umăr, nu-ndrăznea s-o îmbrățişeze, s-a temut deodată că s-ar preface-n fărâme. Noemi a înălțat capul, s-a tras repede, s-a refugiat la celălalt capăt al patului, s-a sprijinit de perete şi-l privea. Se vedea că se lupta şi ea să-l ia tot cu ea.

— Vrei ceva, Noemi? Ai vreo poruncă să-mi dai?

Tăcută, cu ochii pironiți asupra lui, îl privea. Înlemnise deodată, ochii i se măriseră. Kosmas s-a speriat.

— De ce nu vorbeşti? Nu plec!

Ea şi-a întredeschis buzele cu greutate, şi-a adunat toată forța ca să vorbească:

— Iubirea mea, nu te mânia; îmi luam rămas-bun.

— De ce nu vorbeşti?

— Ce să spun? Ce poate să spună cineva când îşi ia rămas-bun de la omul pe care-l iubeşte? Când îşi ia rămas-bun. „pentru totdeauna", ar fi voit să spună, dar s-a abținut. Văzându-l pe Kosmas speriat, i-a zâmbit: „Cât de atotputernică-i iubirea, se gândea, dacă poate să mă facă în clipa asta să zâmbesc!"

Se desprinse de perete, se apropie de Kosmas, se aşează turceşte pe pat în fața lui.

— Kosmas, rosti calm, cu voce fermă, am să te-ntreb un lucru. Răspunde-mi, te rog.

— Întreabă-mă, iubito.

— Avem dreptul s-aducem un copil pe lumea asta?

Kosmas a fost surprins, fața i s-a-ntunecat; a dat să răspundă, dar Noemi i-a astupat gura cu mâna.

— Taci, lasă-mă să vorbesc. Sunt o femeie neînsemnată, greu pot vorbi, mintea mea e plină de groază şi uneori mi se pare că, dacă mă atingi, mă fac fărâme. Nu mă-ntreba ce şi cum şi să vrei să-ți dovedesc; dar ştiu sigur că lumea asta se-ndreaptă spre prăpastie, c-am intrat, şi scăpare n-avem, într-un fluviu de sânge şi ne vom îneca şi vai de copiii care se nasc!

Îşi încrucişă mâinile.

— Nimic altceva. Nimic altceva. Înainte de a pleca, asta voiam să-ți spun, Kosmas, ca să ştii.

Kosmas o privea. Expresia de pe chipul ei se schimbase; era tăioasă, scânteietoare, ca oțelul. Buzele se descrețiseră,

se întindeau drepte, ca nişte săbii; iar ochii priveau departe, peste umărul lui, fără tandreţe. Kosmas antins mâna, a mângâiat încet, unul câte unul, degetele micuţe ale piciorului. Ca şi cum ar fi vrut încet, cu atenţie, s-o aducă înapoi. Dar ea rămânea imobilă, prea departe de mângâiere.

— Noemi, spuse Kosmas, o să facem noi lumea mai bună. N-o să lăsăm noi lumea să se piardă, o să facem tot ce putem să readucem virtutea. Nu pentru asta plec? Nu pentru asta mi-ai spus să plec? Nu asta-i datoria? Nu sunt singur: sunt mulţi pe lume care suferă ca şi mine; dar sunt risipiţi, nu se cunosc, se pierd; îi voi găsi, se vor aduna toţi laolaltă cei buni şi cinstiţi, cum s-au adunat necinstiţii şi răii. Ne vom organiza şi noi, Noemi, n-o să lăsăm lumea să se înece în sânge. Pentru asta plec.

A tăcut. Aştepta ca Noemi să vorbească; dar ea îşi pecetluise buzele şi privirea ei era dură, pierdută.

— Nu pentru asta plec? întrebă Kosmas din nou. Nu pentru asta mi-ai spus să plec, Noemi? Vom trudi pentru fiul nostru, pentru fiii tuturor oamenilor; să trăiască ei într-o lume mai bună. De ce nu-mi vorbeşti?

— Prea târziu. Prea târziu. Murmură Noemi după un lung răstimp de tăcere. Fiul ăsta pe care-l port în pântec, Kosmas, nu va apuca. Va vedea şi el câte a văzut mama lui; şi Dumnezeu ştie, poate chiar mult, mult mai îngrozitoare. Şi va blestema şi el, cum am blestemat şi eu, ceasul când s-a născut. A tăcut. Iar după un timp: Nu vreau, a strigat. Nu vreau; nu pot! Mie milă de el. Şi-a înfundat faţa în pernă şi cu amândouă mâinile strângea cât putea grilajul metalic al patului.

Kosmas a coborât din pat, s-a sprijinit de fereastră. Picăturile mari ce căzuseră răcoriseră pământul, iar acum din grădiniţă şi din glastre urca miros de ţărână, dulce, blând, plin de prospeţime. Dincolo de acoperişurile caselor,

în jurul zidurilor veneţiene, se auzea marea izbind ţărmul şi oftând.

Mintea lui Kosmas se însenina; privea spre pat, cu o negrăită compasiune.

„A văzut mai multe decât poate omul să îndure, se gândi, a obosit. Mulţi şi-au pierdut minţile, alţii n-au mai putut să trăiască şi să-şi amintească şi sau sinucis."

— Noemi, spuse apropiindu-se de pat şi-ntinse mâna s-o mângâie.

Iar ea şi-a deschis braţele:

— Copilul meu, i-a spus şi l-a strâns la piept cu infinită tandreţe.

*

A doua zi, despărţirea a fost liniştită. Noemi stătea retrasă în colţul patului şi-l privea pe Kosmas închizându-şi valizele. Picioarele goale îi ieşeau din cămaşa de noapte galbenă şi Kosmas a îngenuncheat şi le-a sărutat inocent şi simplu, cu profundă încredere, cum sărutăm icoanele.

— Rămâi cu bine.

— Mergi cu bine! a murmurat şi Noemi şi s-a aplecat şi i-a cuprins capul cu braţele. Mult timp l-a ţinut la piept şi apoi, apăsându-i uşor tâmplele, l-a îndepărtat puţin şi l-a privit. Ochii ei erau plini de dulceaţă, abandon şi groază.

— Mergi cu bine, a repetat.

Kosmas s-a apropiat s-o sărute, dar ea i-a acoperit gura cu palma:

— Nu! Nu! Mergi cu bine!

ANGLIA

V

„Iubita mea, din avion, în clipa când sub noi se întinde Marea Ioniană şi pătrundem în cerul Italiei, îți scriu fiindcă nu pot să rămân nicio zi departe de tine şi vreau să te țin pe genunchi şi să stăm de vorbă.

Nu-i uşoară călătoria asta, asemenea celorlalte pe care le-am făcut până acum, cutreierând lumea, urând bun sosit pe aici şi bun-rămas pe dincolo. Atunci călătoream ca să văd, să mă bucur de suprafața lumii, de culori, de mirosuri, de vuietul ei, de gustul ei, s-o ating şi să-mi hrănesc cele cinci simțuri şi să plec. Şi să mobilizez apoi cuvintele şi să salvez pe hârtie cele de care m-am bucurat.

Călătoria în care am pornit acum e dificilă, fiindcă inevitabil scapă din zona senină a frumuseții libere, fără răspundere şi tulbură sângeroase griji contemporane. Vrei, nu vrei, dând ochii cu patimi clocotitoare, încă imature, îți vei spune părerea; iar părerea ta, oricare ar fi, îi va indigna pe cei de altă părere; iar dacă încerci, cu dezinteres şi trudă, să creezi o sinteză, atunci se vor năpusti asupră-ți, înfuriate, ambele tabere opuse.

Fiindcă să vezi şi să judeci cu detaşare sufletească şi spirituală patimile contemporane scăpate din frâu este considerat păcat de moarte de ambele tabere care constituie masa simplistă şi behăitoare a mulțimii gânditoare. Da-ul şi Nu-ul sunt pentru ei doar cele două răspunsuri impuse. Albul şi negrul. Între aceste două extreme nu-i este îngăduit niciun efort sintetizator omului care gândeşte liber.

Să priveşti cu ochi limpede – neînceţoşat de ură sau de iubire – realitatea lumii de azi, să mărturiseşti virtuțile şi totodată infamia, lumina şi întunericul, ce alcătuiesc aici pe pământ orice ființă vie, om sau idee, să fii, într-un cuvânt, liber, devine pe zi ce trece un efort spiritual tot mai periculos. În clipa istorică decisivă de azi, când cele două lumi înarmate se ciocnesc cu necesitate atât de fatală, să fii liber este considerat suspect şi primejdios. Suspect este

considerat azi şi raţionamentul pur. Mintea, sub presiunea istoriei, uită funcţia ei teoretică independentă şi se înrolează şi ea slujbaş la necesitatea contemporană presantă: să facă propagandă uneia din cele două mari lozinci rivale şi să conceapă – descoperind arme ucigătoare şi gaze aducătoare de moarte – mijloacele de a-şi anihila fratele şi confratele rival.

Ştiinţa, în care atâtea speranţe şi-a pus bietul om – să ne elibereze de sărăcie, de ignoranţă şi brutalitate şi să răspundă la întrebările noastre sufleteşti pline de îngrijorare – a ajuns arma cea mai îngrozitoare şi imorală a unei noi barbarii, cea mai cumplită, barbaria ştiinţifică. Trăim azi, vedem în faţa ochilor, în cadavrele stivuite în grămezi, falimentul moral al Ştiinţei. Nu numai Ştiinţa şi Morala nu merg împreună, ci – şi ăsta-i lucrul cel mai îngrozitor – am văzut că e posibil să se-ntâmple acest lucru respingător: cu cât înaintează ştiinţa, cu atât dă înapoi şi ajunge la bestialitate primitivă sărăcirea morală a omului. A falimentat gândirea teoretică şi a decăzut în organ aplicat al catastrofei sau scamatorie fără sens, ridicolă. De aceea azi sufletele cele mai alese nu mai au încredere în vechile morale ruginite, nici în libertatea trâmbiţată de tirani, nici în teoriile idealiste bombastice; au văzut că toate astea sunt măşti convenabile pentru a camufla imorala lăcomie materială.

Măştile au fost sfâşiate, s-au deschis chepengurile care ţineau închise în Om forţele inumane; iar când masca unei culturi e sfâşiată, îndată apare haosul. S-au năpustit demonii din noi, o turbare sălbatică de sinucidere şi autodistrugere, bun şi rău, cinstit şi necinstit, îmbuibare şi foame colaborează pentru distrugere şi descompunere.

În faţa ochilor noştri, în fiecare ceas, în fiecare secundă, lumea se prăbuşeşte. Să încercăm să vedem cu ochi limpezi clipa îngrozitoare pe care o trăim. Omenirea se află brusc la

o cotitură şi, ca întotdeauna în astfel de cotituri, nu trebuie să sperăm că, dacă se-ntâmplă o mai bună adaptare a idealului la realitate, dacă se vor corecta şi aplica mai bine legile, vom găsi eliberarea. Nu e suficientă îmbunătăţirea, reexaminarea, continuitatea; omul de azi a simţit deja nevoia unei răsturnări din temelii, o schimbare de front, o nouă ierarhie în valori, o nouă reevaluare a virtuţii. Să facă sufletul omului un pas mai înainte, să se debaraseze de vechile morale, de libertăţi şi obiceiuri, care au decăzut în imoralităţi, robii şi piedici în calea lui Dumnezeu şi să creeze o nouă viziune: o nouă civilizaţie.

Astăzi toate speranţele noastre sunt îngrădite de faptul că timpurile pe care le trăim, şi încă mai mult, timpurile pe care le vor trăi copiii şi nepoţii noştri, sunt dificile. Dar Dificultatea a fost întotdeauna în viaţă marele imbold care trezeşte şi incită toate elanurile noastre, bune şi rele, ca să depăşim obstacolul din faţa noastră; şi astfel, mobilizându-ne toate forţele, care altminteri ar dormita sau ar acţiona risipite şi fără elan, ajungem la un moment dat mult mai departe decât speram. Fiindcă forţele mobilizate nu sunt numai ale noastre, individuale, nici doar umane. În avântul pe care ni-l luăm ca să sărim peste obstacole, se dezlănţuie în noi trei feluri de forţe: individuale, general umane, preumane. În clipa când omul se încordează ca un arc ca să încerce saltul, toată viaţa planetei ce sălăşluieşte în noi îşi ia avânt. Simţim, desluşit deja, adevărul nespus de simplu, pe care atât de des îl uităm în clipele banale şi infertile ale uşurătăţii: că omul nu e nemuritor, ci slujeşte Ceva sau pe Cineva nemuritor.

În momentele decisive prin care trecem, doar o singură forţă ne poate îndruma: Credinţa. Credinţa că putem să creăm de la început o nouă lume, să curăţim memoria, să ne debarasăm de poverile inutile, fără sens, să dăm o nouă puritate sufletului nostru. Credem, firește, în ceva ce nu

există încă, dar crezând în acel ceva, îl creăm. Inexistent este ceea ce nu am dorit îndeajuns, ceea ce n-am adăpat îndeajuns cu sângele nostru, ca să poată căpăta forță, să treacă pragul tainic, întunecat al inexistenței. Cu credința, cu iubirea, cu sângele nostru, cu materiale umane adică, putem plăsmui inexistentul şi astfel să facem marele salt de la o civilizație la alta.

Pentru asta, răspunderea omului de cultură astăzi, mai mult ca niciodată, este imensă. Are datoria să colaboreze cu destinul epocii lui, să nu dezerteze, să stea la răscruce, unde suflă toate nelinişt ile şi speranțele, roza vânturilor. Are datoria: a) să discearnă în strădaniile contrare ale vremii ce lucru bun şi pozitiv oferă fiecare, cum contribuie la dorința omului de azi de a crea o lume nouă şi dreaptă; b) să încerce să rânduiască în el toate aceste contribuții pozitive, în spațiul îngust al pieptului său să facă proiectul civilizației ce va să vină; c) să trăiască profund nelinişt ea de azi a omului şi se străduia să o formuleze nu numai cu iscusință şi meditație – astăzi acestea nu mai sunt îndeajuns –, ci, şi acesta-i hopul cel mai greu de trecut, prin exemplul propriei vieți.

Fuga este o dezertare laşă; dar modul în care se luptă omul de cultură este cu totul diferit de cel în care se luptă «stăpânii lumii». Datoria lui e alta, la alt nivel: să facă să conveargă în el toate luptele azi divergente şi să pună ordine în haos; să-l prefacă în sinea lui în «lume». Să țină inflexibilă în el independența personală, ca să se afle în picioare când va sosi clipa. Fiindcă va sosi cu siguranță. În delirul general să poată articula un discurs simplu, corect. O Bună Vestire.

Iubito, această Bună Vestire o aud în mine, ca o muzică îndepărtată, ca suflul dintâi al primăverii; inima mea e asemenea unui migdal, care, deşi în jurul lui e încă iarnă şi frig şi asupră-i un cer sumbru, a primit deja mesajele tainice ale primăverii şi brusc îl vedem, în ianuarie,

palpitând în vântul rece, cu toate crengile înflorite. La fel îmi tremură mie inima, înfloritã toatã. Poate, aici, în străinătatea spre care mă-ndrept, să sufle un vânt rece care săi smulgă florile, dar nu contează; şi-a făcut datoria: şi-a dres vocea şi-a strigat că a văzut primăvara.

Noemi, iubito, profund şi tainic primăvara a căpătat în mine chipul tău; am înflorit, fiindcă ai venit."

De ore în şir se gândea Kosmas şi se lupta să formuleze aceste gânduri şi speranțe care-i veneau în minte în timp ce zbura deasupra nefericitei, istovitei Europe. Se apleca, privea în jos; acest promontoriu sacru, întortocheat al Asiei, se gândea el, limbile astea ale uscatului care înaintează şi se scaldă în mare, câmpiile mici, munții joşi, porturile ferite de vânt se luptă de trei-patru mii de ani să îmblânzească sufletul, să lumineze mintea, să transforme bruta în om. În fiecare țară şi-a făcut datoria; una de-ar fi lipsit, ar fi sărăcit şi strădania omului ar fi fost în primejdie. Când vezi de sus toate bucățile astea de pământ, simți că-s una, că nu există granițe şi că doar mintea care vede de foarte de jos poate să urască.

Privirea lui Kosmas strălucea când, spre asfințit, a zărit de sus țărmul britanic. Marea fierbea neprimitoare, cu reci sclipiri gri; simțeai că marea asta nu e un simplu element umed care înconjoară insula; este neliniştită, nedormită, leoaică, coama mereu ridicată, care apără şi izolează Anglia.

În spatele valurilor se contura uşor la orizont o linie vălurită, albă şi verde. Anglia. Printre norii de vară diafani soarele se profila şi mângâia cu discretă tandrețe sânii verzi şi lungi ai pământului şi pietrele albe ale țărmului; deasupra mării posomorâte, neiubitoare de străini, pământul zâmbea şi făcea semne. Ziua era plăcută, o ceață străvezie plutea deasupra pietrelor şi a ierbii. Aburea, încălzit de soarele firav, între mările cenuşii şi reci din jur, trupul Angliei.

Kosmas privea cu respect şi mare dragoste trupul Angliei; lupte decisive a dat omul şi pe această insulă verde a Nordului, departe de sfânta Mediterană. Ca în toate luptele umane, şi aici duşmanii au fost aceiaşi: omul cu fiara din el, lumina cu întunericul dinăuntrul ei. Şi, ca peste tot, şi aici sângele uman s-a vărsat râu, s-a dobândit şi aici cu greu cea mai neînsemnată victorie.

Care să fie, oare, se gândea Kosmas, scopul unic, care coagulează toate forţele engleze? Ce urmăresc ele? Ce pasăre albastră?

Orice mare popor creator de civilizaţie a avut şi propria pasăre albastră: Grecia, frumuseţea, Roma, Statul, evreii, divinitatea, indienii, Nirvana, civilizaţia creştină, împărăţia cerurilor; care este pasărea albastră pe care o vânează de veacuri Marea Britanie?

Iată prima întrebare care a răsărit în mintea lui Kosmas, în clipa când punea piciorul pe stânca englezească. Orice nou pământ pe care călcăm poate şi trebuie să fie pretext ca sufletul să ni se lărgească; are şi sufletul dorinţele lui expansioniste, vede uscatul şi marea ca moştenirea lui strămoşească şi vrea să ocupe toată suprafaţa, vizibilă sau nu, a lumii.

„Ce contează să cucereşti toată lumea şi să nu-ţi eliberezi sufletul?" întrebau asceţii creştini. „Cum poţi să-ţi eliberezi sufletul dacă nu cucereşti lumea toată?" întreabă sufletele nesăţioase de azi. Mare bucurie, mare mister – iar când sufletul lui Kosmas a atins Anglia, s-a înfipt în pământul ei, ca o lance. Cum poţi să stăpâneşti o ţară? Un singur mod există: să-i descoperi semnificaţia.

— Să-ncercăm, aşadar, să descoperim semnificaţia Angliei, rosti Kosmas şi întinse bucuros mâna să-şi salute prietenul englez, Lewis, fost combatant cu el în Africa, care venise să-l aştepte la aeroport.

— Haide, aici aproape, la căsuța mea de la țară. Acolo ne aşteaptă Anglia.

— Să ne grăbim, spuse Kosmas.

— Ai venit în Anglia şi te grăbeşti? făcu englezul râzând. Dar pe blazonul Angliei nu e zugrăvit leul, aşa cum spun duşmanii noştri. Este broasca țestoasă. Cu ea, trebuie să ştii, am stăpânit lumea.

— Ai dreptate, spuse Kosmas; am venit în locul răbdării şi al stăruinței! Să avem, aşadar, răbdare! Haide!

Verde crud, uşoară vălurire domoală a pământului, bucurie de primăvară, frumusețe umedă densă curgând în inima verii. Burnița neîncetat, fără zgomot. Mirosea a iarbă cositĕ, cirezi de vaci de culoarea scorțişoarei, bine hrănite, cu pete albe, ce ridicau capetele leneşe şi rumegau. Liniştit, albastru, se ridică aburul din nările lor şi urcă spre cer să devină şi el caldă ploicică de vară.

Sub picioarele tale țărâna e elastică, bine hrănită; iar dacă înfigi bastonul, va rodi lăstari, ca bastonul logodnicului Mariei. Când pământul e atât de întins, liniştit, mâinile încrucişate, şi cade asupra lui ploaie adăpându-l, mereu îți revine, din străfundurile pieptului, aceeaşi imagine. Nu imagine, icoană: „Adormirea Maicii Domnului”. Întinsă, cu conştiința împăcată că şi-a făcut datoria (să nască fiu superior ei), cu mâinile încrucişate, se odihneşte. Iar deasupra ei aripile albastre ale îngerilor, aer puțin mai dens, îi învăluie şi-i iau ca un abur sufletul.

Kosmas a deschis portița umedă de lemn a casei de țară şi a înaintat spre colina de vizavi. Şi aici vaci şi oi grăsuțe cu blana creață, petele roşii ale căsuțelor pe întinderea înverzită, drumul asfaltat strălucind ca o panglică de oțel. Pustietate. Frumusețe de nedescris şi tăcere. Dar o tăcere nu ca a noastră în ceasurile când arde soarele, făcută din mii de greieri de zi, care strigă atât de tare că urechea omului nu poate să-i audă; iar nervii tăi, în această tăcere

insidioasă şi primejdioasă, se încordează şi încearcă să prindă ce-i de neprins. Aici însă domnea o tăcere cinstită, nealterată, fără sunet, odihnitoare, care-ți unge tâmplele cu miere densă.

Asta să fie Anglia? Asta să fie Anglia? se întreba Kosmas în sinea lui, surprins.

A doua zi, tot hălăduind prin Londra, a ajuns în Hyde Park. Nori uşori pe cer, căldură neaşteptat de plăcută, lume multă. Plouase de dimineață şi pământul răspândea prospețime. Pe tribunele improvizate vreo treizeci de oratori rostesc discursuri, Apostoli ai tuturor ideilor: mormoni, patrioți irlandezi, predicatori ai Armatei Salvării, creştini catolici, budişti, adventişti, democrați, fascişti, comunişti, vegetarieni. Toți strigă, gesticulează, ca scoşi din minți. Auditoriul se schimbă, spectatorii trec dintr-o zonă în alta a nebuniei.

Un tânăr osos, cu dinți de aur, vorbeşte despre libertatea popoarelor. Lângă el, un Silen, gras, molâu, cu ochi albaştri îmbătați, urcă gâfâind scara lui de lemn, priveşte cu compasiune pe vecinul care răcneşte, dă din cap:

— Lucrurile astea nu mai au importanță! strigă. Sunt efemere; ascultați cuvântul lui Dumnezeu, cel etern!

Deschide o Biblie uriaşă, cu file înnegrite, mult citite, pline de transpirație şi urme de degete, o răsfoieşte:

— Ascultați cuvântul lui Dumnezeu!

Vorbeşte despre Rai şi Iad; scoate strigăte tânguitoare, venele gâtului i se umflă; lui Kosmas i se face milă de el, s-a oprit în fața lui. Încet-încet se strâng în jur şi alții, bătrâne, bătrâni, burghezi cuviincioşi, fete cu cozi blonde ca de în. Lângă Kosmas, un ins corpolent din popor, roşu la față, se mânie. Îl întrerupe pe orator, are nedumeriri. Întrebări îngrozitoare îl frământă.

— Am voință liberă, da, sau nu? Dumnezeu face ce vrea, sau eu? Iar dacă nu am voință liberă, de ce Iadul, de ce

Raiul? Cu ce sunt eu de vină? De ce să fiu răsplătit? De ce să fiu pedepsit?

Asuda, gesticula, deschidea gura, dinții din față, de sus şi de jos, lipseau, şuiera. Iar nelinişştea lui, din cauza vorbirii şuierate, devenea şi mai înfricoşătoare, fiindcă devenea mai ridicolă.

În jur repede s-au strâns câțiva bărbați şi femei şi cu țipete, cu zâmbete şi semne îl încurajau; erau de acord cu el. Dar vizavi, în jurul oratorului, s-a strâns un alt cerc, ca o horă, din bărbați şi femei la fel de împătimiți. Cele două cercuri se înfruntau acum, rivale.

Urcă omul din popor pe o piatră, i se pare că de gâtul lui atârnă sufletele strânse în jur şi se simte răspunzător pentru ele. Cei doi corifei încep întrecerea în versuri, *stihomythia* din vechime. Vorbesc de Dumnezeu şi de patimile lui, vorbesc de om şi de patimile lui, vorbesc de eliberare. Din când în când, lanțul de oameni din jurul lor intervine; şi un protagonist invizibil se mută dintr-un cerc într-altul, plin de răni şi de sărutări, Hristos. În acest uriaş parc englezesc se desfăşoară iar eternele elemente ale tragediei: Dionysos (acum îi zic Hristos) şi omul care se luptă să-şi afle eliberarea. Care eliberare? Să se identifice cu Dumnezeu, să trăiască patimile lui, moartea şi sfânta lui înviere.

Deodată, în clipa când Kosmas se gândea cu emoție la repetarea periodică a elementelor eterne, iată că în spatele corifeului celui de-al doilea cerc apare o fată bătrână uscată, dezgustătoare, fără sâni; aşa era înfățişată Ciuma în Evul Mediu. Desfăşoară un steag albastru cu litere mari albe: DUPĂ MOARTE, A DOUA VENIRE. Priveşte cu ochişorii albaştri reci pe omul din popor care vrea discuție; acesta, văzând-o, închide gura, rămânând nemişcat. Iar *deus ex machina* a pus capăt tragediei.

Kosmas se învârte de la un orator la altul mulțumit. Seara a început să coboare încet-încet. O ceață uşoară se lasă pe iarbă, copacii se-nfăşoară într-un abur albicios. Chipurile femeilor strălucesc, fetele râd şi țipă, băieții le aleargă, începe să se simtă o adiere de erotism şi cu cât se lasă noaptea auditoriul se răreşte; tinerii şi tinerele se strecoară printre copaci şi se topesc în ceață.

Dar apostolii, răguşiți, continuă să strige. Comunişti, fascişti, democrați îşi laudă leacurile lor băbeşti. Un student indian tuberculos, cu ochelari aurii, cu dinții din față uriaşi, cu părul lung unsuros negru-corb, povesteşte chinurile patriei lui şi cere, țipând, libertate. Lângă el, un adventist bătrânicios îşi întinde palmele slăbănoage şi străvezii, zâmbeşte şi linişteşte auditoriul: „Vine ziua când vor învia morții", murmură fără suflu. „Să ne înveşmântăm, fraților, în tunici albe să-i întâmpinăm!"

Trei polițişti, calmi, bine îmbrăcați, cu caschete negre lucitoare, cu mănuşi albe groase, se plimbă încolo şi-ncoace, indiferenți, siguri, surâzători. Iar Kosmas şi-a adus aminte cum odată, în Creta, când tatăl său, care nu ştia ce-nseamnă comunism, i-a cerut fiului să-i explice. După ce Kosmas i-a vorbit îndelung şi l-a ascultat cu răbdare, tatăl a dat din cap şi-a spus: „Bine-bine tot ce zici; bune şi sfinte, da' chiar se-ntâmplă?" Adică: „Spune, spune, dă-i 'nainte; spune, minte de cocoş, să te descarci. Dar dacă-ndrăzneşti, amărâtule, să pui în faptă câte zici, vai fi vai şi-amar de tine!" Şi Kosmas a-nțeles de ce zâmbeau cei trei polițişti.

Asta să fie Anglia? Asta să fie Anglia? se-ntreba întruna Kosmas, neliniştit.

Cu o seară în urmă, în căsuța de la țară, prietenul lui îi povestea:

— În războiul trecut, trei vase de război germane s-au năpustit asupra unui vas al nostru. Ne-am făcut datoria, dar nava, găurită, a-nceput să se scufunde. Era noapte,

navele duşmane plecaseră, nu ne rămăsese întreg decât un proiector. „Plecaţi!” a strigat căpitanul ofiţerilor şi marinarilor. „Săriţi în bărci!” „Căpitane, i-au răspuns, lasă-ne să murim odată cu nava!” *„All right!”* a încuviinţat căpitanul. „Ţintiţi proiectorul asupra steagului!” Au mutat proiectorul şi aşa s-a scufundat nava în întuneric, cu steagul englezesc sus, luminat.

Toate astea sunt Anglia, se gândea Kosmas; şi, aşa cum după o unghie poţi reconstitui un leu întreg, la fel un ochi exersat ar putea să descopere unde anume, în care parte a corpului, sunt aşezate aceste simple mici bucăţi de sticlă risipite, şi astfel să întrevadă pe de-a-ntregul leul – sau broasca ţestoasă – a Marii Britanii.

— Ce vânt te-aduce în Anglia? Cu ce pot să-ţi fiu de folos? îl întrebase prietenul, după ce au isprăvit cina şi sorbeau încet din pahare de cristal vinul ales. Scrisoarea ta era ambiguă, cam dezlânată, n-am priceput prea bine.

Kosmas îşi privea prietenul, şoviia. Trai bun, de becher, fără griji; scrie poeme şi romane din plictiseală; pe perete două portrete ale strămoşilor cu peruci albe; afară livada verde, molcomă, umedă, fericită. Ce să-i spună? Sa ruşinat. Ce putea el să-nţeleagă?

— Am venit să văd câţiva prieteni, spuse şi tăcu.

— Nu, replică prietenul, scrisoarea ta era plină de nelinişti. Vorbeai de groaza războiului şi de iubire, cred, şi de omenire. Ce-ai păţit?

— Ţi-aduci aminte, Lewis, câte am văzut şi câte rele am făptuit noi doi cu avionul? Satele cărora le-am dat foc, oamenii pe care i-am ucis, navele pe care le-am scufundat? Vrei să reînceapă toată tărăşenia asta? Vrei să reînceapă războiul?

— Că vreau sau nu vreau, nu de mine depinde, Kosmas; dacă se întâmplă, mă voi strădui să joc bine jocul.

Kosmas tresări.

— Ce joc? Numeşti asta joc?

Prietenul râse.

— Nu te mânia, Kosmas. Te afli, ziceam, în Anglia, nu uita, în ţara jocului, şi toată viaţa e un joc şi datoria ta e să ştii bine legile jocului şi potrivit lor să învingi. Să joci bine jocul, fie el fotbal, fie război, fie viaţa toată, asta e prima şi cea mai severă poruncă în decalogul englezesc. Dacă învingi, nu trebuie să te mândreşti; dac-ai fost învins, nu trebuie să te ruşinezi; trebuie să te ruşinezi doar dacă ai jucat prost şi din cauza asta ai pierdut. Dacă acum în legile jocului este să ucizi şi să fii ucis, cu ce eşti tu de vină? Ăsta-i jocul pe care-l joci; urmează-i regulile. O mătuşă de-a mea, al cărei fiu a fost ucis la Dunkerque, luptând corect, a scris pe piatra de mormânt acest epitaf englezesc foarte simplu: „A jucat bine jocul”. Înţelegi, Kosmas? Laudă mai mare nu există la englezi.

— Eu sunt cretan, barbar, şi nu pricep, a răspuns Kosmas şi s-a ridicat, vrând să plece. Dar afară era noapte, ploua. S-a-ntors spre prietenul său: Războiul nu e joc, Lewis. Poate tu îl joci, poate îl joacă şi rivalul tău; dar femeile şi copiii pe care-i ucizi? Se apropie de prieten: Nu există, strigă, aici, în Europa civilizată, oameni care să iubească oamenii?

Lewis ridică umerii, umplu din nou paharele.

— Bine-ai venit, Kosmas, în vechiul nostru conac, în Anglia. Ai ajuns abia azi, n-ai intrat încă în joc, trebuie să înveţi regulile jocului; de-aceea te grăbeşti, de-aceea strigi şi spui lucruri exagerate; să dea Dumnezeu să rămâi mai mult cu noi şi să-nveţi să joci.

Kosmas ridică paharul:

— Să dea Dumnezeu, spuse, să se schimbe regulile jocului vostru!

— O să urmez şi noile reguli cu aceeaşi încredere, răspunse Lewis. Important nu e dacă regulile sunt corecte

sau strâmbe, vechi sau noi. Important e prin asta să-ți exersezi sufletul, pentru asta se face jocul, important e să te supui regulilor.

Au tăcut un timp.

— Ascultă, Lewis, rosti în sfârşit Kosmas, scrii poeme, romane, cunoşti oamenii de cultură ai Angliei; aş vrea într-o zi să-i inviți pe cei mai buni acasă la tine, la Londra, să-i cunosc.

Lewis râse:

— Ce ai de gând? Dar, văzând fața gravă, tristă, a lui Kosmas: Bine, o săi cunoşti şi pe ei, ca să scapi!

Toată ziua, şi a doua zi, şi următoarea, Kosmas a cutreierat Londra, la pinacoteci, la muzee, pe străzi, ca să vadă şi să scape. „Nu e corect ce fac, îşi zicea, mă revolt, dar mă grăbesc." Hălăduia prin City şi privea, emoționat, printre dărâmăturile rămase în urma bombardamentelor, florile gingaşe mov şi galbene, peste tot la fel, care acoperiseră ruinele. Ca şi cum ar fi fost semințe în aer, se gândea, sau ca şi cum ar fi fost adânc ascunse în inima bombei. Cine ştie, poate întreaga lume se va acoperi într-o bună zi de floricelele astea galbene şi mov.

Bătea străduțele înguste şi se gândea cum, înainte de a împlini trei secole, City se prăbuşea iar în urma unui incendiu. Scrum s-a făcut. Mare bucurie pentru cel mai mare arhitect pe care l-a născut atunci Anglia – Sir Christopher Wren. Repede aşterne planurile unui nou City: cheiuri largi cu uriaşe depozite pe malurile Tamisei; în centru, Bursa, şi de acolo porneau marile artere; străzi duble, bulevarde, piețe, parcuri, cartiere cu case spațioase la fel de frumoase. Uzinele urmau să fie construite în afara zidurilor; bătrâna Londră reîntinerea.

Sir Christopher, bucuros că va crea un nou oraş, şi-a prezentat schițele regelui. Toți, surprinşi, le-au combătut cu furie. Această reorganizare rațională a haosului, această

bruscă intervenție a omului în realitate erau contrare sufletului englez. Clădirile, oraşele, instituțiile trebuiau să fie lăsate să răsară ca pădurile şi să se întindă singure; omul are doar un drept: să le urmeze cu încredere şi să se adapteze la ele calm, fără scandal. Fiecare lege englezească nou decretată este o îndelungată nevoie mută care în fine capătă glas. Noua lege nu o aboleşte niciodată violent pe cea veche, se împletesc pe tăcute cele două legi şi se amestecă, despărțire bruscă nu există şi, cu timpul, cea veche se atrofiază şi se ofileşte, fără ca vreodată cineva să-şi dea seama cum şi când s-a întâmplat.

Au dat deoparte schițele lui Sir Christopher şi au lăsat natura să lucreze singură, aşa cum obişnuieşte: fără plan. Iar City a rămas cum era, s-au construit iarăşi peste ruine, având drept arhitect Timpul, noile case, continuând cu încredere tradiția.

Nu în acelaşi fel s-a creat de fapt şi Imperiul Britanic? se întreba Kosmas. Nu cu program rațional sistematic; nici cu vreo concepție ingenioasă a minții individuale; ci cu tatonări, cu expediții şi incursiuni sporadice fără proiect din afară, cu prigoniri religioase inumane, nechibzuite, care i-au obligat pe puritani să colonizeze America de Nord şi să creeze o nouă Anglie; cu nave comerciale, care se transformau pe drum în nave-pirat, dădeau asalt asupra corăbiilor încărcate întâlnite în cale şi le prădau; apoi debarcau pirații în porturi îndepărtate, construiau depozite comerciale ca nişte fortărețe, veneau în urma lor armatele şi păzeau negustorii şi peste puțin soseau şi politicienii – şi debarcarea întâmplătoare devenea ocupație definitivă.

Cutreiera Kosmas străzile şi nu se mai sătura să vadă oamenii. Vuiet profund, lume peste tot, mii de oameni urcau, coborau ca nişte fluvii care se revarsă. Toate rasele, care, în urmă cu veacuri, izbucneau ca valurile şi se întindeau pe câmpiile cu verdeață ale Angliei, le vezi deodată

în faţa ta păşind, după atâta timp, clar reînviate în trecătorii atât de diferiţi. Vikingi blonzi roşii-trandafirii, isteţi, iuţi, cu ochi albaştri, celţi visători, nobili normanzi, bine făcuţi, saxoni cu gât de taur, scunzi, negricioşi, nelinişтiţi şi lacomi precum evreii, iberi străvechi.

Burniţa neîncetat, calm, monoton, iar pământul sorbea şi trunchiurile copacilor se înnegreau, cosiţele galbene ale englezoaicelor se umezeau. Kosmas ocoli o stradă zgomotoasă şi se trezi brusc pe una liniştită, numai prospeţime, ciripit de vrăbiuţe şi un parc minunat. Aşa cum un trandafir înfloreşte în inima ladului, la fel şi parcul la Londra. Intri în el şi deodată te afli în Rai. „Ăsta-i Paradisul englezilor, se gândea Kosmas, plimbându-se pe sub copacii falnici seculari; Raiul lor e acoperit cu verdeaţă; iar pe această verdeaţă divină se plimbă sfinţii Marii Britanii, fumându-şi pipa, la adăpostul eternelor umbrele."

Soarele, un Apollon chel, străpungea norii şi lumina multicolor picăturile ce se prelingeau de pe frunzele copacilor şi de pe nasurile oamenilor. Soarele se amesteca din când în când cu ploaia, despărţire bruscă nu exista, lumina se juca neîncetat cu întunericul. Londra plângea şi zâmbea în aceeaşi clipă; Kosmas privea cu mare bucurie acest joc englezesc; zâmbetul licărea jucăuş, când întristat, când jonglând în picăturile mari, cu lacrimile ploii; şi plânsetul, în clipa când dădea să izbucnească, era reţinut de mândrie şi noblеţe şi se prefăcea şi el în zâmbet. Kosmas urmărea şi se bucura; prima dată înţelegea cum se crease inconştient, cu timpul, cu clima, cu stăpânirea de sine şi amabilitatea, umorul englezesc.

Ploaia s-a înteţit. A intrat într-o librărie, a răsfoit câteva cărţi, a cumpărat o culegere pe care o căuta de ani de zile, cântecele chinezeşti ale epocii Song. Un profesor bătrân răsfoia lângă el cărţi vechi ale Orientului, au intrat în vorbă.

— Nu şi-au schimbat deloc psihologia studenţii după război? a întrebat Kosmas.

— Anglia s-a schimbat, a răspuns, după o scurtă ezitare, bătrânul profesor. Anglia s-a schimbat, cum să nu se schimbe şi fiii ei? Şi mai ales în adolescenţă, vârsta cea mai critică şi mai sensibilă? Cei mai mulţi studenţi de după război ai noştri nu mai au vechea siguranţă morală, nici convingerea că superioritatea englezească este inatacabilă. Mulţi încep să şovăie; şi, ce-i mai rău: ajung indiferenţi şi ironici, disprețuiesc tiparele şi nu pricep, oricât le-am striga noi, bătrânii, că tiparele nu sunt pur şi simplu ceva exterior, fără semnificaţie mai profundă. Esenţă şi tipar sunt una, tiparul este forma vizibilă a esenţei, dar nici vorbă s-asculte! De aceea vedeţi azi domni foarte cumsecade stând seara la masă fără smoching!

Bătrânul se aprinsese încet-încet. Vechii lui zei erau în pericol, fortăreaţa protocolului englezesc, până acum inexpugnabilă, se fisura. Tinerii nu mai cred în tipare, fiindcă au încetat să creadă în esenţa pe care o conţineau; şi n-au găsit încă altă esenţă care să se cristalizeze în noi tipare. Bătrânul continua şi vocea lui slabă se înviora întruna:

— Înainte de război studenţii noştri erau conservatori, se supuneau de bunăvoie tradiţiei, urmau calea trasată de strămoşi; credeau că acest drum englezesc nu va avea niciodată sfârşit. Mulţi, în anii tinereţii mele, erau impetuoşi, erau animaţi de proclamaţii înflăcărate de largă respiraţie. Toţi aveau temelii solide, englezeşti. Pe când acum.

A lăsat cartea pe care-o răsfoia, a oftat.

— Acum mulţi sunt pacifişti, alţii socialişti, unora nu le e ruşine să spună că Marea Britanie a îmbătrânit!

— Îmbătrânesc şi naţiunile? a întrebat cu inocenţă prefăcută Kosmas. Sunteţi profesor de istorie, trebuie să

ştiţi. Bătrânul profesor l-a privit pe Kosmas, a şovăit iarăşi. Ochii lui albaştri s-au întunecat o clipă. Dar repede şi-a stăpânit tulburarea, a răspuns:

— Ceva s-a schimbat în Anglia. Ca şi cum ne-am afla în faţa unei bruşte, nu lipsite de primejdii, cotituri. Înainte de cele două războaie mondiale eram primii la comerţ, la industrie, la navigaţie; ţineam sub stăpânire marea şi un sfert din uscat. Aveam încredere nestrămutată în superioritatea rasei noastre; siguri în exterior, siguri în interior, ca nişte fortăreţe. Păşeam, ca întotdeauna, încet şi ferm. Acum ritmul lumii s-a schimbat; nu mai este lent, nici sigur; este iremediabil zorit şi nesigur. Anglia e obligată şi ea să-şi schimbe ritmul, mersul ei natural. Nu mai suntem primii nici la comerţ, nici la industrie, nici pe mare şi organizarea noastră de război s-a izbit de alte forţe îngrozitoare, mai tinere şi mai suple. Trebuie să schimbăm şi noi ritmul, ca să nu rămânem în urmă. Asta-i tot.

— Asta-i tot? a-ntrebat Kosmas.

— Asta! a răspuns înverşunat bătrânul profesor. Asta, nimic altceva! Nevoie de o nouă adaptare. Anglia nu a fost niciodată guvernată de axiome teoretice rigide; deschidea şi strângea întotdeauna pânzele în funcţie de vântul care sufla. De ce, aşadar, să fie timidă şi să vrea pace, tocmai în clipa când e nevoie de încordare ca să păstrăm ce ne-au lăsat părinţii noştri? Nu pricep! Nu pricep şi pace!

Ridică mâinile spre tavanul librăriei, ca şi cum ar fi fost cerul, uimit.

Iar Kosmas vedea cele două generaţii stând una în faţa celeilalte, una strigând şi certând şi dând ordine; cealaltă râzând de ele şi încălcându-le.

În alte vremuri, inevitabila distanţă dintre părinte şi fiu nu era atât de mare; nu se deschidea prăpastie între ei; tânărul îl continua fără zgomot, instinctiv, pe părintele bătrân şi viaţa înainta încet şi sigur; astăzi ritmul a devenit

sălbatic, părintele îşi priveşte îngrozit fiul şi nu-l recunoaşte, viaţa se grăbeşte, nu mai poate păşi, vrea să sară şi nimeni nu ştie de ce şi încotro.

Kosmas şi-a luat rămas-bun de la bătrânul profesor şi a pornit iar să bată străzile. Umbla nerăbdător, nelinişţit şi simţea pe buze ca nişte ace primele scântei electrice îndepărtate ale furtunii. Regatele nu se prăbuşesc, se gândea, prin forţa rivalului; se prăbuşesc din cauza îndoielii care există în ele. Când viermele îndoielii se strecoară într-un regat şi începe să-l roadă, regatul emană un miros special; iar mirosul ăsta îl simt piraţii şi-şi fac apariţia. Dar rasa englezească este viguroasă, prima în ce priveşte înverşunarea, neînvinsă; şi piraţii ştiu asta.

S-a întors în camera lui târziu în noapte. Era istovit. „Am terminat, şi-a zis, n-o să mai fiu rebel, am obosit." Sprijinit de pervaz, privea strada luminată sclipind, copacii imobili uzi de ploaie, pietoni alergând. Ploua calm, fără zgomot, cerul se amesteca cu pământul în întuneric. În clipa asta, s-a gândit, Noemi stă întinsă în pat, cu buzele strânse, cu ochii deschişi, iar mintea îi zboară departe, când la ţărmurile englezeşti, când la morţii ei dragi. La parter, sora lui stă probabil tăcută şi înfuriată, mama o fi împletind ciorapi la lumina lămpii, iar gândul ei aleargă la cele trecute, la cele de acum, la viitor şi probabil se luptă şi ea, dar fără să ştie, să afle de ce s-a născut şi ce-a înţeles din toată viaţa ei monotonă şi amărâtă. Iar în colţ stă de veghe, neadormit, ochiul roşu al candelei şi urmăreşte totul.

Kosmas vedea cele două niveluri ale casei părinteşti ca aievea, uşoare ca aerul, prin geam, în ploaia liniştită: jos, aer dens, greu, numai pasiune şi înverşunare şi tăcere – suflet exploziv şi reţinut sora, tăcută, numai rezistenţă şi răbdare, mama şi nevăzutul stăpân subteran, bătrânul, care din om a devenit zeu întunecat şi stă în casă şi-i ţine pe cei vii sub stăpânirea lui. Toate astea jos, la parter; sus, întinsă

pe un pat tare, soția lui, un trup iubit cu oase subțiri, un suflet rănit de pe meleaguri îndepărtate, hrănit cu zăpezi, psalmi ciudați şi cu viziuni de groază. Străină, urâtă de cei de la parter, părăsită de bărbatul care-o iubeşte, se încuie noaptea în cameră, fiindcă se teme, respiră încet, umblă lipită de perete, stă în colțul cel mai retras, se luptă să devină cât mai invizibilă, să nu deranjeze, micuță, să nu fie văzută.

Ochii lui Kosmas s-au împăienjenit. O milă profundă îl stăpânea pentru această femeie, pe care o adusese şi o aruncase între fiare sălbatice. Inima lui deborda de iubire, de trei zile nu-i scrisese, se aşează să stea de vorbă cu ea.

„Iubito, pustie tovarăşă în jungla Cretei! O să mă certi fiindcă trei zile nam făcut nimic. Am cutreierat ca un rebel străzile, am irosit toate orele privind, cum făceam şi în alte călătorii; de parc-am uitat că n-am venit aici ca să văd, să mă bucur şi să plec. Nu, să nu mă certi; nici scopul n-a dispărut din mintea mea ca un fulger. Voiam însă să arunc toată această hrană – muzee, străzi, oameni, parcuri, biserici – cucoanei neruşinate şi nesătule pe care o cărăm în noi, curiozitatea, să se sature o clipă, să tacă. Şi mi-am pus mintea să lucreze, să găsească sens la această privelişte şi să extragă din amănunte disparate o generalitate organizată. Cum aş putea altfel să rezist amărăciunii de a te fi abandonat pustie în jungla Cretei?

Ca mintea să poată învinge haosul, este obligată să-i impună ordine şi să-l înghesuie, deformându-l, sărăcindu-l, în legile lui speciale. Să găsească o asemănare, un simbol, un mit şi în acest calup comod să supună haosul şi să dea o formă umană, adică cunoscută şi îndrăgită, minții noastre.

O astfel de ideogramă, care să închidă şi să privească uman în diagrama ei simbolică haosul Londrei, mi s-a părut că am descoperit azi la intrarea în British Museum, în dreapta, între coloane. O uluitoare statuie din piatră din

misterioasele insule ale Pacificului. Chipul unui zeu exotic, atotputernic, puțin întristat: Hoa-Haka-Naka-Ya. Cap ascuțit uriaş, cizelat în largi niveluri abrupte, cu frunte îngustă, oase zigomatice mari, cu nări groase, deschise, pline de dorință, cu ochi adânciți în orbite – ca nişte izvoare negre în peşteri străvechi. Iar gura lui largă, de birtaş, sălbatică. Am stat şi-am privit-o cu recunoştință: o magică legătură invizibilă mi s-a părut că uneşte piatra asta cizelată cu marele oraş, aşa cum în chip magic se uneşte cuvântul cu sensul lui. Desigur, identificarea îmi aparține întru totul, imaginație irațională, nejustificată; dar mi-a folosit ca să dau o formă palpabilă, uman accesibilă, Londrei şi să pun ordine în haos; să iau acest zeu protector, Hoa-Haka-Naka-Ya, tainic îndrumător al meu, şi astfel să mă cufund într-o Londră incoerentă, irațională, fără sfârşit şi început, fără să mă tem că-i voi pierde sensul. Fiindcă într-adevăr Londra este haos, atotputernic, de birt, puțin întristat. Pădure tropicală întunecată al cărei unic arhitect, plin de ciudățenii, contradicții, naivități drăguțe, adaosuri irație nale, este Timpul.

Dacă acest mare arhitect ar fi fost un arhonte delicat, să iubească şi el şi să-şi amintească clipele frumoase din trecutul lui, cu siguranță British Museum ar fi aici casa lui. Am trecut pragul cu emoție; dar am simțit o mare amărăciune că nu eşti cu mine, să împărtăşim bucurii şi să le trăim îndoit.

Mare fericire să te pierzi, să te muți de la un capăt al timpului şi al lumii la celălalt şi să te bucuri, în fiecare clipă, de cea mai înnobilată trudă a omului. Ceasuri în şir poți să umbli în casa asta a Timpului, zile şi luni întregi şi să nu te saturi. Ce este oare lutul ăsta pe care-l numim om, care poate, dincolo de foame, de boală, de moarte, să înalțe capul, să întindă mâna şi să plăsmuiască opere nemuritoare?

Doar în operele de artă devine atât de evidentă minunea, un vierme creând nemurire. În Faptă vedem multe chipuri, o înghesuială de grup anonimă, colaborare bogată, complexă; în Artă un om stă cu un condei, un ciocan, cu câteva vopsele, aplecat, încordat, singur de tot. Aşa cum viermele de mătase scoate din măruntaie mătasea – sau, mai exact, îşi scoate măruntaiele şi le face mătase, şi ţese minunea de gogoaşă –, la fel şi artistul preface ţărâna în esenţă divină, preţioasă.

„Dacă s-ar întâmpla deodată o mare catastrofă, mă gândeam, cutremur, incendiu, năvălirea barbarilor, şi aş putea, ce aş salva din toate aceste nenumărate bunuri?”

Îmi tremură inima, de parcă această ipoteză ar fi deja adevărată, de parcă ar izbucni deja catastrofa şi alergi cu sufletul la gură dintr-o sală în alta, de la o operă la alta, şi doreşti să alegi. Alegi, dar iată, o minunată pictură chinezească, o statuetă egipteană divină, o bijuterie din aur fin lucrată în Perú şi dai fuga s-o salvezi; dar se înalţă deodată o jale din toate sălile şi jocul imaginaţiei devine coşmar şi o sudoare rece te năpădeşte, vrând să salvezi totul şi neputând.

De-ar fi să vină o astfel de clipă, trei, cred, ar fi marile mele iubiri şi ele mi-ar sfâşia inima, neştiind pe care din ele s-o aleagă: basoreliefurile asiriene, miniaturile persane şi arta greacă clasică.

Când am văzut prima dată marele balcon pătrat cu basoreliefuri asiriene, m-am înfiorat. Vânătoare străveche, eternă, care izbucneşte în atelierele lui Dumnezeu şi adânc în sufletul nostru. Viziune grea, amintire străveche, preumană, plină de forţă şi omor. Regi cu bărbi creţe strâns împletite vânează lei, se năpustesc săgeţile, unele încă în aer, vuind în tăcerea lor îngrozitoare, altele care au străpuns deja leul, ca nişte lăncii, şi leii se prăbuşesc cu faţa-n sus şi

se luptă cu cele patru picioare să scoată săgeata şi-şi întind gâtul şi sângele curge fluviu.

Iar vestita leoaică, marea noastră soră, cu trei săgeți mortale, una la rădăcina cefei şi două în rinichi, se târăşte pe burtă, cu picioarele din spate paralizate, gemând. Îngrozitoare ceremonia asta a Soartei. Cu alt ginere, nu omul. Regii ăştia, munte dens de carne, seamănă cu zei adevărați şi zâmbesc inuman cu buzele lor groase, însetate de sânge, senzuale. Iar ochii leilor sunt plini de durere umană.

După ce am savurat îndelung această viziune cosmogonică respingătoare, am alergat în sălile alăturate, unde sunt expuse multicolorele miniaturi persane micuțe, drăguțe, pline de patos gingaş şi voluptate. Am alergat nu ca să respir şi să uit spaima asiriană, ci să-mi întregesc sufletul. La temeliile întunecate ale măruntaielor, măcelul inuman; în vârful lor floarea delicată neatinsă a frumuseții.

Un tânăr, îmbrăcat în mătase galbenă, cu un turban mov fin lucrat, citeşte, în extaz, poeme sub un copac înflorit; florile îl înconjoară, îl sufocă, seamănă cu o privighetoare pe crengi de primăvară care-şi începe trilul.

Mai încolo, palat musulman uşor ca aerul, uşă din lemn de trandafir, cu lintoul în arc arăbesc, regele stă cu picioarele sub el pe un divan şi judecă. Bătrânii sfetnici în stânga şi-n dreapta lui ca nişte păsări multicolore şi, în spate, deschisă, grădina: un chiparos suplu ca o torță, un migdal înflorit, un plop micuț cu frunze rare şi o pasăre cu gheare roşii ca o potârniche, care se plimbă pe gard.

Mai departe, cai arăbeşti supli, negri, galbeni, albi, cu o semilună la gât; femei cu unghiile vopsite, cu sprâncene subțiri, ochi migdalați; tălpile lor mândre calcă pe versete negre complicate, selectate din Coran.

Iar cum fondul, în toate aceste miniaturi, e auriu, ai impresia că toate făpturile trăiesc şi respiră într-un aer

etern, imobil, de paradis. Viziuni din mătase şi flori, şi păsări, zâmbete misterioase şi buze roşii. Materia n-a devenit spirit să se împrăştie, a ajuns la înflorirea ei cea mai plăcută, păstrând din toată greutatea ei doar liniile şi culorile.

Ăsta-i Paradisul, mă gândeam, Paradisul lui Saadi şi Fra Angelico, vis şi joc, dorinţă înaltă a inimii, care iubeşte pământul şi-l preface în cer, beţie uşoară a viermelui minţii, care prinde aripi şi se reîntoarce în patria lui, în aer, fluture.

Cu basoreliefurile asiriene coboram, numai carne şi noroi, în peşterile sinistre ale subconştientului; cu aceste miniaturi urcam în vis aerian. Între cele două pierdeam chipul omului – când brută, când nor. Simţeam deodată nevoia să mă agăţ de suprafaţa pământului şi să păşesc ferm şi totodată uşor în ţărână. Nici brută, nici nor; om. Şi m-am dus la marea sală cu statui din marmură greceşti.

Bucurie păgână, trupuri goale arse de soare, adie un vânt de primăvară, a zâmbit, în fine, buza arsă a Soartei. Stau în faţa frizelor Parthenonului şi simt că marea taină a perfecţiunii în viaţă şi în artă se numeşte echilibru.

Carnea, aici, în arta greacă, nu apasă ca să capete forţă, nici n-a devenit uşoară ca să dobândească graţie. A reuşit să uşureze materia, fără să-i sustragă forţa; să o despovăreze exact în punctul unde începe graţia. Puţin mai încoace de s-ar opri, ar deveni puternică, dar greoaie în mişcări; un pas mai încolo de-ar înainta, ar ajunge graţioasă, dar slabă. A găsit şi s-a oprit la minunata, invizibilă cu ochiul liber, graniţă a echilibrului perfect. Acesta-i miracolul grec.

Iubito, eşti din altă rasă, care nu iubeşte forma, care sparge forma ca să salveze, aşa crede, esenţa. Grecii, ca să salveze esenţa, s-au străduit să-i găsească forma cea mai simplă şi perfectă. Artistul grec a intrat în hăţişul vieţii, încurcat şi întunecat, unde nu vezi cer şi te sufoci; a intrat

în pădurea vieții şi-a început să lucreze. A curățat haosul, a alungat ce era de prisos, a făcut pădurea copac şi copacul coloană. A ieşit din pădure şi toată pădurea s-a condensat într-o coloană dorică. Coloana asta era esența pădurii, şi esența asta o căuta. Iar coloana mirosea a plop sau chiparos, nu era o ideogramă abstractă, fără miros; mirosea a lemn, avea răşină, o atingeai, vedeai de unde se trage.

Puteai, în momente de extaz dionisiac, să faci coloana să scoată crengi şi frunze, s-o faci copac la loc; puteai, înaintând în extaz, să faci din ea pădure. Erai liber; nu exista teamă să te pierzi şi să recazi în haos; deoarece coloana asta rămânea mereu cumpătată, graniță imuabilă între gândirea abstractă şi pădure. Iar când, după beția dionisiacă, reveneai la starea ta umană echilibrată, ai fi descoperit iarăşi în fața ta, nemişcată, coloana dorică.

De-ar fi ca Dumnezeu să ceară socoteală de la popoarele lui, fiecare să dea seamă ce a făcut cu unul, doi, cinci talanți care i-au fost încredințați, grecii, cu goliciunea lor atletică, s-ar ridica şi cu glas bărbătesc slobod, nici implorând, nici aruncând injurii, i-ar fi răspuns:

«înainte de noi, dorințele omului strigau cu glasuri pițigăiate ca păsările şi aiurau şi nu puteau să articuleze un cuvânt echilibrat; noi am vânat prin haos cuvântul, i-am tăiat aripile şi l-am implântat în frontoanele minții, Victorie fără aripi!

Înainte de noi, gândurile erau o masă neexersată, logoreică, neasamblată, dominată de panică în fața tunetelor, fulgerelor, a vedeniilor şi a morții. Nu puteau să se strângă în armată organizată; la prima şarjă a întunericului se împrăştiau. Noi am organizat gândurile, am creat silogismul – teză, antiteză, sinteză – am deschis drumuri, am descoperit legi, am învins haosul.

Înainte de noi, materia era marele duşman; dur, nefericit, posomorât. Rob înnăscut, înrobise omul; născut fără minte,

umpluse mintea omului de grozăvii şi spaime. Noi am luptat cu materia stăruitor, aşa cum luptă bărbatul cu femeia; am descoperit uşile tainice, am intrat, s-a predat. Am sărutat-o pe gură şi măruntaiele au prins rod un fiu. Mintea şi-a găsit perechea.

Dacă ar fi ca fiecare popor să fie numit în Guvernul Universului şi să ia o poziție responsabilă, noi, grecii, ar trebui să fim desemnați arhitecții lumii.

Iată cum ar vorbi, cred, grecii, dând socoteală în ce mod au chibzuit cei cinci talanți încredințați de Dumnezeu, cele cinci simțuri.

Ore în şir umblam fermecat, nehotărât între aceste trei iubiri ale mele, basoreliefurile asiriene, miniaturile orientale, marmurele greceşti. Încercam să descopăr taina fiecăreia, să-mi ierarhizez dorințele şi să pun ordine în anarhia din mine.

Ştiam care este drumul corect, pe care din cele trei viziuni trebuia, în momentul decisiv, s-o aleg. Şi totuşi în adâncul meu simțeam: în clipa marii nenorociri – cutremur, incendiu, năvălirea barbarilor – n-aş alege ceea ce «ar trebui»; aş alege să salvez în cele din urmă leoaica asiriană rănită, sora noastră.

Sora noastră, iubito, rănita mea tovarăşă de luptă. Din clipa când am văzut leoaica aceea, am descoperit ideograma ta, Noemi, o, leoaica mea, cu cele trei săgeți înfiorătoare înfipte în trupul tău. Am impresia că niciodată nu te-am iubit ca acum, fiindcă niciodată n-am văzut atât de limpede adevăratul tău chip, în spatele obrajilor, al gurii şi ochilor tăi. Rău te-au rănit, tovarăşă dragă; dar nu te teme, iubirea te va vindeca; nu iubirea față de bărbat, nu e de-ajuns; iubirea față de copil.

Porți în tine şi hrăneşti, iubito, miracolul; el te va salva. Să nu te gândeşti, să nu te-ntristezi, să nu-ți aminteşti; să trăieşti şi să te hrăneşti ca un copac, calm, sigur, cu

rădăcini adânci. Ce-ți spunea bunicul? «Să faci carne, sămânța carne mănâncă, hrăneşte-o.» Mă aplec, îți sărut picioarele, îți sărut rănile; ascultă glasul bunicului; ai răbdare, atotputernică e iubirea, ai încredere!”

VI

În zori Kosmas a sărit din pat țipând. Avusese un vis îngrozitor: o gorilă uriaşă, ridicată pe labele din spate, ținea o făclie aprinsă şi alerga într-o mare piață, de la o clădire la alta, şi dădea foc. Râdea, țopăia, gemea de bucurie, gonea prin fumul iscat şi îndată ce atingea cu făclia zidurile caselor, deodată fierul, pietrele, lemnele luau foc, săreau în aer şi cădeau jos cenuşă. Cerul se înnegrise, tremura pământul şi deodată, prin fum, Kosmas desluşi turnurile de la Westminster – şi înțelese că Londra era cea care ardea. Scoase un țipăt şi sări din pat.

S-a uitat pe geam; începuse să se lumineze, lumina se lupta cu întunericul, casele încă dormeau, în depărtare se auzi şuieratul unui tren ce înainta gâfâind. „De parcă n-ar fi fost vis”, se gândi Kosmas, încă stăpânit de groază, ca şi cum s-ar fi sfâşiat, o clipă, în somn, masca improvizată din adevăruri convenabile, din minciuni convenabile, care acoperă prăpastia şi a apărut deodată adevărata ei față.

A încercat să se liniştească, a deschis o carte pe care o adusese cu el din Grecia, a intrat, cum intrăm în mare, în versurile prelungi, unduitoare, ca să uite, dar n-a reuşit; gorila alerga de la o tâmplă la alta, clătinând amenințător făclia şi râdea. „Rău a-nceput ziua asta, când o să-i văd pe prietenii lui Lewis şi o să stau de vorbă cu ei”, s-a gândit. „Mesaje de rău augur îmi trimit, prin lucarna lor, demonii.” Sprijinit de geam, cu ochii bulbucați, privea afară. „Ne pierdem, ne pierdem, murmura, şi nimeni nu-şi dă seama.” A văzut iar Creta, Grecia, Europa, descompunerea lumii

după război, foametea, goliciunea, „încotro mergem?” a strigat. „Ne pierdem!” Un elan primitiv îi învolbură sângele – ca şi cum, în sătucul lui, un strămoş cretan îi zărea primul de departe pe turci şi se repezea, prindea funia clopotului şi-ncepea să tragă şi să strige. La fel şi acum, Kosmas a tresărit, vrând parcă să se năpustească pe străzi, să bată la uşi, să tragă clopoţele, să strige ajutor.

Precum oraşul Pompei, puţin înainte de erupţie, i-a apărut deodată lumea: şi a priceput el, înaintea tuturor, mesajul şi umblă pe străzile vesele, nebănuitoare, ale Pompeiului şi vede şi ştie şi începe să strige şi nimeni nu-l aude; chiar dacă l-ar auzi cineva, ar râde şi-ar da din cap. „Ce să fac?” murmură. „Cine o să audă? Şi dacă aude, cine o să creadă?”

De la distanţă i se păruse uşor să vină în acest imens oraş, să găsească tovarăşi, aşa cum era cuprins de nelinişte, dar şi de speranţă, şi împreună cu tovarăşi din alte ţări să se organizeze, să aştearnă planuri şi să deschidă un drum de salvare. Dar acum, văzând imensul oraş, ferm, nebănuitor, plin de bogăţii şi siguranţă, s-a speriat, cum putea să audă glasul lui?

Plesnea de ciudă, a deschis fereastra; se luminase de ziuă de-a binelea – se auzeau automobile, trenuri îndepărtate, se aprindeau luminile în case, marele oraş se trezea. Ploaia încetase, zidurile şi copacii fosforizau în răstimpuri în lumina matinală.

„Ce se va întâmpla cu lumea azi, murmură Kosmas, ce noi nenorociri sau strâns într-o noapte?”

A coborât, a cumpărat ziare, a urcat grăbit în cameră, să le citească. El, care altădată nu atingea un ziar decât la câteva luni odată, acum în fiecare dimineaţă aşteaptă nerăbdător să citească acest buletin al lumii bolnave să vadă cum a petrecut noaptea şi dacă e mai bine. Homer, Dante, Shakespeare, cei trei zei iubiţi ai lui, rămâneau în

raft şi aşteptau să ne salvăm mai întâi, să trăim întâi şi apoi să vină ei să dea sens şi frumuseţe vieţii noastre.

S-a cufundat în lectură. Suspiciuni, uri, niciun pact, popoare nelinişţite, înfometate, nedreptăţite, mulţimi strămutate căutând pământ în care să prindă rădăcini, vocea libertăţii se sufoca, bruta se trezea iarăşi în măruntaiele omului şi se pregătea de atac. Deodată, Kosmas a tresărit: într-o insuliţă îndepărtată din Pacific, Bikini, se încheiaseră toate pregătirile pentru lansarea unei noi bombe atomice; ca să i se testeze forţa, plasaseră nave condamnate la moarte, puseseră în ele porci, capre, cai; multe animale fuseseră îmbrăcate, ca să se vadă în ce măsură haina poate fi o piedică pentru razele atomice. Încercau să descopere care este cel mai bun şi cel mai sigur mod de a ucide cât mai mulţi oameni şi de a preface cât mai repede în cenuşă oraşele.

„Au fost bune, reuşite, dar nu le-au fost de-ajuns cele două experimente care au prefăcut în cenuşă două oraşe japoneze şi au ucis peste o sută de mii de oameni. Au fost bune, dar trebuie să se găsească altele şi mai bune."

Disperat, Kosmas a închis ochii şi a văzut Japonia, aşa cum se bucurase de ea puţin înainte de război, într-o primăvară. Felinare, mătăsuri, umbrele de hârtie multicolore, ploua uşor şi zâmbetele străluceau pe chipurile femeilor, ţăcănitul saboţilor pe caldarâm răsuna vesel. Se ducea şi el împreună cu pelerinii, pe sub cireşii înfloriţi, la marea statuie a lui Buddha să se închine. Ce bucurie senină încercase, ce dulceaţă, ce căldură tandră la pipăit, cum mai zâmbea, ud, înconjurat de ramuri înflorite, sub copacii seculari, liniştit, calm, nemuritor în moarte, Buddha!

Şi deodată, două avioane.

Kosmas a zvârlit cât colo ziarul, a sărit în picioare; dintr-odată mintea i se luminase, a văzut! Visul, care-i bântuia

tâmplele, s-a oprit, a căpătat sens; a-nțeles acum cine era gorila şi s-a speriat.

„Prea repede, a murmurat, a încredințat Dumnezeu în mâinile omului atâta putere! Nu trebuia să pună Dumnezeu focul în ghearele gorilei!"

De-acum Kosmas vedea limpede. Şi cum i se întâmplase adesea în viață, nelinişştea lui complicată când era treaz, problemele dificile şi respingătoare ce-l frământau se dezlegau în cel mai simplu şi sigur mod în somn; cu un vis. Noemi îi povestise despre un bătrân rabin înțelept, prieten al tatălui ei; acesta vorbea mereu la sinagogă şi explica Biblia cu poveşti. Prietenii şi elevii lui s-au plâns într-o zi: „De ce ne spui mereu poveşti şi parabole? Eşti înțelept, de ce nu-ți arăți înțelepciunea şi nu ne vorbeşti de marile idei?" Iar bătrânul rabin le-a răspuns: „Eu, când am o mare idee, îmi pun lacăt la gură, nu vorbesc, ci o las să se maturizeze în minte, să coboare din minte în rinichi, să devină carnea şi sângele meu; simt că marea idee s-a maturizat doar când devine în mine poveste; şi atunci deschid gura".

Amintindu-şi vorba rabinului, Kosmas s-a bucurat. Se maturizase mult şi în el ideea şi devenise vis şi poveste. Şi-a văzut, pentru prima dată, simplu şi clar de tot, nelinişştea. A văzut-o şi s-a calmat un pic.

S-a auzit o bătaie în uşă; un tânăr compatriot, care citise din scrierile lui Kosmas şi era, zice, admirator al lui şi studia la Oxford, aflase de sosirea lui şi-a alergat să-l cunoască. Subțirel, ofilit, față delicată, păr lung, buze subțiri, ochi uşor speriați şi trişti. Semăna cu un călugăraş bizantin, doborât de feciorie şi post. Războiul îl țintuise aici în străinătate şi-i întrerupsese un poem amplu la care scria, despre o iubită imaginară – care simboliza, cum spunea el, Ideea – şi şi-a pierdut inspirația şi era disperat; credea că până şi Universul era disperat din cauza asta. Kosmas iubea lupta bărbătească, înfruntarea armată; îi ura pe cei ofiliți şi

sensibili şi-l apuca furia când stătea de vorbă cu ei. Îl asculta şi cu mare greutate se abținea. Ce să spună, de unde să-l apuce pe acest amărât parazit spiritual?

— Gata cu spiritul, se văicărea tânguitor tânărul. Au venit barbarii, ce se va alege de noi? Unde vom găsi refugiu noi, oamenii de cultură?

Socotea că şi Kosmas e din aceeaşi tagmă cu el. Credea că pământul s-a pierdut fiindcă lui îi plecase iubita; o femeie sau o idee sau o speranță pe care îşi sprijinise, prostul de el, viața.

— Du-te la mănăstire! l-a-ndemnat râzând Kosmas, nemaiputând să reziste.

— Cum puteți să râdeți? protestă tânărul, încrețindu-şi buzele anemice.

— Mi-am adus aminte, i-a răspuns Kosmas, de pe când eram copil, în Creta, de un bătrânel bun, cu vorbă dulce, care umbla mereu înfăşurat într-un şal verde cu carouri roşii. Muzician, din insula Zakynthos, cred, dădea lecții de chitară, era slăbănog, bolnăvicios şi purta pantofi largi cu elastic. Îl chema Myrteos. Aşa cum umbla dârdâind, iarnă-vară, printre vânzătorii gălăgioşi din piață şi palicarii cretani, era caraghios şi deosebit de simpatic. Cretanii îl îndrăgeau, îl compătimeau şi făceau haz de el. Purta întotdeauna la subsuoară un caiet lunguieț cu note muzicale, ca un catastif, şi de atunci lumea din piață orice intelectual vedea îi zicea Myrteos. Cum apărea vreun tânăr împătimit de hârțoage care să nu bea, să nu râdă, să nu umble după fetişcane, oamenii începeau să-l tachineze şi-l luau în râs: „Ei, bietule Myrteos!" îi strigau. Astfel de Myrteos mi se par toți intelectualii ofiliți în epoca noastră plină de sălbăticie.

— Aşadar şi eu? întrebă melancolic tânărul.

— Mă gândesc să mă duc în Scoția, răspunse Kosmas şi să-ți aduc de acolo un şal. De-oi găsi, să fie unul verde cu mici carouri roşii.

— Şi eu care-am venit anume de la Oxford să vă citesc noua mea baladă. Murmură tânărul şi-şi aşează manuscrisul pe măsuță. Am terminat-o în clipa când primele sirene.

— Dacă nu are ritmul acestei moderne sirene, l-a întrerupt Kosmas, să nu mi-o citeşti. M-am săturat deja să citesc poveşti de amor şi lună; epoca noastră e dură, încă nu-ți dai seama? Este epică, plină de acțiune.

— Ne aflăm la sfârşitul unei civilizații, piui tânărul. Suntem copiii epocii noastre, fără credință, fără discursuri, fără vorbe mari. Ținem oglinda şi oglindim epoca; ne facem datoria.

— Poate, a răspuns Kosmas. Dar acum în ultima vreme am început să bănuiesc – atât de repede se învârte azi roata Soartei – că tineri ca domnia ta nu mai oglindesc, cu baladele lor melancolice, epoca noastră, ci o epocă deja apusă. Câteva suflete, cred, parcă ar începe să depăşească stadiul descompunerii. O sinteză nouă, minunată, începe să se profileze la orizont – nu la orizont, ci profund în noi. Iar această sinteză încă nu pot s-o vadă tinerii sincronizați de care vorbeşti, care, după mine, nu sunt sincronizați, ci întârziați. Țin oglinda şi oglindesc descompunerea, continuând să vadă sufletul lor descompus. O nouă credință, fapte dificile, vânt cald violent, înmugurit, asta-i adevărata noastră epocă!

Cât vorbea, Kosmas se aprindea; simțea că tot ce spunea nu era chiar atât de sigur, nu atât de adevărat, era prematur. În el doar simțea aerul acesta cald, însă pe afară, îngheț. Dar îi vorbea tânărului ca şi cum ar fi vrut să-l arunce un ceas mai devreme în viitor, să-l facă să dorească nenăscutul să se nască, să-l împingă să se curețe de descompunerea în care i se cufundase sufletul.

— Epoca noastră nu mai este declin, cum îți place să crezi, ca să-ți justifici existența; începe şi devine culme de forțe uriaşe, barbare poate, dar aşa încep întotdeauna civilizațiile. Ritmul epocii noastre este eroic, împinge la opere dificile, îşi asumă responsabilități cosmogonice. Nu este pentru sensibilii de teapa lui Myrteos, pentru bătrânei – chiar dacă au douăzeci de ani – cu palme moi pătate de cerneală şi carne nevăzută de soare.

Kosmas s-a oprit, s-a ruşinat fiindcă a văzut degetele tânărului admirator pătate de cerneală şi gâtul subțire şi albicios.

— Iartă-mă, ai venit acasă la mine şi eu mă port ca un țăran. Dar ai spus că scrierile mele ți-au influențat evoluția poetică şi atunci mă simt răspunzător față de tine; şi am datoria să-ți încredințez unde am ajuns, ca să ştii; iar dacă poți, să vii cu mine. Poet astăzi, în această îngrozitoare perioadă de acțiune, merită, cred, să fie nu cel care oglindeşte descompunerea vremii noastre, ci acela care simte zbătându-se în el viitorul. Poezie profetică, efort al poetului de a concepe, dincolo de crimă şi de sânge, civilizația născândă, să ajute, plăsmuind noi tipuri de oameni, ca realitatea curentă să intre în conturul ideal, pe care poetul, prin munca lui creatoare, îl trasează – aceasta este, de-acum sunt sigur, datoria noastră. Poți s-o îndeplineşti?

— Nu pot, a răspuns tânărul, privindu-l pe Kosmas cu neplăcere, şi s-a ridicat să plece. Nu pot, a repetat, am luat alt drum.

— Şi eu luasem alt drum, mai rău decât al tău, a spus Kosmas, dar am văzut, am văzut, m-am salvat! Eşti tânăr, ai timp. I-a strâns mâna, l-a condus până la uşă: Nu prea mult timp, a adăugat şi brusc s-a-ntunecat la față. Fă-o repede; în momentele decisive viața se grăbeşte, vrea să sară; să ne grăbim şi noi, să sărim odată cu ea!

Când a rămas singur şi şi-a amintit ce spusese, Kosmas a fost surprins. Ca şi cum era prima dată când le gândise, ca şi cum prinseseră contur în clipa aia, ca să-l arunce pe tânărul ofilit în luptă.

„Toate asta s-au copt în mine, s-a gândit, şi nu ştiam; acum că au fost exprimate prin cuvânt, s-au consolidat, m-am consolidat şi eu. Cine ştie, aceasta să fie într-adevăr epoca noastră? Dificil, tragic început şi nu sfârşit, şi un om care stăruie să slujească Spiritul trebuie, dacă vrea să se salveze, să vadă cu claritate şi vitejie care-i este datoria, ce misiune trebuie să îndeplinească între monştrii fioroşi ai epocii şi să ia poziție în hărmălaia şi cosmogonia de azi. Şi să nu se lase stăpânit de panică; să aibă încredere în acest lut cu numele de om şi care nu poate să se împrăştie prea uşor în praf."

În clipa când se pregătea să iasă, apăru gâfâind tânărul poet:

— Am uitat balada pe măsuță.

A intrat, a luat-o.

— Coborâm împreună? i-a propus Kosmas, privindu-l cu dragoste; regreta că-i vorbise atât de aspru.

Tânărul şovăia:

— Mulțumesc, a spus, dar mă grăbesc. Şi a plecat în goană.

*

Străzile strălucesc, furnicar de oameni pe drum, clădiri uriaşe, ai zice eterne, ici-colo o bombă căzuse şi clădirile dispăruseră, iar dintre dărâmături se ițeau floricele mov şi galbene. O mulțime de pelerini în extaz umblau încet pe sub arcadele gotice ale Catedralei Westminster. Alături turnurile dantelate ale Parlamentului şi Kosmas, sprijinit de parapetul unui pod, privea Tamisa curgând tulbure, densă, ca Timpul, oglindind idolul înaltului turn dantelat.

Ce luptă, se gândea, ce îndrăzneală umană şi înţelepciune şi totodată ce brânci orb al nevoii, ca să creeze englezii această complicată construcţie a Parlamentului! Toate clasele au colaborat la construcţia-regină, nobili, burghezi, popor – fără vreun arhitect, în afară de marele arhitect oficial al Imperiului Britanic, Timpul. Toate s-au făcut încet-încet, din nevoie, din întâmplare şi din triplele dorinţe care se ciocneau între ele şi în fond colaborau – ale regelui, de a-şi impune mai uşor voinţa, ale nobililor, de a nu-şi pierde privilegiile, ale orăşenilor de rând şi poporului, de a dobândi privilegii. Anglia, într-adevăr, se bazează pe temelii largi, solide, fiindcă aceste temelii nu sunt mari principii abstracte, ci aluviune răbdătoare a timpului. Orice timp, orice secol, fără mari tulburări geologice şi psihologice pe care le contaminează revolta, nesiguranţa şi haosul, creează Marea Britanie. Kosmas privea Catedrala Westminster; toate vechile ritmuri ale Angliei erau înfrăţite în această clădire, unul lângă celălalt, din secolul al XIII-lea. Continuitate organică, credinţă şi supunere faţă de tradiţie, întipărire în piatră a timpului care se schimba şi trecea.

Un ins palid, sărăcăcios îmbrăcat, stătea lângă Kosmas, sprijinit de parapetul podului şi privea fluviul curgând. Purta o bertă verzuie, ca pământul frumos al Angliei. Kosmas i-a zâmbit, au spus primele cuvinte, au intrat în vorbă.

— Ce devin poeţii în ţara poeziei? a întrebat tânărul. Aţi văzut câtă ură a izbucnit între oameni? Niciodată n-a fost mai necesară poezia lumii.

Kosmas s-a bucurat. „Ăsta-i frate, se gândea, fratele meu!”

— Ce devin poeţii în ţara poeziei, adică în Anglia? a întrebat şi Kosmas, şi prin faţa ochilor lui a trecut, ca o chiciură dragă lui, chipeşul nobil al lirismului, Keats.

Tânărul a dat din cap:

— Multă minciună, multă poză, a răspuns. Se străduie poeții noştri să pară originali, să găsească o expresie rară, să deschidă o cărare numai a lor. Se-apleacă asupra hârtiei pe care scriu, ca şi cum ar fi oglindă, şi nu-şi văd decât propriul chip. Narcisişti. Însă primejdia, în jurul nostru şi în noi, este atât de mare că până şi cei mai buni încep să iasă în sfârşit din strălucitoarea lor însingurare şi se luptă să găsească nu cea mai rară, ci cea mai responsabilă şi reprezentativă expresie. Cea mai universal umană.

Au făcut câțiva paşi pe pod; plin de armonie, gravitate şi dulceață bătea marele orologiu. Kosmas a atins prieteneşte brațul neaşteptatului tovarăş.

— Mă bucur să vă ascult, i-a spus, vorbiți-mi!

— Două mari idei, a continuat tânărul, încep să înnoiască poezia noastră: năzuința socialistă pentru o lume mai dreaptă şi renaşterea neocreştină. Dar ambele idei modernizate. Cei dintâi nu sunt materialişti cu vederi înguste; iar ceilalți nu sunt defel dogmatici, care să mute fără bărbăție lupta de pe pământ în cer. Au creştinii ăştia ochii pironiți pe nelinişt ile omului şi-ncearcă să aducă un pic din împărăția cerurilor pe pământ.

— Sunteți poet? l-a-ntrebat Kosmas privindu-l deodată pe tânăr cu dragoste.

— N-am scris încă nimic, a răspuns el cu voce tremurândă, aproape în şoaptă, ca şi cum şi-ar fi mărturisit amorul. N-am scris încă nimic, dar voi scrie. A tăcut. Iar deodată: Dumneavoastră ce spuneți, a-ntrebat plin de nelinişte, ar putea oare Hristos să îmblânzească inima omului de azi? Şi încă ceva: ar putea să sature gura omului de azi? Văzând că interlocutorul său tace, s-a aprins: Dacă Hristos ar coborî iar pe pământ şi s-ar naşte aici, aici la Londra, şi nu în însoritul Nazaret, cu lacuri albastre şi grădini, ce-ar face? Dac-ar intra în fabrici şi-ar coborî în

mine şi ar vedea muncitorii şi apoi ar vedea patronii, ce drum ar deschide ca să ne eliberăm?

Îl privea pe Kosmas şi ochii îi ardeau. Aştepta nerăbdător răspuns, ca şi cum necunoscutul acela ar fi putut să-i răspundă. Tânărul se apropie, coborî vocea:

— Scriu acum un poem amplu, un dialog. Hristos stă de vorbă cu un muncitor. E dimineaţă, sirenele sună în uzine, e frig, ninge. Muncitori şi muncitoare aleargă dârdâind, cu trupurile cocoşate de muncă, spre fabrici. Muncitorul meu îl ia pe Hristos de mână şi-l conduce prin fabrici, prin mine, prin porturi. Hristos oftează: „De ce-s pedepsiţi păcătoşii ăştia?" întreabă. „Ce-au făcut?" „Nu ştiu, îi răspunde muncitorul, tu să-mi spui." îl duce apoi la cocioaba lui, cu soba stinsă, cu plozii plângând de foame. Încuie muncitorul uşa, îl prinde pe Hristos de braţ, strigă: „Cum să ne purtăm, rabbi, cu împăratul? Ce-i al lui să-i dăm, ce-i al nostru să luăm?"

Tânărul s-a oprit gâfâind. Îşi mişca nelinişţit, violent, mâinile.

— Aşadar? a-ntrebat Kosmas. Ce-a răspuns Hristos?

— Nu ştiu, făcu tânărul încreţind sprâncenele. Nu ştiu încă; sau, mai bine zis, nu mai ştiu.

I-a întins mâna:

— Haide, cu bine! a spus, iar Kosmas l-a văzut străbătând podul cu picioarele-i lungi şi subţiri, şi pardesiul verzuliu sărăcăcios pe care-l purta a fluturat încă puţin în aerul umed.

— Haide, cu bine, a murmurat Kosmas; întreabă şi el, întreabă; şi nu află răspuns. Ar putea oare Hristos să răspundă?

Cuvintele tânărului îi umpluseră sufletul de o tainică, stăruitoare amărăciune. Iar în inima lui un chip nespus de dulce, uitat, se lupta să învie şi nu putea.

Se apropia ora să se ducă acasă la Lewis, să se întâlnească cu intelectualii englezi. Oare ei suferă, simt primejdia? se întreba nelinişt it Kosmas. Sau o să mă ia drept un oriental posedat? Ce să le spun, cum să le spun ca să nu zâmbească?

Soarele stătea să apună şi în casa lui Lewis se strânseseră câţiva intelectuali şi beau ceai, aşteptând fructul exotic pe care amicul lor li-l promisese pentru seara aceea.

— Este un cretan sălbatic, le spunea Lewis, să nu vă speriaţi când îl veţi vedea. Înalt, osos, cu ochi mici arzători, cu mustăţi răsucite-n sus, ca un şef de bandiţi. Scriitor important, se pare, dur, se zice, profetic în scrierile lui, dar eu nu l-am citit. Îl ştiu doar ca luptător; am luptat împreună în Africa şi-i datorez viaţa. Am împărţit amândoi acelaşi avion; eu pilot, el arunca bombe. Iar când se isprăvea jocul şi coboram pe pământ, Kosmas – Kosmas îl cheamă – sărea şi dansa ca un sălbatic. Eu îmi fumam pipa şi-l priveam. „Ce-ai păţit, Kosmas?" îl întrebam. „S-au trezit în mine bunicii cretani, îmi răspundea, s-au trezit şi dansează." într-o zi a întâlnit la Ierusalim o tânără evreică, frumoasă, scumpă la vorbă, de neconsolat. I-a fost milă de ea? A-ndrăgit-o? Nu ştiu; s-au căsătorit. S-a linişt it puţin. „Ce-ai păţit, Kosmas, lam întrebat, te-ai linişt it?" „Mare-i durerea omului, mi-a răspuns, mi-e ruşine să dansez. Îmi pare rău şi de ucigaşi, şi de cei ucişi." Soţia lui, desigur, l-a linişt it. Ne-am despărţit. Deodată primesc o scrisoare că vine să vă cunoască, să ne gândim, zice, care este datoria noastră în această clipă decisivă prin care trece omenirea şi să luăm, zice el, o hotărâre. Crede că dacă oamenii de cultură din lume se strâng şi colaborează, am putea să împiedicăm catastrofa.

— Ce catastrofă? a-ntrebat un roşcovan, romancier de succes, scoţând din buzunar un briceag şi tăind vârful trabucului.

— Catastrofa lumii, a răspuns Lewis zâmbind.

— Provincie. A murmurat un Narcis bătrân, critic la o revistă foarte serioasă. Prin provincii oamenii tânjesc încă, din plictiseală, după marile idei.

— I-a venit aşa, deodată, a spus Lewis, încercând să-l justifice.

— Am călătorit în Orient, intră în vorbă râzând un tânăr poet, am luptat. Aşa se maturizează acolo departe minţile; ca nişte pepeni verzi. Odată am dormit într-o bostănărie şi am auzit toată noaptea pepenii trosnind; creşteau.

Singura femeie care se afla între ei asculta şi tăcea. Micuţă de statură, urâtă, îmbrăcată în negru; dar ochii ei, negri, mari, erau plini de flacără. Irlandeză. S-a uitat la ceas.

— Întârzie prietenul, a spus, şi avem treabă.

— Le vei vorbi iarăşi muncitorilor, Elsa? a-ntrebat zâmbind un filosof vioi, bine hrănit.

Elsa s-a-ntors să-i răspundă, dar n-a apucat; pe coridor s-au auzit paşi grăbiţi şi Lewis s-a ridicat:

— Iată-l! a spus.

Când uşa s-a deschis şi a intrat Kosmas, toţi ochii s-au aţintit asupra lui – jucăuşi, curioşi, indiferenţi, alţii cordiali.

— Ai întârziat, i-a spus Lewis, pe un ton de reproş, şi prietenii se grăbesc. E grea viaţa astăzi în Anglia, fiecare e-mpovărat cu tot felul de treburi, se grăbeşte, dar de dragul tău toţi le-au lăsat baltă şi-au venit. Ce mesaj ne aduci din Grecia?

Lui Kosmas i se tăie răsuflarea; privi în jur. Ce mesaj să le aducă acestor oameni străluciţi, atât de deştepţi, care au cu toţii tot felul de treburi şi n-au vreme să asculte şi să se

gândească şi să sufere? Se grăbesc. Dar a trecut peste asta şi-a zâmbit.

— Multe aveam în minte, a răspuns; din provincie căpătăm avânt ca să venim aici, într-una din capitalele lumii, să cunoaştem oameni de cultură, să ne spunem păsurile şi să le împărtăşim durerea şi speranța noastră; dar acum, aşa brusc, cum m-a luat la rost prietenul meu Lewis, mi s-a tăiat răsuflarea. Ce să vă spun? De unde să-ncep?

— Ia o ceaşcă de ceai, a spus unul dintre ei, face bine.

— Începeți cum e normal, l-a sfătuit bătrânul Narcis, de la sfârşit; aşa descoperim adesea că începutul era inutil şi câştigăm timp.

— Să vă ajut? s-a oferit un dramaturg elegant îmbrăcat, umplându-şi pipa. Dac-am înțeles bine din puținele cuvinte spuse de Lewis înainte să veniți, sunteți tare îngrijorat de drumul pe care a apucat omenirea. Vedeți că suntem împinşi într-o catastrofă îngrozitoare şi credeți că avem datoria, noi, oamenii de cultură, să urcăm pe scenă, să luăm parte la dramă şi să-i dăm o soluție mai paşnică şi dreaptă. Adică, aşa cum se întâmpla în Evul Mediu, unde simplii spectatori. Asta e?

— O mulțime de chestiuni se nasc! a strigat filosoful bine hrănit. Dacă lumea a luat-o pe un drum greşit, dacă oamenii de cultură trebuie să intervină prin acțiune şi dacă, intervenind, pot să aducă salvarea. Şi, în general, dacă salvare şi pieire există.

— Şi cel mai important, a intervenit poetul, dacă toate astea nu sunt decât o fantasmagorie pe care o creează cele cinci grosolane, practice, simțuri ale omului şi poetul nu trebuie să se lase prins în pânzele lor. Să se mişte în afara pânzei aşa-numitei realități, acesta-i privilegiul, Magna Charta, al poetului şi nu este permis, intervenind, să ne pierdem această divină libertate a noastră.

— Chestiunea cea mai importantă care mă preocupă după război, a spus romancierul cu cărți de mare succes, este aceea a hârtiei.

— N-am venit aici să ascultăm ce spunem noi, interveni atunci, enervată, irlandeza. Ne cunoaştem. Înainte ca unul dintre noi să deschidă gura, ştim ce-o să spună. Am venit să auzim un om care a pornit de departe ca să ne vorbească. Are să ne spună ceva, să-l ascultăm.

S-a-ntors spre Kosmas:

— Nu ne ascultați; suntem oameni din capitală, ne jucăm; chiar dacă avem vreo grijă, o ascundem cu atenție, fiindcă ne e ruşine să nu părem provinciali. O ascundem şi încet-încet o uităm. Ne uită şi ea. Dar dumneavoastră ați scăpat de aceste temeri, nu vă e ruşine să vă spuneți durerea, vorbiți liber.

Kosmas îşi adunase toată forța, asculta liniştit, căpăta curaj, acum putea să vorbească. Îl întărise, neaşteptat, tot acest aer rece, de capitală, din jurul lui.

— În ultima vreme, a început şi vocea treptat i se încălzea şi întărea, în ultima vreme în sufletul meu s-a produs o mare schimbare; mă stăpânea o nelinişte, de parcă eu aş fi fost vinovat: simțeam că lumea se aruncă într-o înspăimântătoare prăpastie, ajunge pe marginea ei, ne pierdem! Putem s-o oprim? O mare primejdie amenință civilizația de azi; să privim această primejdie în față, fără groază, doar aşa putem s-o învingem. Ştiam dintotdeauna că duşmanii cei mai aprigi ai forțelor celui viclean sunt vitejia şi lumina. Dar nu puteam să văd limpede fața primejdiei. Astfel, nu puteam să aflu cu cine şi cum avem să luptăm. Era o umbră grea şi de neînlăturat. Însă în dimineața asta i-am văzut limpede chipul; într-un vis.

— Vis? săriră două-trei voci. Vis?!

— Mă văd obligat, a intervenit Lewis, zâmbitor, să-l protejez pe oaspetele meu străin. Nu-l întrerupeți.

— Am văzut o gorilă ținând o torță aprinsă și alergând bucuroasă să dea foc unui mare oraș. Am sărit din somn și toate se limpeziseră în mine; am înțeles care este marea primejdie care amenință lumea noastră postbelică.

— Vorbiți ca un profet dintr-o îndepărtată provincie răsăriteană, a spus careva. Gândiți și hotărâți prin vise. Ce primejdie?

— Asta. Mintea omului s-a dezvoltat mult mai repede, mult mai intens decât sufletul lui. Mintea lui a dobândit puteri cosmogonice și le-a pus la dispoziția omului de azi, care nu a ajuns încă la o astfel de maturitate morală încât să folosească aceste forțe pentru binele lumii. Există astăzi o lipsă de echilibru, o lipsă de armonie între evoluția mentală a omului și cea morală. Gorila a luat în labele ei focul; iată primejdia!

— Corect, a exclamat irlandeza, corect!

Filosoful a sărit să vorbească, dar Lewis și-a dus degetul la gură; filosoful s-a foit de două-trei ori în fotoliu, dar a tăcut. Kosmas, ca și cum ar fi vorbit de unul singur, a continuat, concentrându-se:

— Aceasta-i primejdia. Acum, c-am văzut-o, putem s-o combatem? Gorila a-nceput deja să dea foc lumii, cum putem s-o oprim? Cred că există un singur mod: să mobilizăm toate forțele luminoase care există în fiecare om și în fiecare popor. Fiindcă nu trebuie să uităm că lumea constituie de-acum un organism unitar, că nu poate un popor să fie salvat dacă nu se salvează toate. Vestitul abate Mugnier îmi spunea într-o zi: „Ieri m-am dus la prietenul meu, marele filosof Bergson și i-am spus: «Dragă prietene, am multe treburi, am multe suflete ce atârnă de gâtul meu; n-am timp să te citesc. Poți să-mi concentrezi într-un cuvânt toată filosofia ta?» Bergson s-a gândit un timp; apoi, brusc: «*Mobilisation!*» a exclamat; în fiecare clipă să-ți mobilizezi toate forțele!”

— Corect, corect! a exclamat din nou irlandeza. Aceasta-i calea!

Dar Lewis a-ntins mâna rugător şi irlandeza a tăcut.

— Iar acum în această clipă decisivă mondială, a continuat Kosmas, altă salvare, cred eu, nu există. Să ne mobilizăm forţele; să oprim gorila din alergat, nu se poate; să-i luăm focul din gheare, nu se poate; trebuie să apucăm să-i luminăm mintea, să-i liniştim inima, s-o facem om.

— Cine? Noi? a exclamat cu neîncredere bătrânul Narcis. Noi?

— Cine alţii? a răspuns Kosmas, scuturând capul. Cine alţii? Să n-aşteptaţi de la stăpânii de azi ai pământului, politicieni, tehnicieni, economişti, să-şi asume o astfel de proclamaţie universal umană. Această înaltă misiune, mai presus de patimi, doar oamenii de cultură ai lumii pot şi au datoria să şi-o asume.

Vocea lui Kosmas se înfierbânta întruna şi căpăta miez; îi privea pe tovarăşii lui de azi cu certitudine calmă. Iar ei îşi frecau degetele în fotolii, tuşeau, se priveau şi-şi făceau semn discret unii altora; se foiau, erau nerăbdători.

— Astăzi omul de cultură are o mare răspundere, a continuat Kosmas. Fiindcă patimile sunt oarbe, dorinţele se ciocnesc între ele, îngrozitoare sunt forţele materiale pe care mintea le-a pus în mâinile omului, iar de folosirea lor depinde pierzania sau salvarea speciei umane. Să ne unim cei care credem în spirit! Nu mai e de-ajuns frumuseţea, nu mai sunt de-ajuns adevărul teoretic, nici bunătatea inertă. Astăzi, datoria omului de cultură, datoria noastră, este mai mare şi mai dificilă: în haosul postbelic să deschidem drum şi să punem ordine; să găsim şi să formulăm noua lozincă mondială, care să dea unitate, adică armonie minţii şi inimii omului. Să găsim cuvântul bun, simplu, care să descopere iarăşi oamenilor acest lucru foarte simplu: că toţi suntem fraţi.

— Care este cuvântul ăsta simplu? a exclamat filosoful, nemaiputând să se abţină. Iubirea? A spus-o Hristos, nu-i de-ajuns! Azi nu mai ajunge! Libertatea, egalitatea, fraternitatea? Le-a tunat Revoluţia Franceză, nu ajung! Dreptatea? Cine s-o impună? Dreptatea e rezultat, nu e cauză!

— Nu ştiu, a răspuns Kosmas, încă nu ştiu. Însă am încredere în spirit; în momentele cele mai grele, când soarta lumii este în joc, acesta îşi asumă răspunderea. Desigur, o mare Idee se naşte azi în măruntaiele însângerate ale pământului. De aceea durerea este atât de mare, de aceea forţele răului s-au dezlănţuit cu atâta turbare în ultimii ani şi încearcă iar să sufoce pruncul nou-născut. Dar nu vor izbuti; forţele întunecate vor fi din nou învinse. Dacă acestea ar fi putut să învingă, neamul omenesc ar fi dispărut de pe faţa pământului de mii de ani. Există o dorinţă în pieptul omului, pe care nicio forţă a celui viclean nu poate s-o înăbuşe; dorinţa de a urca deasupra instinctelor brutale, de a învinge materia, adică robia, şi de a deveni liberi. Acest strigăt de libertate este elementul nemuritor pe care omul muritor îl are în el.

— Corect! Corect! a exclamat din nou irlandeza, dar ceilalţi o priveau cu neplăcere.

— Nu strigaţi dumneavoastră, s-a aplecat şi i-a şoptit ironic bătrânul critic. Nu dumneavoastră strigaţi, Irlanda strigă.

— Nu dumneavoastră batjocoriţi o voce liberă, a răspuns irlandeza, Anglia o batjocoreşte.

— Am terminat, a spus Kosmas. Dar încă ceva: o poveste pe care aş vrea să v-o spun, orientală. Nimic nu poate formula mai plastic o mare idee decât această poveste; şi să ofere inimii noastre o mai mare certitudine.

Un drac se-ntorcea însângerat, victorios, din război. Se îmbătase de sânge uman, îşi întindea lancea spre cer şi

cânta: „Dumnezeu de-ar coborî, mă voi lupta cu el!” Iar Dumnezeu a trimis un înger. L-a văzut dracul, a turbat, s-a năpustit asupra lui; a ridicat sabia şi-a despicat îngerul în două, de sus până jos. Şi iată, deodată, dintr-un înger s-au făcut doi. Se năpusteşte iar dracul şi cu două lovituri de sabie împarte în două fiecare înger; şi iată, din doi îngeri s-au făcut patru. Se-aruncă iar dracul cu sabia; îi sfâşie, din patru se fac opt îngeri. Până dimineaţa a ţinut lupta; cei opt îngeri au devenit şaisprezece, cei şaisprezece, treizeci şi doi, din treizeci şi doi s-au făcut şaizeci şi patru. A doua zi în zori, munţi şi câmpii se umpluseră de îngeri.

La fel este pe pământul ăsta şi îngerul libertăţii.

— Povestea asta îmi place! a exclamat poetul. Din tot ceaţi spus, asta reţin. Asta şi gorila îmi plac; îmi daţi permisiunea să le folosesc într-un poem de-al meu?

Gândul lui Kosmas era în altă parte, sângele îi fierbea, n-a răspuns.

Ceilalţi tăceau; s-au privit o clipă şi-au zâmbit. Câţiva se uitau pe ascuns la ceas; irlandeza s-a ridicat şi s-a oprit lângă Kosmas, vrând parcă să-l apere.

— Aşadar? a-ntrebat Lewis, plimbându-şi privirea asupra prietenilor.

— Frumoasă-i Grecia, a spus filosoful. Cunosc Santorini; urci, pe buza prăpastiei, cu măgăruşul, în sat; găseşti un vin dens şi negru, ca sângele de iepure.

— Eu nu rezist în ţările calde, a spus bătrânul Narcis; fără să bei vin ameţeşti. Anglia-mi place; atâta verdeaţă nu există nicăieri în lume; şi beat să fii, te dezmeticeşti.

— Dacă profeţii ar veni aici, a spus romancierul, şi ar vedea o asemenea verdeaţă, ar deveni, sunt sigur, romancieri sau, şi mai bine, editori. Iar lumea s-ar linişti.

Şi-au început să sporovăiască despre culoarea verde şi despre călătoriile pe care le făceau; apoi despre ploi şi soare; pe urmă despre cupoanele de pâine, şi atunci a izbucnit o

puternică dispută dacă trebuie sau nu să existe cupon şi pentru pâine.

Unul se uită la ceas.

— E târziu. Să mergem.

A dat semnalul, s-au ridicat toți.

— Mai discutăm, i-au spus lui Kosmas, strângându-i mâna. Au plecat.

— Eu mai rămân puțin, a spus irlandeza. Glasul i se înăsprise, ca de mânie. Lewis îşi privea cu dragoste şi compasiune prietenul.

— Există în vreo universitate din lume o catedră a deşertului? La catedra asta, Kosmas, ar trebui să fii numit profesor. Ai văzut astă-seară? Ai văzut? Profesor al deşertului, acesta-i titlul care ți se potriveşte.

— Şi nu există, pentru moment, titlu mai mare în lume, a spus Kosmas şi-a încercat să râdă.

VII

De ce le-ai vorbit?

Începuse să plouă din nou, mergeau repede, ca doi vechi prieteni, amândoi, în burnița de seară, uzi leoarcă. Două femeiuşti micuțe, vopsite din belşug, stăteau la un semafor, cu țigările în gură şi aşteptau. Străzi drepte, nesfârşite, monotone, exasperante, bărbați beți, chipuri dure, grele, cu maxilare puternice, ochi mici şi roşii. Alergau, se îmbrânceau unii pe alții, se grăbeau. Încotro se duceau? De ce se grăbeau? Nimeni n-avea timp să se oprească un pic, să se gândească cum trăieşte, cât de scurtă e viața şi să apuce să privească, cât trăieşte, cu ochi plini de bunătate, femeile care trec, şi copiii, şi noaptea coborând. Se grăbesc, de-ai zice că un demon înfiorător, duşman al omului, îi goneşte din urmă cu un bici. Kosmas deschidea ochii, privea, privea şi inima îi era grea.

— De ce le-ai vorbit? a-ntrebat din nou irlandeza înverşunată. Ăstora ţi-ai găsit să-ţi deschizi inima, ăstora?

— Aveam de gând să le propun, a spus Kosmas, să-şi mărturisească fiecare viaţă, să ne apropiem unii de alţii, să chemăm şi alţi oameni de cultură curaţi, să fondăm o Internaţională a Spiritului a noastră, dincolo de patimile politice. Şi să aşternem planuri, să-ncepem toţi împreună lupta. Să luminăm fiecare poporul, să dezrădăcinăm din inima lui ura, să readucem pacea, iubirea şi virtutea în lume. Iată, asta voiam să le propun, pentru asta am plecat din Grecia şi-am venit aici, fiindcă simţeam că avem o răspundere grea: dar la sfârşit am înţeles, m-am abţinut. N-am spus nimic.

— Bine-ai făcut; şi tot ce le-ai spus, în van a fost. În întreaga lume, stirpea asta, intelectualii, se află la talpa ladului. La talpa ladului se află şi strigă: Eu! Eu! Eu! şi nimic altceva nu pot să spună, şi ăsta-i ladul lor. Aşadar, încă n-ai înţeles că Dumnezeu a plecat de deasupra noastră şi s-a dus să-şi caute adăpost altundeva? Ce le-ai vorbit? Toţi sunt nişte narcisişti, obosiţi, storşi, necredincioşi. Cum erau sofiştii, şi grecii, şi romanii cultivaţi în vremea lui Hristos? Pe toate le ştiau, nimic nu-i păcălea, în nimic nu credeau, sufletul lor se golise. Deschiseseră vechile păpuşi – zeii, semizeii, eroii – şi descoperiseră că erau pline cu paie. Stăteau şi înşirau cuvinte şi fraze şi rime, se jucau, sufletele lor se-mpodobeau cu aripi străine şi se mândreau ca nişte caţe. La fel sunt şi azi, şi din aceleaşi cauze, toţi intelectualii lumii. Îi cunosc prea bine, eram şi eu din stirpea lor odată, scriam. Dar am scăpat şi ei n-o ştiu şi încă mă invită în grupul lor şi eu mă duc, fiindcă sunt spionul lui Dumnezeu, şi aud ce zic şi văd ce fac, nimic nu-mi scapă, iar seara îi dau raportul lui Dumnezeu.

— Dar cine eşti? Ce eşti? a-ntrebat Kosmas, privindu-şi surprins însoţitoarea.

— Câțiva din cei pe care i-ai văzut astă-seară, a continuat irlandeza fără să răspundă la-ntrebarea lui, aveau odinioară nelinişti elevate. Nu le mai au;

au devenit catolici, s-au liniştit. Aveau nevoie să găsească răspunsuri sigure la întrebări cumplite; le-au găsit de-a gata, au legat măgăruşul pe pajiştea

Paradisului, s-au liniştit. Alții, din aceleaşi motive, au devenit comunişti; şi au legat şi ei măgăruşul în viitoarea pajişte a pământului, s-au liniştit. Alții, cei mai mulți, au avut dintotdeauna şi au mici nelinişti cotidiene – cum să facă rost de bani, de femei, de glorie. Pentru ei, creația spirituală este o meserie asemenea celorlalte – cizmari, vopsitori, avocați –, se întrunesc în asociații profesionale, revendică hârtie, editori, procente. Nu ştiu că au răspundere, că fiecare om care scrie şi creează are suflete legate de gâtul său. Ai făcut rău că le-ai vorbit ăstora.

— Cui trebuia să vorbesc până la urmă? a rostit Kosmas enervat.

— Te priveam, a continuat femeia, de parcă nu l-ar fi auzit pe Kosmas, te priveam, vedeam flacăra şi regretam că va fi pierdută; vedeam inocența ta şi mă-nfuriam. Ce împarte, îmi ziceam, Don Quijote ăsta pâine ruinelor ăstora, care-şi stricau stomacul cu dulciuri, cu băuturi, cu aspirine? Există atâția înfometați pe lume!

— Care sunt? a strigat Kosmas prinzând-o pe femeie de braț. Care sunt? De ce nu-mi răspunzi?

— O să ți-i arăt, o să te duc să-i vezi, nu te grăbi. Ai încredere în mine?

— Cine eşti? Ce eşti?

— Irlandeză. Soțul meu, englez, a fost ucis la Atena, acum doi ani, ucigând greci. Era aviator, zbura deasupra străzilor Atenei. Unde erau adunați bărbați, femei şi copii şi strigau cerând libertate, a coborât la mică înălțime şi i-a bombardat şi i-a ucis. Într-o zi o să-ți citesc scrisorile lui; că iubea

Grecia, că-i era ruşine de misiunea pe care o îndeplinea, că nu îndrăznea să se-ntoarcă în patria lui cu mâinile însângerate de un astfel de sânge. Iar ultima lui scrisoare din spital, unde îl duseseră, rănit – cât de îndreptăţit i se părea că murea şi plătea răul pe care-l făcuse Greciei. De atunci inima mea s-a ataşat de ţara voastră. Soţul meu şi cu mine ne iubeam atât de mult că deveniserăm una, era ca şi cum eu i-aş fi ucis pe greci şi caut acum fiecare prilej să plătesc pentru asta. Am dat ce-am avut pentru orfanii Greciei, sunt înscrisă în Asociaţia pentru o Grecie liberă şi cum am aflat cai venit, am dat fuga să văd dacă pot să-ţi fiu de folos. Şi mă bucur când văd că pot.

L-a privit pe Kosmas cu mândrie şi totodată cu ocrotitoare duioşie maternă.

— Ai înţeles acum?

— Am înţeles, a răspuns Kosmas.

I-a luat mâna, a strâns-o.

— Am încredere. Îndrumă-mă.

— Eşti ca un copil, chiar dacă eşti mai mare decât mine; ai nevoie de protecţie. Te iau sub ocrotirea mea! a spus şi faţa i-a strălucit. Pregăteşte-ţi valiza, mâine-dimineaţă trec pe la hotel să te iau. Plecăm în călătorie.

— Unde?

— Am zis: ai încredere! Vei vedea!

Străzile, scăldate şi în lumini, şi în ploaie, străluceau; într-un parc un megafon urla şi mulţimea stătea cu gura căscată şi asculta jazz.

— Muzica asta le place, a spus irlandeza astupându-şi urechile. Englezii veritabili nu pot iubi muzica adevărată, nu trebuie; le destramă eul, adică Imperiul Britanic.

— Vorbeşte irlandeza, a spus Kosmas râzând.

Îşi simţea inima despovărată. Femeia asta în negru şi urâtă, dar toată numai flacără, îi făcuse deja un mare bine.

— Ai încredere şi tu în mine? a întrebat-o. Cuvintele pe care le-am spus astă-seară sunt corecte?

Femeia rămase pe gânduri.

— Sunt şi nu sunt, a răspuns peste câteva clipe. Lumea, desigur, se-ndreaptă spre prăpastie; dar drumul pe care l-ai luat pentru salvare nu e corect. Ai văzut? N-ai făcut doi paşi că te-ai şi izbit de un zid; drum închis. Colaboratorii pe care ţi i-ai ales nu sunt bieţii de ei demni să simtă iubire, ce să le faci, aşadar? Nu pot să dea nicio picătură din sângele lor pentru o idee; cum ar putea, oare, s-o învie? Spusele tale de astă-seară, dacă se limitează numai la ei, vor rămâne vorbe frumoase, adică baloane multicolore în aer. Iar o Internaţională a Spiritului cum să fie constituită din astfel de oameni cultivaţi, dar răsuflaţi, ce valoare ar avea? Ce-ar putea să facă, fără iubire şi sacrificiu? Nimic.

— Nimic? a-ntrebat Kosmas disperat.

— Nimic! Eu aş propune o Internaţională Spirituală, una care s-ar adresa sufletelor mari de azi, cultivate sau nu, care să sufere şi să iubească şi să vrea. Să se adreseze poporului fiecărei ţări, cel adevărat, profund, care poate să se sacrifice şi care nu strigă ca ăştia: Eu! Eu! Doar Noi! Acesta-i drumul, Kosmas. Noi! Iată, glasul lui Dumnezeu.

— Noi! Iată glasul lui Dumnezeu! a murmurat Kosmas şi o nouă tulburare i-a mişcat uşor străfundurile inimii. Calm au venit cuvintele acestea şi-au intrat în inima lui care, într-un moment bun, din fericire, era deschisă.

— Comunistă creştină? a-ntrebat deodată Kosmas, încercând s-o încadreze pe irlandeză într-o tabără cunoscută.

Ajunseseră deja la hotel. Ploua; s-au oprit o clipă sub marchiza luminată de la intrare. Irlandeza şi-a înălţat sprâncenele. Faţa ei se înăspri, concentrată.

— Nici una, nici alta, a răspuns în sfârşit cu glas emoţionat. Nici creştină, nici comunistă. Încerc cu această

teză şi antiteză să ajung, de-aş reuşi vreodată, la o sinteză. Un comunism nu materialist şi îngust; un creştinism care să mute împărăția cerurilor pe acest pământ. Care să aducă dreptate aici, înainte să murim. Există oare sinteza asta pe care s-o pot găsi eu? Sau nu există şi trebuie s-o creez? Iată, pentru mine, nelinişstea care mă frământă în ultimii doi ani.

Părea foarte emoționată; i-a întins mâna.

— Noapte bună, tovarăş al meu în călătoria de mâine!

— Voi fi gata, a răspuns Kosmas. Noapte bună, tovarăşă!

*

Când a intrat în cameră şi a aprins lumina, ochiul lui Kosmas a zărit pe măsuță o scrisoare de la Noemi. A luat-o imediat.

„Iubitul meu, o duc bine, să nu fii mâhnit din cauza mea, o duc bine, nimic nu-mi lipseşte, sunt fericită. Sora ta nu-mi vorbeşte, dar n-o face din răutate, ci din cauza durerii care-o macină; mama ta este bună şi alaltăieri, când nu ştiu de ce, fără motiv, plângeam, mi-a spus «copila mea». Îmi place Creta, dar are prea mult soare şi prea multă căldură, şi obosesc puțin; la apus ies la plimbare, singură; o iau aproape întotdeauna pe drumul de țară, printre vii şi măslini, cel care duce la cimitir. Când intru, mă liniştesc, ca şi cum aş intra în casa mea. Copaci mulți şi flori, linişte; stau la mormântul tatălui tău, uneori am şi o carte cu mine, citesc. Dar de cele mai multe ori nu citesc, nu fac nimic, doar stau. Stau şi mintea-mi aleargă, de parcă aş sta de vorbă îndelung, mi se pare, cu tatăl tău şi ne înțelegem, cred, bine şi suntem de acord în toate privințele. Iar când se-nnoptează mă ridic şi plec, îmi simt inima despovărată. Mă bucur, fiindcă zic că se va lumina iar de ziuă şi va veni iar apusul şi voi reveni aici.

Aşa se scurg zilele mele, fericite. Dar nopțile, iubitule, sufăr. Ziua pot să pecetluiesc uşile din mine, nu las pe nimeni să intre; dar noaptea uşile se deschid, intră

Nepoftiții. Tatăl meu, mama, frații mei, mii şi mii de oameni în spatele lor şi mă sperii. Se pare că uneori te strig în visele mele şi vine mama ta şi mă trezeşte: «L-ai văzut pe fiul meu în vis?» mă-ntreabă neliniştită. «Nu, mamă, îi răspund, nu l-am văzut, şi de aceea îl strig.» Dă din cap şi pleacă. Aprind lumina, mă liniştesc. Prin fereastra deschisă privesc cerul şi prind curaj. «Se va lumina de ziuă, se va lumina, îmi zic, va apărea soarele, va veni amiaza, va sosi apusul, voi merge la plimbare.» şi mă consolez.

Acestea au fost bucuriile mele la Kastro; dar de alaltăieri am ieşit la metocul de la vie, fiindcă au început deja culesul. Aici, la țară, am multe bucurii, iubitule, multe. Vița-de-vie, măslinele, marea. Cât aş vrea să înot, să mă răcoresc un pic, dar nu mă lasă, fiindcă, zic ei, s-ar putea să treacă pe-acolo cineva şi să mă vadă. Stau, aşadar, sub bolta unui măslin, la marginea viei, şi privesc culegătoarele cum taie ciorchinii de strugure şi râd toată ziua, de parcă le-ar gâdila cineva. Puternice, plinuțe, nederanjate de viermele care ne roade, celelalte, două-trei indestructibile, dar puternice, instincte din noi, le conduc fără greş pe drumul drept: mâncare, dragoste, copii. Lucrează ca să mănânce, mănâncă să crească, să se mărite şi să nască. Aşa făceau bunicile lor, aşa vor face şi nepoatele lor, aşa se ține lumea. Acesta-i cercul perfect, o ştiu; dar mie mi se par doar femele şi mă sufoc.

Am şi alte bucurii, iubitule, multe. În ziua în care ai plecat, unchiul Minas, fratele mamei tale, mi-a dăruit într-o colivie mare o potârniche; aripi cu pene colorate drăguțe, gheare roşii ca de coral şi ochiul ei, diamant negru rotund plin de lumină şi dulceață şi nelinişte. Am îndrăgit-o ca pe sora mea; ea era singura mea tovărăşie şi-am luat-o şi aici cu mine, la vie. Se mişcă întruna, bate cu ciocul în sârma coliviei, îşi întinde gâtul şi priveşte viile, măslinii, muntele din depărtare. Dis-de-dimineață începe trilul şi umple toată

casa. Iar sora ta ieri s-a mâniat, şi pe bună dreptate; eu m-am speriat, m-am ridicat, am luat colivia şi m-am dus la vie; soarele nu răsărise încă, dar cerul era alb ca laptele şi vârful muntelui începuse să devină rozaliu. Potârnichea ciripea întruna, alerga în colivie, bătea iarăşi cu ciocul în plasă să plece şi atunci am îngenuncheat şi am deschis uşa coliviei.

— Pleacă, sora mea, i-am zis, aici nu ne vor, iată muntele, du-te!

S-a apropiat de uşa deschisă, a-ntins surprinsă capul, izbeşte cu ciocul o dată, sare afară. S-a oprit puţin, parcă mirată, şi-a-ntins aripile şi, zburând la joasă înălţime, s-a dus şi s-a aşezat în măslin. A cântat o clipă, dar imediat a tăcut. A sărit, s-a dus vizavi în smochin, a zburat din nou în măslin, a privit în jur, zbura ici-colo deasupra viţei, s-a repezit şi-a intrat din nou în colivie. Iar pe mine m-a podidit plânsul. Nu ştiu de ce am început să plâng. Am luat colivia şi m-am întors acasă.

Îţi scriu toate astea, iubitule, ca să ştii că-s bine, să nu fii mâhnit. Mare e scopul tău în străinătatea unde te-ai dus, nu trebuie să ai alte griji, mărunte. Voi, bărbaţii, sunteţi făcuţi pentru fapte mari, dificile, aveţi datoria să salvaţi lumea. Care este sfânta de care-mi spuneai că se ridica noaptea şi striga «Iubire! Iubire! Iubire!»? Aşa sunt toate femeile. Voi, bărbaţii, aveţi nevoie de Rai, fiindcă aici vă luptaţi şi suferiţi şi trebuie să aveţi răsplată; dar noi, femeile, nu avem nevoie de Rai; noi femeile iubim şi nu vrem nici o altă răsplată.

Şi încă un lucru, iubitule, o să-ţi scriu, un lucru care mi s-a-ntâmplat azi-dimineaţă; totul, totul îţi voi scrie, ca să urmăreşti viaţa mea aici şi să ştii dacă se-ntâmplă uneori şi-ţi aminteşti de mine şi te-ntrebi ce fac. Azi-dimineaţă, aşadar, când stăteam sub măslin şi citeam, s-a apropiat un bătrânel palid, cu barbă albă creaţă, sărăcăcios îmbrăcat:

— Mulți ani cu sănătate, doamna mea, îmi zice şi şi-a dus mâna la inimă.

Citeşti? Ah, de-aş şti şi eu să citesc! Şi-a sprijinit bastonul în pământ şi s-a aşezat turceşte la rădăcina măslinului. M-am ridicat, i-am adus pâine, brânză, struguri. Şi-a rezemat spatele de trunchiul copacului, şi-a făcut cruce şi-a-nceput să mestece liniştit, vesel, şi privea fetele cărând struguri şi din când în când le arunca o vorbă deocheată, iar ele râdeau.

— Fete sunt, îmi spunea ca să se justifice, fete sunt, nemăritate sunt, bietele de ele, hai să le amintim de măritiş, să se bucure!

A strâns cu atenție în pumn toate firimiturile, să nu cadă vreuna pe jos car fi păcat.

— Dumnezeu să te aibă în grijă, doamna mea, a spus, şi veşti bune să ai de la înstrăinatul tău.

M-a podidit iarăşi plânsul. Bătrânul s-a speriat:

— Te-am necăjit, copilă, a spus neliniştit, te-am necăjit fără să vreau.

— Nu te supăra, bunicule, îi zic, e un plâns nervos. Vorbeşte-mi, să mi se limpezească un pic mintea.

— Odată, când eram copil, bunicul meu – Dumnezeu să-i sfințească oasele – mi-a spus ceva, şi de-atunci nu vreau să spun o vorbă rea unui om şi să-l amărăsc. «Cerul are şapte caturi, mi-a zis bătrânul, şi pământul are şapte caturi; dar pe Dumnezeu nu pot să-l încapă. Însă inima omului îl încape; de-aceea ai grijă, copile, să nu răneşti niciodată inima omului, fiindcă s-ar putea ca înăuntru să fie Dumnezeu şi să-l răneşti.»

Îl ascultam pe bătrânel şi mi se părea că-l aud vorbind pe tatăl meu. Cum se limpezeşte la fel pretutindeni înțelepciunea eternă a poporului, a fiecărui popor, şi devine legendă! O iubire tandră mă stăpânea față de acest bătrânel care apăruse deodată sub măslin în fața mea. Iar eu, care

niciodată nu deschid gura să vorbesc despre morți, m-am așezat și eu pe jos, lângă bătrân, și-am început să-i vorbesc despre câte am văzut și-am pătimit, de douăzeci și doi de ani.

Vorbeam, vorbeam și mă ușuram. Mi-era rușine că mă despovăram, de parcă asta m-ar fi consolat și aș fi uitat. Dar nu mai puteam, iubitule, mă sufocam. Iar bătrânul a-nceput și el să plângă; plângeam amândoi sub măslin încet, să nu ne audă culegătoarele și să râdă, să nu ne vadă sora ta și să se mânie.

— Nu e bine întemeiată lumea asta, a zis bătrânul ștergându-și lacrimile; nu e bine întemeiată, se va prăbuși.

— Să se prăbușească! am zis eu. Ți-e milă?

Bătrânul clătină din cap.

— Vai și-amar de cel care are copii și nepoți, a murmurat.

Și-a amintit de copiii și nepoții lui și a oftat.

Toate astea, iubitule, îți vor face, mă tem, impresia că sunt mâhnită. Nu, nu, nu sunt. O duc bine, nu-mi lipsește nimic, nimic! «Cine-i izbăvit?» a fost întrebat o dată un sfânt.

Iar sfântul a răspuns: «Cel care, atunci când vinde și cumpără, are inima lui în grădini».

Inima mea, zi și noapte, și când plâng, și când vreau să mor, inima mea, iubitule, este mereu în grădini – la tine. Nu mai plec din grădini, sunt fericită; sunt atât de fericită, că mă podidește plânsul. Nu contează; de bucurie plâng, iubitule, fiindcă exiști, exiști și te-am găsit. Îți îmbrățișez genunchii, îți sărut mâinile, nu vreau nimic altceva."

Și dedesubt, cu scris grăbit, tulburat, un post-scriptum: „Aș fi vrut să te-ntreb ceva, iubitule, dar mi-e teamă să nu te mânii. Nu-ndrăznesc azi; chiar dacă în toată scrisoarea doar asta voiam să spun, asta aveam în gând; dar azi nu-ndrăznesc; poate în altă scrisoare. Nu te mâhni, nu e nimic."

*

Kosmas citea scrisoarea, o recitea; inima i s-a strâns. Ceva foarte amar, o otravă bine ascunsă parcă avea scrisoarea asta, o durere adâncă, un strigăt îndurerat. A recitit-o. Şi-a văzut soţia stând la mormântul tatălui său şi discutând amândoi. Ce-şi spuneau? Nimic, nimic, dar simţeau profund amândoi că sunt de acord. Tatăl, nemişcat, cu faţa-n sus sub pământ; iar femeia iubită pornea în fiecare amurg şi o lua pe drumul larg dintre vii şi măslini, fără să se gândească la nimic, tremurând puţin, ca hipnotizată, ca să-l găsească pe sălbaticul stăpân. În primele zile cu nelinişte, apoi încet-încet, cu farmec tainic, cu blândeţe. Iar acum, în fiecare zi aştepta cu nerăbdare să se lumineze de ziuă, să treacă de amiază, să se însereze, ca să se ducă să-l găsească.

Kosmas era îngrozit; fiindcă, în timp ce citea acum a treia oară scrisoarea, i-a trecut prin minte ceva îngrozitor, ceva ce văzuse într-o zi, într-o grădină zoologică îndepărtată, la Cairo:

Un uriaş şarpe gros, încolăcit, ridicase doar capul, cu gura larg deschisă, şi stătea nemişcat. Un iepuraş era ghemuit în faţa lui şi tremura. Privea ochii mici seducători ai şarpelui şi se apropia încet, târâş, tremurând. Şarpele rămânea nemişcat; iar iepuraşul alb se târa, îşi mişca întâi o lăbuţă, apoi cealaltă, înainta. Atingea deja maxilarul de jos al şarpelui; şi-a întins gâtul încet; şi-a vârât capul în gura deschisă, şi-a sprijinit uşor labele din spate, a intrat tot înăuntru. Şarpele a-nchis liniştit gura şi iepurele a alunecat în conducta îngrozitoare şi fălcile au început să mestece uşor, ritmic, şi să înghită.

Kosmas s-a-ntins în pat, nu putea să adoarmă.

— Grea a fost ziua asta, a murmurat, grea de dimineaţa până seara. Curaj, inimă, nu te speria!

S-a trezit după miezul nopţii, a aprins lumina, a recitit scrisoarea.

— Oare ce-o fi vrând să mă-ntrebe şi nu-ndrăzneşte? Post-scriptumul ăsta este precum coada scorpionului; acolo este otrava, a murmurat şi a privit pe fereastră să vadă când se luminează de ziuă.

— Unde mergem?

Trenul pornise de mult, Anglia se perinda prin faţa ochilor verde, senină, cu căsuţe frumoase, triste, cu vaci bine hrănite. Irlandeza, înfăşurată în pardesiul lung, sărăcăcios, citea ziare şi-şi muşca buzele, înfuriată.

A auzit vocea lui Kosmas, s-a-ntors:

— Scoarţa pământului tresaltă, a spus, fiindcă a tresăltat inima omului. Ţările suferă şi strigă ca oamenii – Grecia, Egiptul, Palestina, Persia, Indiile, Jawa, China se urăsc şi vor să se despartă, sunt nedreptăţite şi tiranizate şi cer libertate şi dreptate. Cine le-o va da? Vechii stăpâni? Nici vorbă! O vor lua, aşadar, cu forţa.

— Unde mergem? a-ntrebat din nou Kosmas cu încăpăţânare de copil.

— În Iad, a răspuns calm irlandeza. Acesta-i drumul. Din Iad trebuie să porneşti ca să ajungi în Paradis. O să-ţi arăt oraşele negre – Birmingham,

Liverpool, Manchester, Sheffield – să vezi adevărata faţă a timpului nostru. Să vezi şi să-nţelegi. Să nu mai vorbeşti ca un poet de provincie care îşi imaginează durerea omului, ci să atingi rana. Să cobori toate cercurile Iadului, nu ca Dante, în imaginaţie, ci cu adevărat, printre ziduri adevărate, şi oameni, şi cărbuni, şi fier în clocot. Acolo mergem.

— Corect, a spus Kosmas. Ai dreptate, acesta-i drumul.

— Singur n-ai cum să-l găseşti, nu are cum să-ţi placă. Oraşele astea cenuşii pe care o să le vezi nu au picturi, palate şi biserici vechi, şi legende romantice; sunt noi şi urâte. Însă, trebuie să ştii, acesta e chipul de azi al pământului, al mamei noastre; amărât, pătat cu cerneală,

numai riduri. O să-l vezi şi-o să-l îndrăgeşti; fiindcă o astfel de mamă intră mult mai adânc în inima noastră decât o nobilă bine-mbrăcată, bine trăită.

A tăcut, a-mpăturit ziarul, clătinând din cap.

— Asta-i mama noastră, a spus din nou, fie că-ţi place sau nu; cealaltă, ţăranca zdravănă şi veselă pe care o ştiau părinţii noştri, a dispărut. Priveşte, vezi pe cineva? A arătat cu mâna ogoarele verzi pustii. Vezi pe cineva, răspunde!

Kosmas privea şi pentru prima dată s-a gândit că-ntr-adevăr provincia engleză era pustie.

— Într-adevăr, a-ntrebat, ce s-a întâmplat cu ţăranii?

— Se-mpuţinează întruna, ies din circuitul vieţii cotidiene, dispar. Clasa asta răbdătoare a truditorului, care lucra pământul şi hrănea lumea, şi înălţa biserici, cioplea piatra, ţesea haine, cânta, dansa, crea legende, dispare. Puţini au rămas încă şi tac îngroziţi. Ca nişte animale greoaie dinainte de cataclism, al căror timp a trecut, temperatura pământului s-a schimbat şi nu mai pot să trăiască în noile condiţii. Simt o forţă satanică de neînvins strivindu-i şi nu numai pe ei, ci şi religia lor şi întreaga lume, vizibilă şi invizibilă, pe care o creaseră cu mâinile lor înroşite şi mintea lor profundă, greoaie.

— Astăzi lumea aleargă mult prea repede ca să poată ţăranul s-o ajungă din urmă! Aşa mi-a spus într-o zi un ţăran. S-a schimbat, într-adevăr, ritmul pământului, aleargă pe cai de oţel, prea repede ca să mai poată să-l ajungă pasul greoi, plin de noroi, al ţăranului!

— Întotdeauna ultimul cuvânt pământul îl va avea, a spus Kosmas.

Toate-s efemere, în afară de el, maşinile vor trece, pământul va dăinui.

Ţăranul ştie asta şi are răbdare.

Iii

— Da, a răspuns irlandeza, dar totuşi! Ultimul cuvânt nu ne interesează; ne interesează cel de acum, când trăim şi avem răspundere. De ultimul cuvânt să se intereseze ultimii oameni!

Verdeaţa începea să dispară; drumurile se umpleau de linii de cale ferată, şi maşini, şi căsuţe înecate în fum, de groază. Ici-colo un trandafir înflorea în negreală şi stropii de ploaie tremurau deasupra lui de parcă erau lacrimi; ici-colo un căpşor de copilaş bălai se ţea din spatele unui geam spart cu o păpuşă în mână şi saluta trenul chiuind vesel.

Şi deodată negreala se năpustea, şinele de fier se-nmulţeau, chipurile oamenilor se-ntunecau – intrau în gara Birmingham.

„Bucuria mea iubită şi-ndepărtată, scumpă tovarăşă!

N-o să-ţi povestesc ce-am văzut şi ce-am simţit cutreierând prin oraşele negre ale Angliei; eram orb, mi-am recăpătat vederea; am scăpat de viziunile fără carne, am văzut cărnuri trudind, suflete strâns lipite de carne care suferă şi ţin astăzi în mâinile lor soarta lumii. Când văd oamenii ăştia adevăraţi, care forfotesc în fabrici, la maşinării, pe vapoare şi sub pământ, şi-mi amintesc de intelectualii pe care Lewis i-a adunat acasă la el şi naivitatea mea de a le vorbi spunându-le durerea mea, sângele mi se urcă la cap de nervi, mi-e ruşine. Să fie sănătoasă irlandeza, o femeie demonică, minunată, care mi-a deschis ochii, m-a adus aici şi-am văzut.

Mă gândesc la Scribul tăcut, nemişcat, care, acum mii de ani, stătea cu picioarele sub el la răscrucea din Memphis şi ochii lui larg deschişi, plini de compasiune şi mânie, priveau uriaşul oraş păcătos, şi veneau bieţii oameni, părinţi bătrâni înfometaţi şi femei abandonate de bărbaţi şi-l puneau să scrie, să scrie, să scrie la nesfârşit, de dimineaţă până seara, în fiecare zi, şi să spună durerea lor. Treceau prin faţa lui, întinşi în braţele sclavilor, stăpâni cu cărnuri

revărsate, cu ochii tulburi de prea multă îmbuibare, de prea mult sărutat şi de toropeală. Îşi bulbuca Scribul ochii şi vedea, vedea de dimineața până seara şi nu uita. Se salvează încă, scrijelit în piatră, strigătul lui: «Am văzut! Am văzut! Am văzut!»

Un nou scrib, cu aceiaşi ochi, un Dante, care să iubească însă omul mai mult decât pe Dumnezeu, ar trebui să treacă prin toate fabricile lumii şi să scoată şi el un strigăt. În ce scop? Doar ca să se salveze, pe o hârtie îngălbenită, demnitatea omului. Dacă Scribul nu vedea şi nu denunța, nedreptatea şi necinstea n-ar fi primit nicio pedeapsă pe lume, şi virtutea şi durerea nicio răsplată; nu peste mult timp toate s-ar fi şters din memoria omului. Dar Scribul, aranjând magic cuvintele, învinge timpul şi eternizează răsplata şi pedeapsa. Când o civilizație se scufundă, doar Scribul urcă pe valurile timpului şi pluteşte.

Un astfel de Scrib de-ar fi să nască şi epoca asta industrială a noastră, înainte de a ne scufunda în abis! Fiindcă în jurul nostru răsună voci şi plânsete care nu trebuie să se piardă.

Un mistic nespus de blând, Gioacchino da Fiore[8], spunea că trei sunt stadiile istoriei umane: în primul domneşte Tatăl, legea; în al doilea Fiul, credința; în al treilea, Sfântul Duh, iubirea. Am ajuns, zicea el pe-atunci, în stadiul al treilea al istoriei, iubirea. Au trecut şapte secole de atunci şi încă n-am intrat. Nici lege azi, nici credință, nici iubire. Junglă. Nici de-ar fi populată de fiare sălbatice n-ar fi atât de periculoasă; dar este alcătuită din luptători înarmați până-n dinți şi de nesperiat şi din oameni prea deştepți şi

[8] Gioacchino da Fiore (1130-1202), teolog şi filosof italian; călugăr cistercian, a fondat un ordin monastic propriu, Ordinul Florensian. Venerat ca fericit, el nu a fost de fapt beatificat oficial de Biserica Catolică.

prea vicleni. Şi ce-i mai rău: simţi o legătură profundă, o complicitate întunecată, ruşinoasă, o înrudire neliniştitoare cu jungla asta; ca şi cum ai fi şi tu una din fiarele ei sălbatice.

Am sosit duminica la Birmingham; totul închis, fabrici, magazine, feţe fără surâs, cu oboseala săptămânii trecute întipărită pe chipul lor şi groaza pentru săptămâna care începe mâine. Roata, martiriul roţii, al eternei întoarceri. Roata incrustată pe tălpile eliberate ale lui Buddha semăna, se zice, cu un trandafir deschis; pe tălpile acestor oameni seamănă cu siguranţă cu laţul de la ştreangul unui spânzurat.

Astăzi, sub soarele nemilos, urâţenia strălucea pe străzi îndoit sau întreit. Am urcat în grabă străzile care duc la marele parc Aston să răsuflu. Flori multicolore, gerbere, violete, mirosea a Grecie. Trandafirul înflorit în inima ladului este cercul cel mai nemilos, cel mai inuman, fiindcă aminteşte celor din lad cum ar fi putut să fie viaţa şi nu este.

Femei plăpânde, mame cu copii în braţe, o fetiţă blondă de trei-patru ani ţinea o revistă cu caricaturi colorate; o ridica în mânuţe, mi-o arăta strigând: «*Comics!*» Am stat un pic de vorbă, am râs. Plecând, şi-a ţuguiat buzele:

— Unde te duci? m-a-ntrebat cu ton prea timpuriu de reproş.

— În Grecia, i-am răspuns, departe, tare departe.

— *Good-by! Good-by!* mi-a făcut dând din mânuţe.

A fost singura voce cordială pe care am auzit-o în tristul oraş.

A doua zi, luni dis-de-dimineaţă, am pornit iarăşi la drum. Din fericire, soarele se ascunsese: ceaţa deasă învăluia urâţenia, toate deveneau simboluri mitice, hiperboreene; pentru cineva care s-a născut în ţările

soarelui deşănțat, care dezgoleşte totul cu neobrăzare, ziua aceasta purtătoare de peplu era plină de discreție şi mister.

Buluc de muncitori şi muncitoare alergau, fiecare cu un pachețel în mână, şi se pierdeau pe porțile înalte, negre. Un catren francez din secolul al XII-lea urca precum un bocet din fabrici şi strângea inima omului:

Mereu pânze de mătase vom urzi şi mereu în zdrențe vom fi îmbrăcați.

I iii

Mereu în neagra sărăcie vom putrezi

Şi mereu de foame vom muri!

Cutreier de la o fabrică la alta şi inima mi se strânge întruna. «Vesela Anglie» şi-a pierdut bucuria, roata a prins avânt, nimeni nu mai poate s-o oprească. Maşinile triumfă, omul de azi, entuziasmat de noii sclavi din fier, se avântă nestăvilit, cu speranțe nebuneşti, cu naiv optimism, la cucerirea materiei. Aşa crede că va cuceri fericirea şi-şi va elibera spiritul. Omul, şi acesta este blazonul nobleței lui, se va lupta veşnic să înlocuiască legile naturale inumane cu legile inimii lui. A plăsmuit idealuri pur omeneşti, făpturi după imaginea celei mai profunde dorințe a lui – dreptatea, egalitatea, fericirea pentru toți. Acestea nu există nicăieri în afara dorinței omului. Jungla, cum numim cer şi pământ, are alte legi, cu totul opuse – nedreptatea, inegalitatea, fericirea pentru puțini, care şi aceasta trece şi se pierde ca un fulger.

Însă omul se luptă cu legile naturale, nu cedează, nu acceptă, lumea i se pare inferioară inimii lui şi vrea să facă o lume a lui mai bună. Cei înțelepți şi chibzuiți se opun. «Bine suntem aranjați, strigă, bună-i lumea, n-o stricați!» Dar când a acceptat vreodată flacăra ce mistuie măruntaiele omului să asculte de glasul lor? Flacăra asta nu este rostuită niciodată.

Călătorul, care drumeţeşte prin omenire, se grăbeşte; îi e foame, îi e sete, zăreşte amăgitoare reflectări răcoroase în deşert – dreptatea, egalitatea, fericirea – şi se grăbeşte.

E nerăbdător să ajungă; caii care-l trăgeau până acum i se părea că se târăsc prea încet, iar el se grăbeşte; şi a făcut noi căluţi din oţel, care străbat rapid uscatul, marea, aerul; iar deasupra călăreşte sufletul să ajungă la himera lui. Deodată, aşa cum se-ntâmplă în coşmaruri, caii au încălecat călăreţul – şi au luat un drum cu totul opus şi aleargă. Şi alergăm şi noi cu ei.

Am umblat prin Birmingham şi a doua zi prin Liverpool, priveam maşinile şi fabricile, picioarele subţiri, rahitice ale copiilor, zdrenţele agăţate la ferestrele întunecate, umede, ale caselor muncitorimii. Mă luptam să dau noblеţe şi sens urâţeniei şi speranţă la ce e de nesperat. Să plasez groaza de acum în cerc întreg şi, plasând-o, să o prefac în bucurie. De vreme ce nu putem să schimbăm lumea, să schimbăm ochiul care-o priveşte.

«O pădure primejdioasă populată doar de porci sălbatici, tauri şi lupi» – iată cum descrie un vechi cronicar suprafaţa pe care se întinde acum greoiul, uriaşul Manchester; aşa era atunci, aşa este şi azi. Aceasta-i faţa civilizaţiei noastre industriale: sălbatică, fără blândeţe umană, nemiloasă şi amară. Priveşti furnicarul de oameni, care urcă şi coboară dezgustători, grăbiţi, străzile deloc zâmbitoare şi te cuprinde neliniştea: nu cumva ai un vis înspăimântător? Nu cumva un coşmar colectiv s-a năpustit asupra omenirii? Unde se duc? De ce aleargă? De ce a ajuns viaţa omului atât de neumană?

Toate zilele astea nu-mi ieşea din minte o amintire: într-un templu chinezesc, un bătrân călugăr budist, cu robă portocalie, cu pălăria conică de paie cu boruri largi. Stătea sub un pin din curte, lângă un mic bazin cu apă foarte limpede şi-mi vorbea. Se dusese odată, în tinereţe, slujitor

într-o expediție a albilor care voiau să escaladeze Tibetul. Văzuse mănăstiri vestite, se prosternase la mari asceți. Şi-mi povestea, în engleza lui stâlcită, minunile văzute şi auzite acolo. Îmi povestea, şi vocea lui calmă, plină de dulceață, şuiera ca a şarpelui:

— Un ascet, nu cu mult timp în urmă, s-a-nchis trei ani într-o peşteră, la marginea unei prăpastii. Peştera avea o gaură sus şi pe acolo un călugăr îi aducea, în fiecare dimineață, un blid cu orez şi o ceaşcă cu ceai. Rămânea nemişcat, cu picioarele încrucişate şi-şi concentra gândirea; se lupta să dea forma pe care o dorea aerului; să creeze o *tulpa.* Ştii ce-i *tulpa?* m-a întrebat cu un dispreț plin de amabilitate.

— Nu, am răspuns cu umilință.

— De unde să ştie francii? a murmurat. Voi ştiți despre maşini, linii de tren, tunuri. Aveți forța minții, dar vă lipseşte forța sufletului. *Tulpa* este plăsmuirea pe care o creează ascetul în aer, cu multă concentrare a sufletului. Forțează aerul să ia forma pe care o vrea el. Aşadar, ascetul acesta voia să creeze următoarea *tulpa:* un călugăr scund, grăsuț, isteț, credincios, să-l aibă în slujba lui. El era bătrân de-acum şi nu mai putea să aducă apă de la izvor; nu mai putea să prepare ceai, nici să-şi întindă rogojina să doarmă. Şi voia un rob supus, gata să-l servească. Nu găsise unul asemenea în mănăstire şi-a hotărât să şi-l facă pe-al lui.

Ani de zile a luptat. Se topea, era tot mai vlăguit, se lupta cu aerul care se împotrivea. Dar încet-încet aerul s-a supus, a-nceput să se-ndesească, să capete forma unui călugăr scund, bine hrănit, şi într-o dimineață călugărul ăsta stătea în fața lui zâmbitor, cu mâinile încrucişate, gata să-i execute porunca. A venit peste puțin călugărul obişnuit de la mănăstire, care i-a adus ceaiul, s-a aplecat prin gaura peşterii şi a văzut în loc de un călugăr, doi. «O fi venit vreun

călugăr de departe, prieten de-al lui, s-a gândit; să dau fuga să mai aduc o ceaşcă de ceai.»

Din ziua aceea, *tulpa* îl slujea pe plăsmuitorul său cu supunere oarbă. Au trecut şase luni, au trecut opt. Cu timpul, *tulpa* a-nceput să domine, să-l sperie pe stăpân, să capete alte forme, ale ei, să nu mai alerge cu aceeaşi bună intenție la porunci. Uneori ridica la stăpân capul, se mânia, devenea rebel. Din scund şi grăsuț devenise înalt; ochii lui scoteau flăcări. Ascetul sa îngrozit; nu mai avea oare sufletul lui forță să se impună sclavului? A-nceput aşadar să decadă şi concentrarea lui atotputernică să slăbească.

Într-o zi, *tulpa* a sărit să danseze în peşteră, în timp ce ascetul îi poruncise să aducă apă. Dar el dansa şi râdea cu neobrăzare şi-l trăgea pe ascet cu forța, afară din peşteră, la prăpastie. Ca şi cum ar fi vrut să-l arunce în ea. Ascetul s-a agățat de o piatră şi a rezistat; şi-a adunat toată forța şi a început marea luptă, cea mai grea: să dizolve *tulpa.* Tare greu, foarte periculos, mai uşor să compui decât să descompui o *tulpa.* De-atâta timp de când absorbise forța ascetului, *tulpa* prinsese elan, nu voia să se topească. Trei ani a durat lupta; în cel de-al treilea an, într-o dimineață, ascetul a fost găsit mort, în hăul prăpastiei.

Călugărul chinez s-a-ntors şi m-a privit cu răutate:

— Ai înțeles?

— Nu, am răspuns.

Călugărul a râs.

— La fel şi voi, francii, faceți o *tulpa.*

— Ce *tulpa?*

— Maşinăria.

Neîncetat, în toate oraşele astea negre, fără zâmbet, îmi răsuna în urechi râsul chinezului. Brusc, Manchester, Liverpool, Birmingham şi toate oraşele industrializate ale lumii şi toată epoca noastră industrializată căpătaseră în mine un sens tragic. O *tulpa* a minții umane este maşina, a

plăsmuit-o ca săi slujească credincios, iar ea a prins avânt şi ne conduce acum în prăpastie, în timp ce noi îi poruncisem să ne aducă apă de la izvor. Cum să ne salvăm? Să se dizolve *tulpa* asta, imposibil; zadarnică nostalgie romantică. Doar o soluție există: să creştem, să ne întărim sufletul, ca să poată să-şi impună voința în fața acestei roabe mândre, periculoase. Ea se-ntăreşte şi noi, stăpânii ei, am rămas amărâți, dificili, omuleți cu inima îngustă. Sufletul omului, dacă vrea să se salveze, trebuie să-şi mobilizeze toate forțele şi să-mblânzească fiarele sălbatice care dormitau în materie şi pe care le-a trezit. Ne aflăm azi exact în punctul critic: *tulpa* îşi târăşte stăpânul în prăpastie şi el se-agață de o piatră şi strigă.

Plină de vuiet neliniştitor şi de scârțâit, de teamă nedefinită şi speranțe tainice este această clipă tragică a pieirii sau a salvării. O beție ciudată te stăpâneşte şi până şi cea mai neînsemnată întâmplare sau cel mai fugitiv chip uman îți stârnesc o disproporționat de intensă tulburare şi emoție. Ca şi cum am fi într-adevăr cu toții unul şi ne-a sosit sfârşitul şi alergăm cu un mare suspin în piept şi strigăm: «Cu bine!» Nicăieri aerul tragic nu este atât de greu încărcat de mesaje ca aerul pe care-l respiri în marile oraşe industriale. Orice-ar fi, şi cel mai aparent neînsemnat lucru, în aceste oraşe tragice are o greutate aparte şi intră deja, pentru totdeauna, în cântarul sorții şi trage în jos.

De mii de ori, într-o mulțime de oraşe, am văzut fetişcane lipindu-şi fața de vitrine cu ochii tânjind. Dar ieri, la Sheffield, aceeaşi întâmplare m-a umplut de o amărăciune de nedescris. O fetiță sărmană îşi lipise mutrişoara de vitrina supraîncărcată a unei măcelării. Privea cu lăcomie cărnurile, ochii îi străluceau de poftă. Toate aceste sortimente îngrozitoare de carne ar fi putut, prin transsubstanțiere mistică, să devină păr blond, sâni rotunzi, buze roşii. Dar unde să găsească fetița înfometată bani să

încerce o astfel de divină transsubstanțiere! Şi fetița se ofilea şi cărnurile putrezeau şi uniunea nu se întâmpla.

O singură dată doar o neaşteptată bucurie m-a întâmpinat: ieri, la

Manchester. Intrasem în muzeu; s-au desfăşurat iarăşi în fața mea o mulțime de secole şi o mulțime de locuri, toate fărâme. Mii de ani îşi lăsaseră ca singure urme un frumos vas cu podoabe, mumii în multicolora lor imobilitate hieratică, pipe şi urcioare din Perú, podoabe feminine, măşti africane sălbatice, frunze de curmal cu cântece scrise pe ele. Scrisori negre complicate care sigur îl slăvesc pe Dumnezeu, femeia şi războiul. Cele trei mari izvoare.

Deodată m-am oprit. Nu m-aş fi aşteptat la o asemenea bucurie în inima de oțel a Manchesterului. O minunată statuie chinezească, din lemn:

Canonul chinezesc, zeița milei. Stă cu picioarele sub ea, drăguță, pe un leu, tras de căpăstru de un sclav. Zâmbeşte liniştită, plină de dulceață şi compasiune; senină şi plină de grație, scufundată în măruntaiele afumate ale Manchesterului, aşteaptă, călare pe leul îmblânzit, să-i vină rândul.

Toată neliniştea mea s-a potolit într-o clipă, de parcă această micuță zeiță ar fi fost sufletul nostru şi călărea leul deja îmblânzit.

Iubita mea, şapte zile a durat pelerinajul în oraşele negre şi astă-seară revin la Londra. Atât de zguduitoare era în mine tulburarea şi atât de amară semnificația celor văzute, că s-a topit în sinea mea calm, aproape anodin, aproape ca o picătură de miere, otrava ascunsă din scrisoarea ta tandră, amară. Cât suferi, o ştiu, dar ai răbdare; tu, viteaza mea, cea bună, cea iubită, ai răbdare! Mi-e tare ruşine că sufăr mai puțin decât tine, mai puțin decât toți oamenii pe care i-am văzut în aceste negre oraşe; şi aş fi vrut să fi fost

posibil să împărtăşesc durerea celui mai îndurerat şi nu să stau precum Scribul şi să-ți scriu.

Mă aplec, îți sărut genunchii, iubito, iartă-mă; îți sărut mâinile, ai răbdare. În câteva luni vei ține la sân fiul şi buzele ți se vor îndulci. Ce n-am reuşit eu, fiul va reuşi; el îți va vindeca rănile, o, mult rănita mea, îți va limpezi memoria, va face iubirea să râdă. Ai răbdare, în mâinile tale e salvarea."

VIII

Aşadar, l-a-ntrebat irlandeza pe Kosmas, pe când soseau deja la Londra. Ce concluzie ai tras din toată călătoria?

Kosmas n-a răspuns imediat. În el fierbea încă nedecantată emoția, iar scrisoarea către soția lui îi sporise tulburarea.

— Ai regretat? a întrebat din nou irlandeza, apropiindu-se cu nelinişte de el.

Kosmas se-ntoarse, o privi. Ochii ei scânteiau, urâțenia feței dispăruse în strălucire, sufletul ei se revărsa, ai fi zis, şi străpungea carnea şi-o înfrumusețea. I-a strâns mâna:

— Mulțumesc pentru tovărăşia ta vitează, binevoitoare, deschisă. Concluzia n-o ştiu: în mine stăruie încă o tulburare, o răscolire, las-o să se cristalizeze. Nu te grăbi. Mintea mea s-a răzvrătit un pic, nu e momentul să vorbească. Ar exagera, ar hrăni cu asupra de măsură amănunte; nu există încă distanțarea de care e nevoie ca să vezi cercul întreg.

— N-am încredere în cercul întreg, a spus irlandeza cu mânie. Ne face să neglijăm amănuntele, deşi doar ele au valoare; pentru ele şi în ele ne-am născut, şi pe ele trebuie să le avem mereu în minte; doar aşa, lucrând cu pasiune fiece amănunt, se poate configura cercul întreg. N-am nicio încredere în generalizări.

— Eşti femeie, i-a spus Kosmas, vezi valul, nu vezi marea.

— Marea e făcută din valuri; viaţa şi epoca mea sunt un val, doar el există pentru mine. Bărbatul poate să se piardă privind inert marea.

— Valul n-ar avea nicio valoare, dacă n-ar fi parte componentă a mării; iar marea nicio valoare, dacă n-ar exista mintea care să poată s-o vadă. Ce importanţă ar avea o pietricică, o bucată de piatră colorată sau de sticlă, dacă n-am avea clar în minte schiţa întregului mozaic şi n-am plasa bucăţica de piatră sau de sticlă la locul care i se potriveşte – în ochiul icoanei, sau la mână, sau la vârful piciorului?

— Dar atunci, dacă amănuntul pe care-l trăim acum este amărăciunea, nedreptatea, ruşinea, acest amănunt îşi va pierde forţa, fiindcă poţi să-l justifici ca necesar în întreg. Atunci, aşadar, binecuvântate să fie amărăciunea, nedreptatea şi ruşinea? Dacă ele ar lipsi, ochiul, mâna sau piciorul mozaicului tău n-ar fi perfecte. Urăsc o astfel de teorie! a spus cu indignare femeia.

— Vorbesc două elemente eterne, a răspuns Kosmas, încercând s-o liniştească pe tovarăşa lui. Două elemente etern rivale şi colaboratoare:

bărbatul şi femeia. Ar fi vai şi-amar dac-ar vedea amândoi viaţa cu aceiaşi ochi; ar sărăci armonia lumii. Suntem amândoi pietricele colorate în uriaşul mozaic care-l reprezintă pe Dumnezeu.

— Eu sunt în inima lui, a spus femeia.

— Iar eu în ochiul lui, a răspuns Kosmas râzând.

Aşa s-au despărţit.

*

În cameră pe Kosmas îl aştepta o scurtă, grăbită, scrisorică de la Noemi. Kosmas o citi dintr-o privire; s-a-ngălbenit la faţă:

„Iubitul meu, asta voiam să te-ntreb şi n-am avut azi-dimineaţă curaj; dar astă-seară m-a stăpânit neliniştea şi nu mai pot rezista. Iată ce voiam să te-ntreb: într-o astfel de lume, cum este cea de azi, avem dreptul să naştem copii? Te-am întrebat şi altădată şi iarăşi, pentru o ultimă dată, te-ntreb. Nu mai pot să dorm. Cu cât îl simt crescând în mine, cu atât neliniştea mea sporeşte. Avem, nu avem dreptul? Fie-ţi milă de mine, spune-mi adevărul, iubitule!"

— Doamne, şopti Kosmas, dă-i putere, ajut-o să reziste câteva luni; pe urmă nu mă mai tem.

A văzut-o pe soţia lui stând palidă sub măslinul cel falnic, cu ochii aţintiţi în pământ şi cu îngrozitoarea întrebare: „Trebuie? Nu trebuie?" sufocând-o. Văzuse mai mult decât poate să îndure omul, aerul în jurul ei era plin de morţi, nu mai putea să respire, se sufoca. „Mănânc, beau, respir morţi!" exclamase într-o zi când o podidise din senin plânsul la masă. A sărit în picioare, s-a ascuns în camera ei, şi-a înfundat capul în pernă. „Lasă-mă să mor. Lasă-mă să mor." îl implora pe Kosmas. „Lasă-mă să mor."

Kosmas a tresărit înverşunat. „Nu trebuie, a murmurat, să mă las târât de curent; voi rezista, voi lucra!"

O clipă i s-au perindat prin minte Creta, via, măslinul cel falnic, o femeie palidă la umbra lui. „Să lucrez, a strigat hotărât, să mă salvez! „

Creta, măslinul, femeia au dispărut, Kosmas s-a aplecat pe masă, şi-a sprijinit capul în palme, a-nceput să se concentreze.

La început mintea lui n-a reuşit să vadă nimic; întuneric, tăcere, doar inima îi bătea; ca şi cum tăcerea aceea ar fi fost plină de voci, iar în întuneric răsărea o lumină nenăscută, plămădită din umbră, care se lupta să capete contur. Iar Kosmas spunea, spunea întruna, ca-ntr-un delir: „Trebuie să văd, să văd, să hotărăsc!" încet-încet, întunericul din el se-mprăştia, îşi simţea tâmplele zvâcnind tare, două-trei

drumuri s-au deschis în întuneric şi mintea a început, veselă, să vadă. A pus mâna pe creion şi-a început să traseze pe hârtie linii şi litere, repede, de teamă că nu va apuca să termine. S-a liniştit; s-a ridicat cu sufletul uşurat. „Astea-s drumurile mele, şi-a spus, nu văd altele; astea sunt, trei. Şi trebuie să aleg."

S-a sprijinit de fereastră; era ziuă încă, străzile pline, oameni gâfâind, împiedicându-se unii de alţii, alergau, vânaţi iarăşi de biciul nevăzut. Privea Kosmas afară, dar nu vedea nimic, se gândea. În mintea lui se configurau trei drumuri: le distingea pe toate trei limpede şi se lupta să descopere de unde porneşte fiecare şi încotro duce.

Primul: Să pornească de unul singur cruciada, să ia marile oraşe la rând şi să strige, să fie precum Sfântul Ioan înaintemergătorul, în deşertul plin de lume. Ce să strige? Aceleaşi lucruri pe care le strigă toţi înaintemergătorii: „Treziţi-vă, ne pierdem! A sosit, a sosit sfârşitul lumii!" Să proclame mobilizare sufletească, fiecare suflet să-şi adune toate forţele, toate sufletele mobilizate să se unească, să devină o armată de salvare, să deschidă un drum nou – drumul iubirii. Va recruta, desigur, tovarăşi, va găsi suflete să vină alături de el, toţi presimt primejdia şi există încă naivi pe lume. Care este datoria omului? Să strige în pustiu! Strigă, strigă şi pietrele vor căpăta urechi şi te vor auzi.

Acesta era primul drum; şi al doilea? Să se întoarcă în patrie, să se avânte în luptele politice, o fi Grecia o ţară mică, dar poporul său este mare, mare numele ei şi ar putea să devină model de salvare. Fiindcă grecul, când este capabil să ridice acest nume greu, are o calitate superioară, o noblețe moştenită, o mare răspundere să nu facă de ruşine Naţiunea. Poporul grec este dintre popoarele care pot să facă minuni; care până acum doar făcând minuni a reuşit să trăiască. Invidii, duşmănii, războaie civile au sfâşiat din vechime Grecia, democraţii, aristocraţii, tiranii se

extermină reciproc, văi închise, insule izolate, ţărmuri singuratice, munţi greu de trecut au creat o mulţime de regiuni autonome, un organism policefal şi patimile clocotesc în fiecare piept – iar războiul fratern izbucnea; Grecia se afla pe buza prăpastiei. Şi deodată, minunea! Grecia deschidea un neaşteptat drum al salvării; nu numai al propriei salvări, ci al salvării lumii. Iar astăzi, în această clipă critică, Grecia poate să intre în frunte şi să deschidă drumul. De ce e nevoie? De un suflet viteaz şi inocent, îndrumătorul ei. „Un suflet viteaz şi inocent, îndrumătorul ei." spunea şi repeta Kosmas îngândurat.

Iar al treilea drum, cel mai abrupt. Să ia hotărârea, lumea asta trebuie să se prăbuşească, a ajuns o piedică pentru spiritul care urcă, trebuie să se prăbuşească şi tactica comunistă este astăzi singura cea mai sigură, scurtă şi organizată metodă mondială de distrugere şi creaţie. Există tovarăşi în toată lumea şi sunt gata modelele ca să intri şi să te avânţi în acţiune. Teoria materialistă a comunismului îi era respingătoare, i se părea îngustă, primejdioasă şi superficială. Dar să avem răbdare, se gândea Kosmas, să se prăbuşească mai întâi nedreptatea şi necinstea şi avem timp, noi sau părinţii sau nepoţii noştri, să facem materia spirit, şi Grecia ar putea şi aici să intre în faţă şi să transforme dorinţa materialistă a omului de azi într-una spirituală. Nu asta a fost dintotdeauna misiunea ei? Nu asta a făcut întotdeauna? Să prefacă materia în spirit? Situată între Europa şi Asia, Grecia primea întotdeauna dorinţele tulburi ale Orientului şi le preschimba în idei limpezi. A transformat întotdeauna oftatul Orientului şi strigătele lui dezarticulate în discurs articulat.

Iar prin mintea lui Kosmas se perinda, minunat, numai luptă, sânge şi lumină, drumul rasei lui.

De câte ori până acum nu-i uşurase pe barbari de povara întunecată a cărnii lor şi nu-i făcuse oameni? De câte ori nu

prefăcuse în zei instinctele primare noroioase? Afrodita a pornit ca Astarte de pe ţărmurile asiatice; era greoaie, încruntată, plină de sâni, ca un animal; dar când a sosit pe ţărmurile greceşti s-a ruşinat, s-a uşurat de povara materiei, a zâmbit şi a devenit Afrodita. La fel s-a întâmplat şi cu Dionysos. A pornit de pe îndepărtatele ţărmuri orientale, greoi şi el, împopoţonat, încărcat de podoabe. Dar, cu cât se apropia de lumina greacă, îşi azvârlea una câte una hainele ţipătoare, podoabele bălţate, iar când a ajuns în Grecia a ieşit din mare purtând doar o cunună din frunze de viţă în păr.

Aceasta este, se pare, misiunea fatală a Greciei, să transforme animalul greoi în zeu, materia în spirit. Grecia este o ţară săracă, mică, înspăimântată, sfâşiată din negura veacurilor de propriii fii; nici o altă măreţie nu i s-a deschis vreodată, doar să creeze spirit. Iar Grecia din această ascensiune dificilă, periculoasă, a ajuns pe cel mai semeţ vârf al măreţiei umane: câteva manuscrise, câteva pietre cizelate au salvat rasa albă de barbarie.

Această, foarte grea, misiune a Greciei, această misiune ar putea oare s-o urmeze şi acum? Are în faţă o uriaşă dorinţă a lumii; forţe noi urcă din Orient, din Occident, iar Grecia, între cele două elanuri care se ciocnesc, devine iarăşi vârtej; ar putea oare să găsească sinteza, să se salveze iar şi să salveze?

Kosmas privea în el cele trei drumuri, le lua, unul câte unul, de la început, ajungea până la capătul lor, le lua de la capăt. Începea să se cristalizeze în el emoţia, haosul începea să capete formă şi mintea lui de grec se bucura.

A întins mâna, a rupt scrisoarea soţiei lui; nu voia să audă glasul bolnav şi rănit, care împinge la moarte. În el se trezeau alte glasuri, pline de speranţă şi luptă, şi iubire. „Ah, de-aş putea să văd limpede în mine, să aşez glasurile în cuvânt limpede, articulat! Un Crez postcomunist, care să

adune în jurul lui suflete asemănătoare cu al meu şi să devină sămânța unei mari recolte!" Kosmas simțea în el Grecia şi aceasta era cea care-l împingea, fără să se poată opune, pe cel de-al treilea drum; ca şi cum ar fi fost, într-adevăr, în fața ei o nouă luptă de purtat, un nou, dens, fertil, întuneric. Grecia simțea iarăşi, prin acest fiu al ei, Kosmas, nevoia de a preface întunericul în lumină. Întreaga călătorie de şapte zile, oraşele negre vizitate s-au prăbuşit în el, materie grea, care tânjea să iasă din măruntaiele greceşti şi să afle scăpare.

— Iată concluzia din călătoria în oraşele negre, pe care mi-o cerea irlandeza, a rostit Kosmas cu glas tare şi a simțit o ciudată uşurare. Asta trebuie să fac, a strigat hotărât. Acesta-i drumul meu; acesta-i drumul rasei mele, pe acesta îl voi urma. De-aş fi din rasa sălbatică a lui Israel, aş lua toiagul, precum profeții, şi aş cutreiera lumea să strig; dac-aş fi un grec efemer, m-aş arunca în politică şi m-aş pierde; elanurile înalte s-ar dezumfla încet-încet şi ar începe ura față de rivali, compromisul cu prietenii. Nu, nu, spunea Kosmas umblând prin cameră; acesta-i drumul Greciei, drumul meu; pe el o voi lua şi Dumnezeu să m-ajute!

Prima dată, după atâta timp, îşi simțea Kosmas inima despovărată. I-a revenit în minte țipătul lui Noemi, dar acum îl accepta calm, cu încredere; se va îmblânzi şi acest țipăt, îşi spunea, va învinge şi aici lumina, va avea răbdare femeia iubită – iar când îşi va lua fiul în brațe şi-i va deschide sânul, toți morții ei vor coborî pentru totdeauna în țărână. Şi nu va mai dori să moară; cum poate o mamă, care-şi ține fiul în brațe şi-l alăptează, să se gândească la moarte?

S-a aşezat, odihnit acum, sigur, şi, ca şi cum ar fi luat-o pe genunchi, a-nceput dulce, mângâietor, să-i vorbească şi să-i scrie:

„Iubito, mult rănito, căprioara mea cu ochi mari!

De unde să-ncep şi unde să te ating, să nu suferi? De-aş fi cu tine, aş începe iar să-ţi povestesc legende, cum făceam când nu puteai să adormi, cu glas monoton, de cântec de leagăn, până când încet, uşor, alunecai în somn. Sau ţi-aş vorbi din nou de vecinele bătrâne ale casei părinteşti, fiecare din ele are istoria ei, comică, tragică, numai esenţă umană, şi pe care nu te săturai să le-asculţi şi răsasculţi – şi ba râdeai, ba plângeai, uitai de propriile griji şi te prindea iarăşi liniştit somnul cel bun. «împreună cu tine nu mă mai tem de nimeni», îmi spuneai şi-mi sărutai gura flecară. «Nu mă tem de nimeni, fiindcă ştii poveşti.»

La fel vei face şi tu mâine-poimâine fiului tău, când o să-l legeni să adoarmă şi-o să înveţi de la bunica lui cântece de leagăn cretane, care vorbesc despre vulturi cu aripi de aur, despre Sfânta Sofia, despre bogatele mărfuri ale Constantinopolului şi despre somnul care-l cuprinde pe prunc, îl hrăneşte şi-l întoarce la mama lui bărbat împlinit.

Te văd deja stând la umbră, sub falnicul măslin pe care-l iubeşti şi să fie iar vară şi să-l alăptezi pe fiu şi să priveşti viţa încărcată de struguri şi mai încolo, printre măslini, marea strălucind. Şi să spui: «Bună-i viaţa, bun este cercul sfânt, să-l înconjurăm cu încredere şi iubire. Să-i lăsăm pe bărbaţi să umble şi să se înfrunte cu marile idei şi să nu le placă pământul şi să vrea să-l schimbe; noi, femeile, suntem bine ancorate în ţărână, ţinem bine fiul, nou-născutul neîntrecut Dumnezeu, ca Mariile Fecioare. Unde să mergem? De ce să ne agităm? Am ajuns în vârful drumului.» Iar eu voi sosi din vreo călătorie şi-o să fiu mândru de tine sub măslin, o micuţă mamă, şi-ţi voi vorbi de un sfânt, care a spus o dată o vorbă mare, identică cu vorbele tale, iubito: «Ani de zile am înconjurat în cerc Sfântul Mormânt; dar când am ajuns la Dumnezeu, Sfântul Mormânt făcea cerc în jurul meu.» Ai ajuns şi tu la Dumnezeu, îl ţii pe Dumnezeu ca pe prunc, eşti imobilă şi-n jurul tău se-nvârt toate.

Ai milă de sufletul tău, iubito, nu-l tortura, nu-ntreba «Trebuie? Nu trebuie?», urmează ritmul cel mare. Fă înconjurul modelelor sacre, priveşte măslinul, ficusul, florile, albinele. Ce mă-ntrebi? Cineva mai presus de noi a dat răspunsul, gol, sigur, fără nicio descurajare. Până şi un vierme îl ştie, iar tu întrebi? Să te naşti, să naşti şi să mori, iată cercul. Unul singur scopul: să naşti un fiu superior ție. Aşa doar se salvează viața. Ce-nseamnă se salvează? Urcă.

Iubito, lipsesc, nu sunt cu tine şi ştiu că niciun cuvânt nu poate să atingă sufletul femeii ca mâna bărbatului. Dar ai răbdare, vin. Astă-seară, iată, cu puțin înainte de a-ți scrie, am luat hotărârea. Am găsit drumul, o să-l urmez şi-o să ajung la capăt. Dar vreau să simt mâna ta în pumnul meu, să prind curaj, fiindcă e greu drumul, lungă şi anevoioasă ascensiunea şi altă mângâiere în afară de tine nu am. Sunt şi eu fiul tău, am şi eu nevoie de sânul tău, iubito. Nu mă părăsi!"

S-a ridicat cu sufletul despovărat; ai fi zis că era sigur că soția lui i-a auzit vocea şi nu mai întreabă, stă sub măslin, îşi priveşte pântecul tresăltând şi aşteaptă.

Soarele stătea să apună. Kosmas a coborât, a aruncat scrisoarea în cutia roşie şi s-a bucurat, de parcă s-ar fi sprijinit de mâna soției.

„Astă-seară, îşi spuse mulțumit, îmi voi oferi o bucurie mie însumi; mă duc la teatru să văd dansurile javaneze. Să înfund Orientul îndepărtat în mine, să dispară oraşele negre."

Ca şi cum s-ar fi-ntors prăfuit, murdar, nespălat din călătorie şi acum ar intra în hamamul oriental frumos mirositor, să se spele şi să se învioreze.

A trecut de Westminster, s-a oprit. În razele soarelui la apus turnurile dantelate cenuşii erau trandafirii şi la picioarele catedralei de jur-împrejur iarba strălucea tandră, verde, veselă, plină de mici margarete sclipitoare ca nişte

stele. Ce diferită e catedrala gotică englezească de surorile ei din Europa! Şi-a amintit cu profundă bucurie toate pe care le văzuse acum în călătoria lui. Catedrala englezească se află în deplin acord cu natura! Iarba se-ntinde-n jurul ei, copacii, apele, grădinile o îmbrăţişează. Este, cu siguranţă, fortăreaţa Dumnezeului războinic; nu sunt palate vesele docile, nici posturi de observaţie singuratice în pustiuri sălbatice; dar acest Dumnezeu războinic iubeşte şi simte profund verdeaţa. Este Dumnezeul englez.

Cu siguranţă, iubirea şi înţelegerea vieţii pământeşti au condus mâna arhitectului. Iubirea, înţelegerea şi mintea practică sigură. Aici catedrala îşi concentrează toate forţele ca să culmineze în săgeată care să se lupte să ajungă la cer; catedrala englezească nu sugerează extazul, însingurarea ascetică, disprețuirea vieţii. Aşa cum se întinde pe iarbă, cu uşi largi, cu cizelări dantelate, cu efebi înaripaţi zâmbitori, constituie, ai zice, o continuare directă a pământului, o mică ridicătură făcută nu ca să ne luăm avânt şi să plecăm de aici, ci ca să urcăm un pic mai sus şi să privim în jurul nostru cât de fermecător este pământul.

Rugăciunea în astfel de biserici devine o simplă, largă, mulţumire către Dumnezeu, care a făcut pământul atât de verde. Mintea nu este împinsă spre înălţimi suprapământene; dimpotrivă, se întinde, se întăreşte în suprafaţa pământului şi-şi înfige în el rădăcini mari nesăţioase.

Dar în timp ce făcea înconjurul catedralei şi împletea astfel de gânduri, Kosmas şi-a amintit deodată că în ziua aceea aniversa nouăzeci de ani vigurosul Matusalem Bernard Shaw[9] şi făgăduise, înainte de a porni în călătorie,

---

[9] George Bernard Shaw aniversa nouăzeci de ani de viaţă în 1946. Acest fapt constituie un reper important pentru momentul scrierii acestei cărţi. Aflat la Londra, la invitaţia Consiliului Britanic, scriitorul cretan

că va vorbi în seara aceea la postul de radio, să se audă şi vocea Greciei. Stăpânea bine virtuţile satanice ale vicleanului bătrân, ştia ce mult avea nevoie de el sufletul englezului şi cât bine îi făcea să-l tachineze, să-l irite, să-l trezească din letargie. Acest Mefistofel nu respecta, nu iubea, nu se temea, se bucura satanic să spună: „Nu!" Ataca orice iubeau şi respectau englezii, stârnea scandaluri, au trecut anii şi ideile lui îndrăzneţe au ajuns la fericirea supremă: au devenit locuri comune. Astăzi englezii preţuiesc şi respectă ideile crezând că sunt ale lor; când, de fapt, acestea sunt ale lui

Bernard Shaw.

Kosmas a aşternut câteva gânduri pe hârtie, a sărit într-un automobil şi a dat fuga la postul de radio, să nu întârzie. O mulţime de femei şi bărbaţi, maşini, maşini de scris, ateliere, multe etaje, pline de chilii, ca o mănăstire. S-a aşezat Kosmas în faţa unui microfon şi-a început să-l tachineze şi să-l salute pe eternul bătrân:

„Dacă lumea n-ar fi fost făcută de Iehova, ci de Homer, Bernard Shaw ar fi fost un zeu cu barbă roşie al Olympului şi-ar fi avut lângă el tovarăş nedespărţit pe Thersit să-l cinstească. Etern cumpătat primul, veşnic beat criţă celălalt, ar fi privit de sus lumea şi ar fi râs amândoi – unul fiindcă lumea e atât de frumoasă, celălalt fiindcă lumea e atât de urâtă şi amândoi fiindcă ştiu marea taină: că tot acest faimos război troian s-a dat nu pentru Elena, ci pentru umbra Elenei. Adevărata Elena se refugiase, prigonită şi neprihănită, în mintea lui Bernard Shaw ca o mare idee.

Ar coborî adesea Bernard Shaw în lume să lupte, nu ca să-i ajute pe ahei sau pe troieni, ci să apere vreo idee în

---

adresează, în 1946, din paginile revistei *Life and Letters,* o chemare intelectualilor din lume pentru crearea Internaţionalei Spiritului, despre care se vorbeşte şi în carte.

pericol. Cavaler, dezinteresat, disprețuind orice e pământesc, zeul acesta cu barbă roşie; iar în spatele lui, Sancho al lui, Thersit, va aduna cu lăcomie toate prăzile pământeşti. Apoi Bernard Shaw va urca iarăşi în Olymp să stea alături de prietena lui, Rațiunea înarmată până-n dinți, Atena, şi ar continua, în soarele care nu apune al teoriei, dialogul divin. Iar Atena, încet-încet, nu îndrumată, vânată de atotputernicul zeu Ghelos, Râsul, ar ajunge la consecința supremă a rațiunii, care este negarea rațiunii şi ar deveni, în mâinile lui Bernard Shaw, Afrodita.

Fiindcă există ceva primejdios, sofistic şi carnivor în acest bun zeu, care nu mănâncă defel carne. La început simțim în fața lui un soi de disconfort, poate şi antipatie, o răceală. Ca şi cum ne-am apropia de cealaltă față a lui Dumnezeu, de Satana. Ni se pare că se joacă, că acceptă paradoxul şi exagerarea ca să facă spirit, că deformează şi umflă adevărul ca să ne facă să râdem şi să ne ruşinăm. Dar încet-încet înțelegem; toate astea sunt o coajă tare şi înăuntru, în adânc, bate o inimă atât de sensibilă, că nu va putea să trăiască dacă în jurul ei nu ar răsuna, scut de netrecut, râsul. O mască este cea pe care o poartă inima lui Bernard Shaw, o mască sufocantă, ca să poată să reziste în fața atâtor tămâieri otrăvitoare ale lumii.

Iar când înțelegi acest secret al lui Bernard Shaw începe marea iubire. Ți se dezvăluie atunci cu trei chipuri succesive: la prima generație, Revoluționarul; la a doua, Profetul; la a treia, generația noastră, bătrânul Bunic, un diavol bun, care ține de mână eterna jucăuşă, Omenirea, şi o conduce prin pădure; şi rage ca leul bătrânul bunic ca să alunge lupii.

Una din acțiunile cele mai inteligente ale lui Bernard Shaw a fost aceasta: să nu moară, să insiste, să aibă timp să proclame, cu biciul, iubirea. Biciul pe care-l ține este făcut din coada diavolului; şi cu această coadă de diavol

vânează minciuna, superstiția, nedreptatea. Fiindcă această contradicție este şi ea una din marile bucurii intelectuale ale lui Bernard Shaw: să facă raţiunea, extinsă până la consecinţele ei extreme, inepţie; iar inepţia, cu aceeaşi metodă satanică, s-o facă raţiune. De aceea sunt sigur că dacă ar fi ca Bernard Shaw să-i prigonească pe cinstiții şi drepții lumii, ar folosi un bici făcut din barba lui Dumnezeu.

E păcat că s-a născut atât de târziu. Dacă ar fi trăit în Grecia antică, i-am fi construit, încă din timpul vieții, noi, concetățenii lui, un templu; iar tinerele mirese i-ar fi adus ofrande roade şi flori şi miere – de vreme ce carne nu mănâncă – şi s-ar fi rugat să apară în somnul lor (însă cu chipul bărbatului lor!) şi să le fecundeze. Ca să nască fii care să-i semene.

Din când în când, pe ascuns, însuşi Bernard Shaw ar fi mers la templul lui ca să ceară – supremă ironie şi bucurie – un hatâr de la el însuşi. Care? Acesta-i marele secret al lui Bernard Shaw şi doar el poate să-l dezvăluie. Însă, bănuiesc, acest hatâr pe care l-ar cere Bernard Shaw zeului Bernard Shaw ar fi acesta: să devină dictatorul spiritual al lumii. Şi-ar începe atunci tânărul Matusalem să facă legi din spusele lui ciudate, să răstoarne logica şi s-o facă să stea mai logic şi să sfâşie măştile de pe ideile îngrozitoare, ca să vedem ce este în spatele măştii, să ne apuce râsul; şi să nu ne mai temem.

Fiindcă primul decret dictatorial pe care-l va semna Bernard Shaw va fi acesta: să exileze din regatul său teama. Teama şi trupa ei de actori – lipsa de bărbăție, ipocrizia şi minciuna. Şi a şaptea zi Bernard Shaw va vedea noua lui lume, va da din capul său lunguieț cu sarcasm şi va spune: «E timpul să vină un alt Bernard Shaw să mă răstoarne; cred că deja vine! Să plec!» Şi doar atunci va pleca."

Şi-a îndeplinit Kosmas datoria față de acest mamut spiritual al Angliei şi s-a grăbit să prindă spectacolul cu

dansuri javaneze. Întârziase mult; când a intrat în sală, întuneric, scena sugestiv luminată în albastru-verzui, de parcă ar fi fost adâncul unei îndepărtate mări orientale. Un bărbat brunet, micuț de statură, cu podoabe ciudate şi haine fistichii, ca o insectă-mascul în ceasurile de vară ale orgasmului, dansa în fața unei femeiuşti brunete cu oase ca de liană, nemişcată. Dansa, dansa, arăta femelei ce suplețe are, câtă forță şi grație. Şi cât merita pe el să-l aleagă, pe el şi pe niciun altul, pentru amor. Virtuțile acestea mari – suplețea, forța, grația – să nu se piardă, să treacă la fiu. Şi femela stătea nemişcată, îl privea, îl cântărea şi lua hotărârea. Deodată s-a avântat şi ea la dans; bărbatul s-a speriat, s-a dat deoparte, acum el stătea nemişcat, în extaz, şi o privea. Dansa, dansa femeia în fața bărbatului speriat, îşi deschidea mâinile, dădea deoparte vălurile, când se stingea, când strălucea trupul ei albastru-verzui, se-apropia de bărbatul îngrozit, se făcea că-i cade în brațe, el scotea un strigăt triumfător, îşi deschidea brațele şi femeia îi scăpa, dansa mai încolo.

Animalele, păsările, insectele, oamenii, la fiecare vârtej al dansului, îşi azvârleau măştile, lumea devenea una şi Kosmas vedea cu groază, cu bucurie, în spatele tuturor măştilor, acelaşi chip – erosul. Privea, privea

Kosmas şi inima-i tremura.

„Un alt dans, se gândea el, un alt dans dincolo de eros, ar putea în vârtejul lui să arunce masca asta a erosului şi-atunci. Atunci ce chip ar apărea?”

Se lupta Kosmas să conceapă ultimul chip în spatele tuturor măştilor şi nu putea. Acum cei doi dansatori, bărbatul şi femeia, se contopiseră, dansau îmbrățişați, ca posedați, zburau în aer, cădeau, zburau din nou, tânjeau, cu gâfâitul lor erotic, să depăşească granițele omului.

„Ce chip va apărea? Ce chip va apărea oare?” se întreba Kosmas cu neliniște. Vârtejul erotic fusese depășit, dansul ăsta nu-i dădea niciun răspuns și atunci a plecat.

Umbla, umbla prin nesfârșita Londră nocturnă, se gândea că nu trebuie să mai piardă timp, venise momentul să-și concentreze gândirea, să o formuleze în cuvinte, să aștearnă pe hârtie Crezul său postcomunist. O fată vopsită se apropie de el; sub felinarul străzii părea modestă, simpatică, speriată parcă.

— Ești singur, îl întrebă mângâietor, nu vrei companie?

— Nu sunt singur, i-a răspuns Kosmas, privind-o cu bunătate. Nu-s singur, sora mea.

Fata îl privi speriată și plecă.

„Trebuie, se gândea el, Crezul acesta să fie înflăcărat și limpede, o geometrie arzândă, un Strigăt cumpătat precum Logosul. Să îmbine patosul cu gândirea, să nu fie meditație abstractă fără carne, nici viziune poetică fără creier. Armonie. Ceea ce iubea și înfăptuia întotdeauna Grecia – trup și suflet să se contopească, trup și suflet să devină aceeași prețioasă esență. Sufletul, trupul invizibil și trupul, sufletul invizibil, nici o altă diferență. Esența aceeași. Acesta-i miracolul grec.”

Un ins beat a trecut pe lângă el; l-a oprit pe Kosmas, i-a cerut foc pentru țigară.

— Încotro mergem? a-ntrebat clătinându-se. Încotro mergem? Iar război? Ruşine! Ruşine! Eşti străin?

— Da, grec.

Şi-a scos pălăria.

— Tucidide, Platon, Venizelos. A dat să-l îmbrățișeze pe Kosmas. Am luptat și eu la Atena. Mi-e ruşine!

Şi a plecat înjurând.

Băutura îi răscolise inima, micile griji fuseseră date deoparte, necaz, mâhniri, familii, negoț și au urcat la

suprafață marile întrebări implacabile şi cele mai profunde nemărturisite amărăciuni:

— Încotro mergem? Mi-e ruşine!

„De-ar putea omul, s-a gândit Kosmas privindu-l pe beţivul acela cumsecade, să înainteze clătinându-se, de-ar putea să menţină mereu la suprafaţă marile griji şi amărăciuni şi să fie cumpătat!”

A zorit pasul, se grăbea acum să ajungă în camera lui; simţea chinul dulce, nerăbdarea erotică a poetului, că a sosit ceasul, totul înăuntrul lui se liniştise, tulburarea a intrat în ritm, fără cuvinte încă, doar muzică; dar cuvintele se mobilizaseră deja toate, erau gata în întuneric şi aşteptau.

Trecea pe lângă piaţa de legume; alături, generos luminată, cu uşile larg deschise, Opera, spectacolul se terminase, lumea ieşea. Kosmas s-a oprit: doamne frumoase în toalete elegante, pudrate, parfumate, păşeau în piaţa de zarzavat peste portocale stricate, morcovi aruncaţi şi frunze de varză şi mergeau mai departe. Ca şi cum le-ar fi apucat panica – cutremur, incendiu, război –, şi se trezeau aceste nobile înmiresmate ţipând şi, pe jumătate goale, aruncând pe ele o blană grea, aleargă prin piaţa de legume să se salveze. Luminile maşinilor care înaintau cădeau asupra lor, le luminau şi le stingeau într-o clipă – şi deodată, blănuri, parfumuri, nobile, gentlemeni, Westminster, Parlament şi poduri s-au cutremurat în mintea lui Kosmas şi au devenit un terci dens, murdar, care se revărsa ca o lavă în Tamisa înfuriată ce clocotea.

Kosmas s-a speriat. Cum îi venise, în timp ce privea cucoanele parfumate, aşa, pe neaşteptate, viziunea asta? De ce? Era atât de liniştit, îşi găsise drumul, toate erau gata şi sigure în el, nu avea decât să ia pana şi să-nceapă şi deodată.

„încotro mergem? încotro mergem? a strigat asemenea beţivului de mai înainte. Cine ne-mpinge?”

În mintea lui a urcat un vis, pe care-l văzuse odinioară, puţin înainte de a izbucni războiul trecut. Se făcea că stătea întins în mijlocul drumului într-un mare oraş; şi cum privea în sus cerul, a văzut ceva ca un zmeu de hârtie, ţinut de o mână nevăzută, zburând, cu faţa-n sus, atingând razant acoperişuri, verde-galben, fără buze, cu dinţi uriaşi, un cadavru. A strigat: „Războiul!” şi s-a trezit.

Şi acum, iată, acelaşi îngrozitor zmeu de hârtie deasupra lumii! „încotro mergem? încotro mergem? Cine ne-mpinge?” spunea şi răsspunea ca un somnambul, împiedicându-se în întuneric. Spunea şi întreba, dar fără să se mai gândească la nimic; mintea lui se scursese înapoi în haosul primar. Nu gânduri, ci imagini respingătoare urcau acum în el – oraşe în flăcări, oameni numai piele şi os şi minţi care se reîntorceau, deveneau noroi, fluvii şi mări care se umflau de trupuri de oameni şi de animale răsturnate şi o clipă glasuri, gemete şi nechezături şi apoi nimic, Neantul, scoarţa pământului s-a curăţat.

Fără să ştie cum, condus de trupul lui orb şi sigur, a ajuns la hotel; era deja miezul nopţii. Obosit, neliniştit, bucuria lui de peste zi dispăruse, a încercat să citească, să scrie, dar mintea lui era în altă parte, în tenebre. „încotro mergem? încotro mergem?” se întreba iar şi nimic altceva nu putea să spună.

Păstorii cretani cred că există un vierme, Vânticel îi spun, care stă în capul berbecului ce conduce turma, cu câteva ore înainte de a fi tăiat, şi-i dă forţa să sufle, să-şi ghicească moartea. Viermele ăsta urcase brusc în capul lui Kosmas.

S-a-ntins să doarmă, somnul a căzut asupra lui ca un chepeng de plumb şi l-a acoperit. Iar dimineaţa, în zori, stătea în pat în capul oaselor, istovit, şi aştepta. Nu se gândea la nimic, aştepta.

A venit cameristul, i-a adus micul dejun; odată cu acesta şi o scrisoare. Kosmas a luat-o, a privit plicul: din Creta, iar la adresă a recunoscut scrisul mamei lui. „Niciodată nu-mi scrie singură, s-a gândit, niciodată; o pune pe soră-mea să scrie; de ce acum?" Privea scrisoarea, o privea, întârzia s-o deschidă. Dar i s-a făcut ruşine, şi-a învins teama, a rupt plicul.

„Băiatul meu, să nu disperi, tu să fii bine, aşa i-a fost ei scris."

Ochii lui Kosmas s-au înceţoşat; şi i-a şters, a încercat să citească în continuare. Literele se mişcau, nu putea să le găsească sensul. Inima i se strânse, literele au încremenit, a-nceput să citească mai departe: „Anul ăsta recolta de struguri a fost bună, am cărat strugurii, locul unde-i strivim s-a umplut, slavă Domnului; sora ta." A trecut repede mai departe, a privit mai sus, de acolo de unde lăsase fraza: „Aşa i-a fost ei scris. Am găsit-o ieri-dimineaţă sub măslinul cel mare spânzurată."

— Pe cine? Pe cine? a strigat Kosmas şi mintea i s-a clătinat. Pe cine?

„Pesemne s-a sculat noaptea, purta cămaşa de noapte galbenă, desculţă."

Nu mai putea să citească; nu vedea. Privea, privea literele, dar nu vedea. La sfârşit doar o frază: „Azi sunt patruzeci de zile de când tatăl tău s-a dus; o să-i facem colivă. Dumnezeu să-l ierte!" Şi mai jos: „N-a lăsat scrisoare, nu ne-a spus nimic; a plecat fără să vorbească".

Kosmas a strigat, şi-a prins faţa în palme şi-a început să plângă.

SINGURĂTATE

IX

Stătea Kosmas aplecat, în fața ferestrei deschise. Camera goală, chilie de ascet curată, doar o carte groasă deschisă pe masă şi pe perete un portret; o fată cu ochi mari negri, păr blond ca mierea şi bluză portocalie. Palidă, cu nas coroiat, cu sprâncene subțiri uşor înălțate, cu buze senzuale încrețite. Oriunde ai fi stat, de oriunde ai fi privit, ochii ei te fixau întrebători şi disperați. Atât de întrebători şi disperați, că Lewis, care venise cu două zile în urmă să-i țină tovărăşie prietenului său, s-a speriat când i-a văzut: „Ce-ntreabă? Ce-ntreabă?" a dat să-l întrebe pe Kosmas, dar văzându-i chipul pălind, a tăcut.

De la fereastră, acoperişuri ca de colibă, case vechi din lemn, înnegrite de ploaie şi umezeală, străzi, oameni, omuleți, livezi verzi, meri încărcați de rod, şi un fluviu albastru-verde molcom, Avon, cu nobile lebede albe. Stratford, cuibul unde s-a născut „dulcea lebădă a Avonului", poetul egal cu zeii. Sosesc aici grupuri mari de pelerini – aici s-a născut, aici a locuit, ăsta-i patul lui, testamentul lui, semnătura lui, iată, grădina lui, iată podul arcuit, unde stătea şi privea soarele apunând. Grupurile ascultă şi o clipă chipurile lor stinse strălucesc de marele reflex.

Kosmas stă în fața ferestrei deschise, ridică în răstimpuri capul, dar nu vede nimic; ochii lui, nemişcați, sunt întorşi spre sine.

„Prin ce clipe dificile trec, se gândeşte, nu e de piatră, din carne e şi inima făcută, nu rezistă; am venit aici, sub Marele Stejar, să mă sprijin; am încredere în el. Mult a iubit, mult a suferit, şi-a învins durerea, a ajuns la seninătate – toate-s vis – şi a aruncat ancora! De-aş putea aş lua povață de la el, să-mi găsesc şi eu eliberarea! Dar nu vreau să ancorez eu în vis; să spun toate-s vis, am visat, m-am trezit, n-a fost

nimic, nu te-ntrista! Nu, n-am visat, am trăit, am atins, adevărat a fost trupul, răcoros pieptul, sărate lacrimile ei."

S-a ridicat, ochii i se împăienjeniseră, a coborât în grădină. „Eu n-am venit aici să uit, a murmurat, am venit s-o aduc din Hades!" Soarele strălucea, ierburile miroseau, insectele zumzăiau şi bătrânul mur, despre care se zice că fusese sădit de Poet, era plin de mure dulci-amărui. Casa asta era a iubitei lui fiice, Suzana, şi proprietara actuală, Miss Mac Leod, îi dăduse cheia lui Kosmas să stea toamna. Un Pan viclean râdea la un capăt al grădinii şi la celălalt, printre viţă sălbatică şi trandafiri albi, apărea o Fecioară din piatră întristată. Kosmas a rupt un măr, răcoros, rotund, l-a ţinut în pumn mult timp, cuprins de o tainică tulburare, ca şi cum ar fi ţinut sânul iubitei. „N-am venit aici s-o uit, a murmurat iarăşi, am venit s-o aduc din Hades!"

De zile şi nopţi Kosmas, cufundat în profundă singurătate, trăia şi respira moartea şi se lupta s-o facă viaţă. „Nu voi muri, se gândea, ca să nu moară ea; cine şi-o va aminti, dacă eu mă pierd? De mine atârnă viaţa ei." Adesea îi scria, punea scrisorile în spatele icoanei ei, simţea cât era de copilăros gestul lui, dar inima i se despovăra. Şi se bucura că atunci când o vedea în vis era calmă, liniştită; şi nu mai întreba.

În cele mai multe zile Kosmas nu ieşea în oraş; lua cartea cea groasă la subsuoară, cobora în grădină; stătea pe o băncuţă, o deschidea, citea două-trei versuri din tragediile îngrozitoare şi-o închidea; mintea lui era aţintită spre sine, o vedea pe iubită, nu voia să dispară; i se părea că, o clipă dac-ar înceta să se gândească la ea, ar fi în primejdie. Era prima zi cu soare, Kosmas, cu inima un pic mai uşoară, a luat hotărârea: „Voi începe pelerinajul, şi-a zis, mă duc să văd căsuţa primei femei pe care a iubit-o; de acolo încep."

A luat drumul spre Shottery şi mergea repede, se grăbea. Soare, merele străluceau, perii erau scăldaţi în lumină, lipiţi

unii de alții, crucificați, ai zice, de perete şi pe crengile lor atârnau grele perele unse cu miere. Mici grădini, case de țară bogate, cu acoperişuri de paie, şi la fiecare poartă fete blonde zdravene care stăteau ca nişte coloane şi susțineau casa Angliei! Pietrele, copacii, pământul, chipurile neînsemnate ale oamenilor scăpărau; simțeai că un soare care nu apunea lovea, de la Stratford la Shottery, totul.

Kosmas mergea repede, emoționat. „Pe drumul ăsta, se gândea, mergea, tânăr încă, cu mustața încă nemijită, Shakespeare, ca să se ducă pe ascuns so sărute pe Anne Hathaway." Amor, vin, tinerețe, sângele îi fierbea, fierbea sângele epocii lui abundente, Renaşterea. Avidă, puternică, senzuală, plină de contradicții – barbarie şi gingăşie, rafinament şi mizerie, țărănie şi poezie. Epocă nesățioasă, nu voia să piardă nicio bucurie, nici ticăloşie, nici amărăciune; putea să încapă şi să iubească totul, nu se temea de absurd şi haos. Clipă istorică de primăvară, vânt cald, care umfla arborii, sevele urcau nerăbdătoare şi năruiau gardurile învechite ale moralei. Duminica bisericile străluceau de prețioasele haine multicolore pe care le purtau femeile şi bărbații, bolțile răsunau de discuții vesele şi de râsetele lor. Iubiții îşi mărturiseau dragostea la ceasul liturghiei şi flăcăii plăteau o taxă specială pentru zgomotul pe care-l făceau potcoavele pe dalele bisericii.

Forța se revărsa, inima se umfla, granițele se rupeau. Dorință să trăieşti, să mănânci, să te-mbraci, să gândeşti, să vorbeşti cu vorbele tale, aşa cum numai tu vrei, fără să ceri voie de la nimeni. „Fiare sălbatice englezeşti, cum le numea Benvenuto Cellini, mănâncă şi beau ca dracii, le fierbe sângele, când îi stăpâneşte mânia se aruncă precum taurii asupra duşmanului lor, fără să pună la socoteală primejdia sau ruşinea sau păcatul." Au toate patimile omului pletoric şi se bucură că le au. O beție dionisiacă de nestăvilit cuprinde aceste trupuri carnivore; le cuprinde şi

minţile, şi sufletele, prisosul inimii e abundent, se creează marile opere în gândire, în poezie, în faptă. Epoci cosmogonice, unde omul întreg, din cap până-n picioare, de la brută la înger, creează şi se bucură.

Epoca aceasta a Renaşterii engleze aminteşte de epocile geologice cu temperatură ridicată, care năşteau cu atâta abundenţă dezordonată brontozauri, dinozauri şi fiare uriaşe. Stătea Kosmas acum pe o băncuţă în grădiniţa parfumată şi caldă a lui Anne Hathaway şi se gândea. O astfel de fiară uriaşă a fost şi William Shakespeare, care venea aici nopţile, în aceste desişuri, şi o săruta pe Anne. Era cu opt ani mai mare decât el, s-au căsătorit când el avea optsprezece ani, au făcut trei copii, a părăsit-o, s-a dus la

Londra, s-a avântat în mari aventuri interioare şi în amoruri amare şi a uitat -o pe soţia lui. Abia după treizeci şi cinci de ani o aminteşte în testamentul lui uluitorul ei soţ: „Las soţiei mele, Anne Hathaway, cel de-al doilea pat al meu". Şi totuşi câte bucurii îi dăruise ea! De câte ori răsunase ciocârlia în inima lui! Au fost primele bucurii, simple, nespus de dulci cu femeia. Încă nenăscute în acele nopţi, îi vor încălzi pieptul viitoarele versuri:

Gândesc astfel, dispreţul mă şi-ncarcă, Dar mi te-aduc în gând, mă dumiresc Şi, fericit, o ciocârlie-s parcă Şi-nalţ din lutul trist un imn ceresc[10].

Asta a fost bucuria lui, asta a fost tinereţea lui, şi-a spus Kosmas şi s-a ridicat de pe băncuţă. A privit grădina dezordonată, călduţă, gardul din jur, casa ţărănească, pisica mare vărgată ce se bucura de ultimele raze în prag: „Niciodată! Niciodată!" a murmurat, ca şi cum şi-ar fi luat rămas-bun de la bucurie şi tinereţe.

---

[10] William Shakespeare, „Sonetul XXIX", versurile 9-12, în *Opere,* vol. 1, Editura Paralela 45, Piteşti, 2010, p. 141, trad. De Violeta Popa.

A luat iarăşi drumul înapoi; soarele apunea, fluviul albastru se acoperise cu petale de trandafir. Iar când ajungea Kosmas, la prima geană albăstruie a apusului, desluşi pe mal lebedele care-şi făceau cochet toaleta de seară. Îşi îndoiau cu mândrie gâtul alb cu ciocul lor lung negru-galben, îşi curățau şi pieptănau pieptul umflat şi burta creață; iar fulgii pe care-i smulgeau se strânseseră la mal, ca o spumă. Bine s-au jucat, au mâncat, au înotat, au zburat toată ziua; a venit seara, se pregăteau să doarmă. Şi-a amintit

Kosmas de marea lor soră, Lebăda îndrăgostită din Avon.

*

Când a intrat în chilia lui şi a aprins lumina, portretul a sărit din adâncul întunericului şi a strălucit; ca şi cum ar fi fost plecat şi s-a-ntors în goană. A ridicat Kosmas mâna, a salutat-o: „Fii bine-venită! Fii bine-venită!" a şoptit şi a aşezat în fața lui câteva floricele sălbatice, strânse pe drum.

În primele zile nu putea să ridice ochii s-o vadă; se mânia, plângea. Dar încet-încet se îndulcea, vorbea cu ea, şi acum de câte ori se-ntorcea noaptea şi aprindea brusc lumina, inima îi tresălta, ca şi cum ar fi văzut-o întorcându-se din Hades. S-a aşezat în fața mesei, a deschis cartea groasă: – Vrei să-ți citesc ceva astă-seară? a-ntrebat.

A răsfoit paginile mari, ca şi cum ar fi deschis uşi, alerga de la *Romeo şi Julieta* la *Othello,* de la *Coriolan* la *Hamlet,* trecea prin comedii, ajungea la

Furtuna.

— Ce bucurii şi tandrețuri, ce strigăte de disperare, ce libertate! Ascultă, ascultă, iubito! Ce spuneam alaltăieri seara? Toți aceşti eroi sunt carne din carnea lui şi sufletele cele mai însetate de sânge şi făcute din eter. Avea în el toate fiarele sălbatice şi crinii şi, ca să se despovăreze, să se salveze, le dădea trup, le îmbrăca în cuvinte şi le făcea vânt, ființe independente, în lume.

Dar unele figuri, ziceam, ți-aduci aminte, iubita mea, își vor întipări mai fidel propriul lui chip; sau, mai corect, chipurile lui. Fiindcă un astfel de suflet sensibil va fi fost tare chinuit de speranța în speranță și de disperarea în disperare și-și va schimba adesea chipurile. Și de-am putea să le găsim, ziceam, aceste chipuri ale lui, am însoți, din popas în popas, urmele sângerânde ale sufletului lui în țărână.

Astă-seară m-am dus, iubito, singur, la casa primei lui iubite soții. O grădiniță micuță, năpădită de iarbă, o căsuță țărănească, un gard de lemn gata să se prăbușească. Ce bucurii au fost cele trăite la gardul ăsta, ce tinerețe! Cum au fost ridicate în slăvi în prima lui tragedie, *Romeo și Julieta!* Pe-atunci era Romeo, acesta era chipul lui. Cum a-nceput sufletul lui să cânte în zori sub balconul Capuleților! Ca și cum ar fi apărut zorii lumii! Cu câtă prospețime adolescentină și naturalețe, cu câtă stângăcie grațioasă a descoperit sufletul noaptea aceea umedă de primăvară! Hiperbole, imagini șuvoi, se revarsă poezia, începe, reîncepe, pasiunea se luptă cu înverșunare să atingă expresia ei deplină și să se descătușeze. Precum privighetoarea. Poetul, tânăr încă, îndrăgostit, la primele bucurii în extaz, nerănit încă de soartă, împovărat încă de bogățiile necheltuite și de melancolia tinereții, se mișcă în spatele chipului lui Romeo și vorbește, uluit, prin gura lui. Nu-ncercase încă marea amărăciune și buzele-i erau încă unse cu lapte și miere.

Au trecut doar trei ani și chipul lui Shakespeare s-a schimbat, a pălit, s-a umplut de plânset. Deschis la inimă, sensibil, fără prea mare voință, senzual, s-a umplut de săgeți ascunse, a fost rănit, a fost trădat de prietenii și femeile pe care le-a iubit, nu mai crede în sinceritate și inocență, vrea să fugă de oameni și cea mai ușoară atingere îl face să sufere:

Eu n-am nici melancolia savantului, care-i o emulație; nici pe aceea a muzicianului, care-i la voia fanteziei; nici pe a curteanului, care-i trufaşă; nici pe a soldatului, care-i ambițioasă; nici pe a omului legii, care ține de politică; nici pe a femeii, care e pretențioasă; nici pe a îndrăgostitului, care le cuprinde pe toate astea, ci o melancolie a mea, proprie, alcătuită din multe ingrediente, extrase din multe lucruri şi e cu adevărat contemplarea variată a călătoriilor mele în care obişnuita mea reverie mă înfăşoară într-o tristețe dintre cele mai capricioase[11].

Trec încă trei-patru ani: melancolia sporeşte, se înăspreşte, devine suferință. Suferința îl aduce în pragul nebuniei. Romeo a devenit Hamlet.

O, carnea asta mult, mult prea-ncercată De s-ar topi şi-ar dispărea ca roua, Ori Cel Etern de n-ar fi interzis Uciderea de sine. O, Doamne, Doamne! Ce-obositor, banal, fad, nerentabil Îmi pare tot ce se petrece-n lume[12]*!*

Cumplită trebuie să fi fost criza sufletească prin care trecea Shakespeare în acei ani. Atunci scrie marile tragedii; sufletul e numai clocot, pasiunea capătă o respingătoare mască neagră, nu mai speră nimic, ca şi cum toți şi toate l-ar fi trădat – bărbați, femei, idei. Inima lui Shakespeare strigă când prin gura gelosului Arap, când prin bătrânul Lear, când prin Antonius prins în ghearele sirenei ucigaşe şi când prin gura largă arogantă a lui Coriolan. Sufletul prea rănit al Poetului se poticneşte din prăpastie în prăpastie, ia

---

[11] William Shakespeare, *Cum vă place,* actul IV, scena 1, în *Opere,* vol. 6, Editura Tracus Arte,
Bucureşti, 2013, p. 104, trad. De Violeta Popa.

[12] William Shakespeare, *Hamlet,* actul 1, scena 2, în *Opere,* vol. 2, Editura Paralela 45, Piteşti, 2010, p. 177, trad. De Violeta Popa şi George Volceanov.

o mulțime de chipuri, schimbă măşti, răni şi chinuri, se luptă, trăind toate pasiunile, să scape de toate pasiunile.

Din pieptul gingaş al Lebedei au ieşit păsări răpitoare, suflete sălbatice care ucideau, fără ca mâna să le tremure, nevinovăția, bunătatea şi somnul. Draci sunt marii lui eroi, care au fost sloboziți în lume şi de atunci n-o mai lasă. Cutreieră la miezul nopții prin minților noastre, au îmbogățit subsolurile sufletului nostru, au sporit groaza singurătății noastre. Şi totodată au ieşit din acelaşi piept şi alte suflete nevinovate, neatinse – Julieta, Desdemona, Ofelia, Imogene, Cordelia, Virginia, Miranda – şi au îmbogățit catul de sus al sufletului, Paradisul. Grație lui Shakespeare, femeia a dobândit de tânără blazonul nobleței şi nu mai putem să iubim fără să fluture în spatele umerilor iubitei pletele Ofeliei, întinse pe ape, sau să strălucească deodată batistuța însângerată, parfumată, a Desdemonei.

Patimi omeneşti supraumane care depăşesc rațiunea şi măsura şi împing eroii în abis, unde se prăbuşesc tăcuți precum nişte nori uriaşi, ba gemând ca bivolii.

Of, verişoară, verişoară dragă şi drăguță, dac-ai şti cât de-adânc m-am afundat în iubire[13].

Cuvintele acestea dintr-o piesă a lui le spune Shakespeare în viață. Mult a iubit, mult s-a prăbuşit în dragoste, mult a suferit, a ajuns în pragul nebuniei, trebuia să găsească un chip să se salveze.

Dacă-şi punea speranțele în făpturi vii, în prieteni, în femeile pe care le-a iubit sau în idei şi în marile legi morale, ştia, încercase, l-ar fi trădat în loc să-l uşureze, s-ar fi prăbuşit şi el, asemenea eroilor lui, care aveau naivitatea să se sprijine pe nisipurile astea mişcătoare. Un singur refugiu inexpugnabil există: după ce a încercat această aşa-zisă

---

[13] William Shakespeare, *Cum vă place,* actul IV, scena 1, în *Opere,* vol. 6, Editura Tracus Arte, Bucureşti, 2013, p. 104, trad. De Violeta Popa.

sigură lume şi această aşa-zisă sigură realitate, a ajuns acoperit de răni la unicul refugiu al omului: la vis. De vreme ce lumea aceasta este inferioară inimii noastre, să visăm la propria noastră lume, croită pe talia inimii noastre, imaginară, uşoară, absolut a noastră, inexpugnabilă.

La fel şi marele Poliorcet şi-a pus aripi, a zburat dincolo de pasiuni, s-a eliberat. O vedem clar în ultima sa operă, *Furtuna.* Prospero, magul, îşi croieşte din aer, gând, vis, o lume a lui, suflă şi lumea asta se înfiripă deasupra mării, suflă din nou şi dispare. Se bucură mintea de atotputernicia lui, inima i se uşurează în sfârşit, fiindcă simte adevărul. Ce adevăr? Că toate sunt vis.

Are în slujba lui atotputernica fantezie; apare demonul uşor al deşertului, îi cade la picioare.

Stăpân măreț, să fii slăvit! Alerg
Să-ți fac pe plac, să zbor, să-not, prin foc
Să trec, să călăresc pe nori pufoşi;
Porunca ta sunt gata s-o-mplinească
Ariel şi fraţii lui[14]*.*

După atâția ani de nelinişte şi luptă, Shakespeare s-a eliberat de orice speranță şi, odată eliberat de orice speranță, s-a eliberat şi de orice teamă; a devenit liber. A trecut prin tot Iadul şi tot Purgatoriul, a ajuns în Paradis. Dar Paradisul lui Shakespeare este mult mai solid decât cel lui Dante, fiindcă nu-i făcut din certitudini teologice, ci din aburul visului.

Iubita mea, vorbesc cu tine, mă despovărez. Eram tare amărât astă-seară, m-am dus, am văzut cum a pornit, vesel, plin de dragoste, un mare suflet şi apoi ce urcuş de martir a fost viața lui! Mă sufocam; am vorbit, m-am liniştit. Dacă mi-ai fi lipsit, n-aş fi putut să rezist. Nu există moarte, nu

---

[14] William Shakespeare, *Furtuna,* actul I, scena 2, în *Opere,* vol. 1, Editura Paralela 45, Piteşti, 2010, p. 286, trad. De George Volceanov.

există moarte; o ştim de-acum prea bine amândoi; există iubire.

A stins lumina, iubita a plecat, s-a-ntins şi Kosmas să doarmă. „O s-o văd în somn, s-a gândit, o s-o văd, să stăm iar de vorbă.” Era obosit, l-a furat somnul; spre zori a venit iubita şi s-a aşezat pe genunchii lui: „Tare m-au amărât ieri-seară cuvintele tale”, a spus şi şi-a sprijinit obrazul de obrazul bărbatului. „M-am amărât; spune-mi iar o poveste, să uit; citeşte-mi ceva, să mă liniştesc.” „O să le fac pe amândouă, a spus Kosmas, să nu-ți stric hatârul.”

S-a aplecat, a sărutat-o pe umăr; mirosea a iarbă cosită. A luat cartea groasă şi-a început s-o răsfoiască în grabă ca să găsească cuvintele care ar fi mângâiat-o pe nemângâiată; sufletul îi zbura din filă în filă, ca o albină, nelinişţit, şi căuta un strop de miere în inima otrăvită a fiecărei tragedii, ca să-ndulcească femeia iubită cu stropul de nectar. A găsit în fine un strop mare, s-a oprit. Noemi şi-a încolăcit brațele de gâtul bărbatului, şi-a lipit încă şi mai strâns obrazul de al lui, a-nchis ochii şi asculta:

Băiete, îmi pari descumpănit, ba chiar Descurajat. Sus inima, curaj; Serbarea-i gata, iar actorii noştri, Precum ți-am spus, sunt spirite şi-acum În aer s-au topit. Ca o himeră S-or destrăma şi turnurile ’nalte Ce-ajung la nori, palatele semețe, Templele sacre, chiar şi-ntreg pământul,

Şi ca acest spectacol ireal Vor dispărea, făr’ a lăsa o urmă. Din vise-avem făptura plămădită Şi scurta viață ne-o-mpresoară somnul. M-am supărat. Îmi iartă slăbiciunea: În mintea mea bătrână e un haos. Nu-ți face griji văzându-mă infirm. Vă rog, duceți-vă-n chilia mea Şi odihniți-vă. O să mă plimb Un pic, să mă calmez[15]*.*

---

[15] *Ibidem,* actul IV, scena 1, p. 344.

Kosmas şi-a lăsat mâna pe carte şi-a început să-i vorbească iubitei încet, legănat, ca şi cum i-ar fi spus o poveste şi voia s-o adoarmă:

— Şi s-a retras, aşadar, odată petrecerea încheiată, în chilia lui, la Stratford. Plecase, ți-aminteşti, din satul acesta verde scăldat de râu, în floarea tinereții, cu sufletul încărcat de carne, cu cele cinci simțuri doldora de dorințe; lumea exterioară i se părea mai sigură decât fantezia, mai adevărată decât gândirea.

Pentru această dulce rătăcire a lui se pare că a fost aspru pedepsit. A căzut în toate capcanele pe care ni le întinde viața jucăuşă şi dibace – în cursa prieteniei, a iubirii, a virtuții. Şi-a sprijinit pe pasiune prea multe speranțe, a avut încredere în femeie mai mult decât oricine. S-a-nfăşurat orbeşte şi voluptuos, s-a încurcat în plasa deasă, satanic împletită – în aparențe. Şi-a făcut bine datoria ca om. Şi-a îndeplinit stagiul militar în Iad; a luptat, a fost rănit, a fost luat prizonier, a strigat şi s-a despovărat, a plăsmuit suflete rănite ca să le vindece rănile, suflete orbite de pasiuni, ca să-i lumineze şi să-i potolească pasiunile, Ariel, duhul din el, a lucrat bine, a condensat şi a plăsmuit, a rărit şi a făcut să dispară o mulțime de suflete, jucându-se. Sigur, Shakespeare trebuie să fi fost mulțumit cu Ariel din el; iar dacă l-ar fi întrebat: „Mi-am făcut bine datoria?", i-ar fi răspuns: „Minunat, o binevoitor Duh! Curând îți vei regăsi libertatea în stihii!"

Altă mângâiere atât de atotputernică şi fidelă nu are creatorul în viața lui. Doar fantezia. Dacă ea îi lipseşte, e pierdut. La sfârşitul vieții Shakespeare se va simți abandonat de Ariel, deodată, orice forță a lui a paralizat:

Vrăjile-au luat sfârşit,
Sunt un om obişnuit;
Spirite şi vrăji s-au dus,
Simt că steaua mi-a apus,

Dacă n-o să vă rugați,
Pronia s-o îmbunați.
De păcate absolviți,
Milostivi – mă dezrobiți[16]*!*

Dar Ariel nu-l părăsise la mijloc de drum; i-a rămas credincios până la sfârşit. L-a adus până în pragul disperării, exact pe buza prăpastiei, i-a suflat peste ochi şi i-a spus, cu degetul la buze, zâmbind: „Priveşte!", şi a văzut: vis este lumea asta, o pâclă ce coboară peste Neant, cu mii de forme, mii de culori şi o acoperă. Iar Realitatea, mască a Neantului cu chip de om, ca să nu ne stăpânească groaza. La capăt, în disperarea supremă, stătea ultima, cea mai eterică plăsmuire a fanteziei lui şi-i zâmbea: Prospero, magul atotputernic, mintea omului eliberat.

Dar deodată, cum vorbea, Kosmas a simțit lacrimi curgând pe obraz, exact acolo unde se sprijinise Noemi. S-a-ntors tulburat, plecase. Doar de departe, de pe celălalt mal, s-a auzit vocea ei, plină de amărăciune şi de reproş, tot mai stinsă: „Aşadar, şi eu am fost vis, iubitule? Şi eu am fost vis? Şi eu tot vis?" „Nu! Nu! Nu!" a strigat Kosmas tulburat şi a sărit din somn.

Se luminase de ziuă şi cocoşul, jos, în curte, a cântat. Obrajii lui erau plini de lacrimi.

— Nu, nu, nu eşti vis, a rostit tare Kosmas, nu asta-i eliberarea pe care o caut, nu aşa o să te aduc din Hades, iubito!

Toată dimineața a umblat pe malul râului; încerca să-şi potolească tulburarea şi să urmeze ritmul molcom, sigur, al apei, să se liniştească.

Pajişti cu iarbă grasă, vaci fericite, cufundate în Paradis, cu ugerul atârnând ca burduful, plin de lapte. Mierle

---

[16] *Ibidem,* actul V, scena 1, epilogul, pp. 365-366.

umblau prin iarbă, înveşmântate în negru, bine hrănite, ca nişte călugări. O fată întinsă la soare, în iarbă, cu genunchii ridicați. O lebădă îşi deschidea aripile, dădea să zboare, s-a răzgândit şi s-a întors în apă.

„Vis să fie ăsta? De unde atâta linişte? Nu mai pot s-o suport!" a murmurat Kosmas. Cum putea Shakespeare să vadă toată această fericire vegetală şi să nu i se mânie sufletul? Şi să nu prefere să se-ntoarcă la marile spaime ale creației? Se bucurase, suferise, se maturizase, îşi revărsase inima bogățiile, ca nişte corăbii bogate ce soseau pe-atunci din încă misterioasele insule ale Oceanului Indian; de ce să-ndrepte prora aici, în liniştea asta profundă, să eşueze? A plecat, aşadar, spre Londra să câştige bani şi a devenit nemuritor; fără să fi vrut, cum bănuia vicleanul poet schilod, Pope[17]?

„Un edificiu semeț cu multe etaje este Shake-speare", murmură Kosmas. Fireşte, în sinea lui saxonul acela practic îşi dorea să facă bani, să-şi cumpere blazon, să se-ntoarcă în satul lui ca membru respectabil în sfatul obştei. Acesta-i catul de jos al sufletului său. Parterul. Dar deasupra se înălțau, construite din materiale tot mai uşoare, şi alte etaje. Catul al doilea: să scape de provincie, să cunoască lumea cea mare, să iubească, să fie iubit. Să trăiască. La al treilea: să scrie teatru, să-i întreacă pe Marlowe, pe Green, pe Fletcher, pe Beaumont, pe Ben Johnson. Să fie adulat în culmea gloriei. Al patrulea cat: să-şi cânte bucuria, ca să nu-şi piardă mințile; să-şi spună suferința, ca să nu fie ucis. Nu mai scrie ca să-şi învingă rivalii; creează ca să nu se sufoce. Să se elibereze! Al cincilea cat, făcut din vis, poezie şi fulgere mute: Libertate!

---

[17] Alexander Pope (1688-1744), poet, istoric literar şi traducător englez. A tradus epopeile homerice şi a fost editor al operei shakespeariene.

Mai sus nu putea să urce. Poate mai sus nici omul nu poate urca. S-a oprit. S-a învelit în această mantie de iarbă verde din Stratford, s-a-ntins pe pământul patriei şi a adormit.

Kosmas şi-a pus gândurile în ordine, tulburarea lui s-a cristalizat, s-a-ntors, urmând cursul râului. A luat lapte, a mâncat câteva fructe, a văzut că după-amiaza era spectacol la teatru cu *Furtuna* de Shakespeare, s-a ridicat. „Mă duc să văd spectacolul, şi-a zis; toate zilele şi nopţile astea din urmă nu-mi iese din minte; o să mă duc neapărat să-l văd."

S-a dus. Lume multă, s-a aşezat. A privit în jur; toalete, parfumuri, femei cu aripi, ca păsările, ciripeau. „De ce vin, se-ntreba cu mânie Kosmas, ce pricep, cum pot să vadă ele chipul îngrozitor care apare atunci când toate măştile cad? Iar bărbaţii ăştia bine crescuţi, bine hrăniţi, care miros a tutun aromat şi săpun? De ce nu se duc la iarbă verde să joace tenis? Când trăia Shakespeare, prietenii lui lorzii îl disprețuiau, îi furau femeile pe care le iubea şi-l lăsau să se hrănească cu firimituri."

Când sorții-s în dizgrație şi lumii
Mă plâng stingher de starea de proscris...
Şi mă privesc şi blestem ce mi-e scris;
Dorindu-mă un tip mai cu speranță[18].

Iar acum, ce să facă el cu gloria asta postumă?

O fată a venit şi s-a aşezat lângă Kosmas. Avea în mână o cărticică, a deschis-o, a răsfoit-o, a-nchis-o. Kosmas a aruncat o privire piezişă: era *Furtuna.* S-a uitat la fată; viguroasă, roşie-n obraji, cu păr castaniu des, cu gât pufos puternic. Ca şi cum s-ar fi tăvălit pe pajişte; mirosea a iarbă proaspătă. A scos un măr din poşetă, l-a muşcat şi-a început să citească mâncând. „Animal zdravăn, s-a gândit

---

[18] William Shakespeare, „Sonetul XXIX", versurile l-2 şi 4-5, în *Opere,* vol. 1, Editura Paralela 45, Piteşti, 2010, p. 141, trad. De Violeta Popa.

Kosmas, mănâncă, citeşte ca şi cum ar mânca, şi nu miroase a săpun de mosc.”

S-a ridicat cortina, au apărut plăsmuirile fanteziei, ultimii copii ai lui Shakespeare – Caliban, Miranda, Prospero, Ariel. Patimile au fost eliberate de marele artist, s-au dezlănțuit, s-au luptat, s-au îmblânzit iarăşi, s-au împrăştiat în aer şi-au dispărut. N-a fost nimic, a fost viața; un vis, un joc al fanteziei, s-a legănat un pic în aer, aerul s-a legănat un pic şi s-a pierdut, toată viața, calm, fără zgomot, a dispărut ca un fulger de vară. Şi Miranda? Aer şi ea, s-a-mprăştiat.

Kosmas şi-a înclinat capul; n-a mai putut să-şi stăpânească lacrimile; trupul se zguduia, încercând să-şi stăvilească suspinele. Fata s-a-ntors spre el; în penumbră a văzut un bărbat plângând. A-ntins cu elan mâna, ca şi cum ar fi-ntins-o cuiva pe punctul de a se îneca.

— Ce-ați păţit? a întrebat în şoaptă.

— Nimic, a răspuns Kosmas. Plâng.

— De ce?

Kosmas n-a răspuns; s-a ridicat să plece. Fetei i s-a făcut milă.

— Vin cu dumneavoastră, a spus şi s-a ridicat şi ea.

Au luat drumul de-a lungul fluviului, soarele stătea să apună, lebedele lunecau liniştite, mândre de gâtul lor pe care-l cufundau în apă, una s-a plictisit brusc, a scos un sunet răguşit, a făcut un tur, s-a plictisit şi de asta, s-a-ntors în apă, cu picioarele lipite de burtă.

— De ce plângeți? a-n-trebat iarăşi fata.

— Fiindcă poate are dreptate, a răspuns Kosmas.

— Cine?

— Dar n-ați auzit? Toate-s vis, iată cuvântul de pe urmă al lui Shakespeare; toate-s vis. Şi nu vreau. Există un om în viața mea care vreau să fie adevărat.

— O femeie? întrebă după un moment de tăcere fata.

— O femeie.

— Trăieşte?

— Cât trăiesc eu, va trăi, a răspuns Kosmas. Pe urmă.

A tăcut. Ajunseseră deja la biserica gotică Sfânta Treime, de pe malul fluviului. Umedă, întunecată, între copaci semeți morminte vechi năpădite de iarbă. În adâncul bisericii se odihnea cel mai nemuritor muritor pe care la plămădit pământul englez.

— Să vedem mormântul lui Shakespeare? a propus fata, vrând să distragă gândurile tovarăşului ei.

Kosmas a ridicat din umeri:

— Ce să vedem? Cuvintele stupide ale plăcii de mormânt? „În judecată Nestor, în demon Socrate, în artă Vergiliu; pământul îl acoperă, poporul îl plânge, Olympul îl găzduieşte.” Vorbe, vorbe, vorbe. Să mergem mai departe!

Au luat drumul înapoi de-a lungul fluviului. Au trecut podul, au coborât în părculeţul cu trandafiri roşii, albi, galbeni. S-au oprit; aerul era cald, trandafirii miroseau, au inspirat adânc amândoi savurând această clipă parfumată.

— Bun e pământul! a murmurat fata şi-a râs.

Kosmas a tresărit; odată auzise, o singură dată în viața ei Noemi rostise aceleaşi cuvinte, neschimbate: „Bun e pământul”. A privit-o mâniat pe fata necunoscută din fața lui. Nu putea să se abțină, a întins mâna:

— Taci! i-a spus poruncitor.

Ea a făcut un pas înapoi.

— O să plec, a spus. Sunteți bolnav. Nu-mi plac bolnavii; am fost infirmieră în război. M-am săturat de ei.

— Nici mie ființele plesnind de sănătate ca dumneavoastră, i-a replicat cu duritate Kosmas. Credeți că viața e *football* şi vă plictisiți. Mergeți să vedeți *Furtuna* lui Shakespeare şi mâncați mere, iar la sfârşitul spectacolului n-ați înțeles nimic, nimic!

— M-am dus să-mi petrec timpul, nu să-mi amărăsc inima, a spus fata scuturând din cap. Am stat toată

dimineața întinsă în iarbă, m-am plictisit, m-am dus la teatru, mâncam un măr, de-aş fi avut două-trei, le-aş fi mâncat pe toate, fiindcă mi-era foame. Vedeți, nu eu sunt bolnavă.

A ridicat mâinile, şi-a sumeţit pieptul, bustul în bluza de batist s-a sumeţit şi el, era ferm, bine legat, iar picioarele şi braţele ei arse de soare străluceau. Kosmas a privit-o o clipă cu lăcomie, dar şi-a întors rapid privirea, încurcat. Sângele îi urcase în cap.

— Noapte bună. Să ne despărțim.

— Să ne despărțim! a repetat fata cu încăpățânare copilărească. Noapte bună! Să vă treacă! a spus străbătând în grabă parcul.

„Animal!" a şoptit Kosmas ca pentru sine şi şi-a-ntors capul, să n-o vadă.

Deodată a simțit că era epuizat şi genunchii i se-nmuiau.

„Să m-aşez, am obosit." S-a aşezat pe o piatră caldă încă de la soare şi a privit prin copaci cerul, care la asfinţit căpătase o strălucire portocalie: „Noemi, a şoptit, iubito, de ce m-ai lăsat?"

S-a culcat devreme, cu speranța că femeia iubită va apărea în somn; însă n-a venit. Toată noaptea vise grele, de parcă înota într-un fluviu şi se lupta să scoată capul la suprafață, să respire. Dimineața nu-şi amintea nimic; nu-şi amintea decât de un măr încărcat de rod; a-ntins mâna şi-a rupt unul, l-a muşcat şi gura i s-a umplut de cenuşă. Gura lui, şi acum când se trezise, era strepezită, parcă otrăvită.

A pornit pe străzi, era duminică, totul închis, a intrat în Wild Chapel, biserica dărâmată pe care o îndrăgea. Ruină, cu geamuri sparte, nu se mai slujea în ea, se înălța ca un schelet de blândă, uriaşă fiară ierbivoră; oasele ei erau stropite de ploaie şi uscate de soare, erau curate, eliberate de orice podoabă inutilă. Doar în adâncul ei, deasupra altarului, se distingea încă, pe zidul străvechi, Judecata de

Apoi, palidă, spălăcită, neverosimilă. Chipul lui Hristos era stins, apostolii fuseseră spălați de ploi, drepți şi nedrepți dispăruseră şi din toată Judecata de Apoi nu mai rămăsese decât un verde palid, spălăcit...” S-au dus oile şi iezii, a spus Kosmas sarcastic, s-a dus şi ciobanul. Au venit ploile, au dispărut. „

A ieşit în stradă, a trecut repede prin parcul cu trandafiri, căutând parcă pe cineva, a coborât la fluviu, a ajuns până la biserica gotică, a privit, n-a văzut pe nimeni, s-a aşezat pe un mormânt, aştepta. Auzea orga cântând, credincioşii intonau şi ei, psalmul urca, se revărsa în biserică; se aşternea iarăşi tăcere apăsătoare.

„De ce-am venit aici? Ce caut? Pe cine caut?” se tot întreba Kosmas şi auzea sângele zvâcnindu-i tare în tâmple. S-a ridicat să umble printre morminte, să descifreze numele abia lizibile, datele vechi şi zadarnicele encomii ale mortului pe jumătate şterse. Mintea lui însă alerga în altă parte. „M-am purtat urât, se gândea, nu trebuia s-o alung. Ce sălbatici, barbari, sunt încă în mine cretanii! Unde pot s-o găsesc? A dispărut.”

Pentru o clipă a zărit trupul ei zvelt, puternic, străbătând parcul şi pierzându-se apoi printre copaci. „Animalul! a murmurat din nou, mâniat din senin; să n-o mai văd în ochi!” Ce-nseamnă amabilitate, să tai cu ață de bumbac? Au dreptate cretanii: «Taie cu cuțitul! Şi gata!»”

Liturghia s-a terminat, au început să iasă credincioşii, sumbri, încruntați. Fiecare ținea strâns în mână cartea de rugăciuni, ca şi cum ar fi fost piatră şi erau gata să arunce cu ea. Kosmas stătea deoparte, îi privea. Un fior îi străbătu corpul: nemiloşi, reci le erau ochii, buzele strânse, o înflăcărare seacă, imobilă, pe chipurile lor înlemnite. Ca şi cum ar fi ieşit dintr-un complot îngrozitor, ca şi cum ar fi luat grele hotărâri şi lumea clocotea în fața lor, ispită satanică; şi o călcau în picioare cu scârbă. Nici urmă de

blândețe, nici emoție, nici iubire creştină. Kosmas şi-a amintit că o dată, într-o geamie, la Hebron, dincolo de Ierusalim, văzuse musulmani ieşind de la închinăciunea lor. Aidoma şi chipurile lor: posedate, cu ochii orbiți de flacăra rugăciunii, doar buzele lor atârnau calde şi senzuale; şi priveau lumea ca pe un trup iubit. Cei de-aici însă ieşeau de la Dumnezeu înghețați.

Deodată simți o mână atingându-l. S-a-ntors, era bătrânul profesor pe care-l întâlnise o dată – câte veacuri de-atunci! — într-o librărie din Londra şi discutaseră despre Marea Britanie. — Mă bucur să vă revăd, a spus. Am venit să-mi petrec aici, la umbra

Poetului, vacanța. Ce faceți? Ce priviți aşa?

— Credincioşii, a răspuns Kosmas. Ce au? Ce le-a făcut biserica? De ce au fețele atât de înlemnite? De parcă ar fi epileptici..

Bătrânul profesor l-a luat de braț, mergeau pe sub copaci. A zâmbit.

— Ce puteți să înțelegeți voi, copii ai soarelui, din spaimele Nordului? Voi, chiar dacă v-ați schimba religiile, doar un singur zeu aveți, pe Apollo, zeul soarelui. Şi nu al unui soare sălbatic african, care seacă apele şi putrezeşte carnea, ci al unui soare binevoitor, reținut, care iubeşte apele şi oamenii. Dar ia întrebați-ne pe noi! Frig, întuneric, ceață. Generații în şir buzele strămoşilor mei n-au ştiut ce-i râsul. Tatăl meu era pastor; când, copil încă, l-am întrebat într-o zi de ce nu râdem acasă, m-a privit uluit: „Ai citit Evanghelia?" „Da." „Ai văzut să se spună undeva că Hristos a râs?" „Nu." „Vezi, aşadar? Cum să-ndrăznim, noi păcătoşii, să râdem? Evanghelia spune însă că Hristos a plâns adesea; aşadar, la fel şi noi trebuie să plângem!"

Kosmas şi-a amintit de tatăl lui, dar n-a vorbit. Ultimii enoriaşi trecuseră, pe cer s-au adunat norii, copacii s-au întunecat.

— Dumnezeul nostru, a spus bătrânul profesor, ridicându-şi gulerul paltonului, fiindcă începuse să se înfioare, Dumnezeul nostru ne-a plăsmuit din întuneric, ploaie şi frig. Strămoşii mei erau puritani, se adunau în nopţile nesfârşite de iarnă şi cel care ştia literele citea o carte groasă ferecată cu lanţuri, Biblia, şi toţi lămureau, fiecare după cum îl tăia capul, adăugând groază la groază, cuvântul lui Dumnezeu. Îi stăpânea neliniştea, groaza. Când, duminica, se adunau la biserică şi-l ascultau pe Dumnezeu care vorbea şi amenința, mulţi cădeau leşinaţi. Şi nu doar femeiuşti, ci şi bărbaţi aprigi ca fiarele sălbatice. Existau credincioşi care, înainte de a merge la biserică să se roage, îşi făceau testamentul, îşi luau rămas-bun de la copiii şi soţia lor, fiindcă nu ştiau dacă vor ieşi vii de la rugăciune.

— Ce coşmar un astfel de Dumnezeu! şopti Kosmas. Ce robie!

— Ce dorinţă de salvare! a răspuns înverşunat bătrânul profesor. Ce dorinţă să facem opere ca să ne salvăm! Nu vorbe, nu gânduri, fapte. Să-nvingem marele duşman, carnea asta; ea este şarpele care a înălţat capul la Dumnezeu. Să învingem sufletul care s-a lipit de carne şi nu vrea să plece din pământ; îi place. Să devenim ca biserica asta pe care o vedeţi: o săgeată spre cer.

— O săgeată spre cer, a repetat Kosmas înălţând ochii, tulburat.

Bătrânelul a zâmbit.

— Sunteţi grec, nu pricepeţi; copil al soarelui; dar noi. Încruntat, sălbatic, dur este Dumnezeul nostru, dar nouă ne place; fiindcă e luptă din lupta noastră şi ceaţă din ceaţa noastră.

Bătrânul profesor şi-a luat rămas-bun de la Kosmas.

— Mă iertaţi, am vorbit prea mult; dar azi e duminică şi aşa se cade, să vorbim cu prietenii noştri despre Dumnezeu

şi salvarea omului. A fost de-ajuns o vorbă şi-ntr-o clipă în mine s-a trezit tatăl meu, pastorul.

„Are dreptate, se gândea Kosmas, văzându-l pe bătrânul profesor strecurându-se aplecat pe sub pomi, înfăşurat în paltonaşul lui. Are dreptate. Să te-mparţi în două, în suflet şi în trup, iar sufletul să domine carnea. Să împarţi sufletul în două – în virtuţile obişnuite: răbdare şi bunătate şi maniere, şi într-o flacără sălbatică ce sare din vârful sufletului şi vrea să se contopească cu marele incendiu, divinitatea!"

Şi-a ridicat ochii, a privit biserica gotică înălţându-se din pământ zveltă, mândră, mobilizând, ai zice, toate pietrele, silindu-le să se transforme într-o săgeată de piatră, care se avânta spre cer, ascuţită ca un fulger.

Pentru prima dată descifrase Kosmas taina arhitecturii gotice, care încununează toate cu o săgeată. Nu logica cu linie pătrată egală a ritmului grecesc, care plasează ordinea umană în misterul suprauman, echilibrând dorinţele şi inaugurând înţelegerea raţională a omului cu Dumnezeu. Ci ceva pătimaş, iraţional şi năvalnic, o nebunie inspirată de Dumnezeu, care cuprinde deodată omul şi-l face să se avânte în deşertul albastru şi să-ncerce să coboare pe pământ marea corabie pe care o numim Dumnezeu.

„La fel trebuie să fie şi rugăciunea. La fel şi sufletul omului. Să mobilizeze bucurii, tristeţi şi dorinţe umane şi să le arunce ca o săgeată spre înălţimea supraumană de neatins. Avânt şi mândrie, strigăt în tăcerea de nesuportat, suliţă care stă neîndoită, dreaptă şi nu lasă cerul să cadă."

Kosmas se aprinsese, văzând şi înţelegând pentru prima dată sensul paradoxal pe care-l pot lua pietrele. A ieşit bucuros din curtea bisericii. Simţea că sufletul i se lărgea, nu se lărgea, urca. Era amiază, i se făcuse foame. „N-o să mănânci, i-a spus trupului, o să umbli până seara, o să

oboseşti şi o să te culci nemâncat; tare m-ai chinuit ieri-noapte."

Dar în clipa când pornea hotărât să umble până seara, a auzit o voce în spate strigându-l pe nume; s-a-ntors. Era fata de ieri seară care ţinea un braţ de trandafiri galbeni. Kosmas a înălţat sprâncenele, ar fi vrut să plece, dar ia fost ruşine. Aştepta.

— Am trecut pe la dumneavoastră pe acasă să vă las trandafirii ăştia. Mam purtat urât ieri-seară, foarte urât. N-am putut să dorm.

— De unde-mi ştiţi numele? Cum aţi aflat unde stau?

Fata a râs.

— Nu vă supăraţi, am aflat. Ieri-seară v-am urmărit, am văzut în ce casă aţi intrat. Am întrebat, am aflat şi numele dumneavoastră. Pe mine mă cheamă Henrietta Norton, dar Rita e de-ajuns.

Kosmas îşi plecă în pământ privirea, tăcea. Îşi ţinea răsuflarea. Mirosul trandafirilor îi stârnea disconfort. Să plece? Să rămână? Nu ştia ce să facă.

— Sunteţi sălbatic, spuse fata, pe jumătate în glumă, pe jumătate mângâietor, sunteţi sălbatic, dar nu mi-e teamă de dumneavoastră; dumneavoastră vă temeţi de mine.

— Eu? se miră sarcastic Kosmas.

— Ei, atunci, dacă nu vă temeţi de mine, să facem împreună câţiva paşi. O să plouă, dar nu contează; sau nu cumva vă e teamă de ploaie?

— Să mergem, a rostit Kosmas cu jumătate de gură. Nu mi-e teamă nici de ploaie, nici de dumneavoastră.

Au apucat pe poteca de lângă fluviu, au înaintat. „Nu mi-e teamă de ea, se gândea Kosmas, de ce să-mi fie teamă de ea? O să-i vorbesc."

— Cine sunteţi? a-ntrebat. De unde găsiţi atâta nepăsare faţă de griji, atâta forţă? Aşadar, toate v-au mers prea uşor în viaţă?

— Mie? V-am spus, am fost infirmieră în război, am văzut lucruri îngrozitoare – răni, ruşini, murdării. La început m-am scârbit de om, apoi l-am compătimit şi acum îl iubesc. Asta-i tot. A tăcut. După un timp: Mie să-mi fi venit totul uşor în viaţă? a rostit cu indignare. Logodnicul meu era marinar, nava lui a fost torpilată, a murit.

— Îl iubeaţi?

— Cum? Mult.

— Şi-acum? Cum puteţi să râdeţi? Nu vă gândiţi la el?

— Sigur că mă gândesc; dar nu mereu; nu sunt bolnavă, v-am spus. Nici nu am timp. Acum fac parte dintr-o organizaţie umanitară, distribui alimente pentru Polonia, sufăr pentru copiii care fac foamea, multă treabă, de unde timp! Acum, în pauze, am venit aici la o mătuşă care are hotelul de la gară, mă odihnesc.

— Aţi mai iubit de-atunci? a-ntrebat Kosmas şovăind.

Fata a râs.

— Confesiune? Ştiţi, eu sunt catolică; semănaţi cu un confesor franciscan. Toate, sunt sigură, vă par păcat. Vai de femeia care va ajunge la dumneavoastră să-i ascultaţi confesiunea. Sigur c-am iubit. Este ca şi cum m-aţi întreba: „Mai mâncaţi de-atunci?" Sigur c-am mâncat.

— Nu vă e ruşine? rosti Kosmas cu bruscă mânie. Cum de vorbiţi aşa?

I îi

Fata îl privea cercetător, calm.

— Îmi păreţi ca un om învechit, sau ca unul viitor, nu ştiu. Nu sunteţi al zilei de azi.

— Ce-nseamnă al zilei de azi?

— Un om căruia îi e foame şi mănâncă; şi nu ia microscopul să cerceteze mâncarea. Dacă l-ar lua, ar vedea mâncarea plină de viermi; s-ar scârbi, ar arunca-o şi ar muri de foame. Aşa ar vedea şi amorul; şi ar muri cast sau nebun.

— Dar eu nu am microscop, nu, nu am! ripostă cu siguranță Kosmas.

— Ei, atunci folosiți telescop, tot aia e. Priviți lucrurile îndepărtate şi nu vedeți ce se află în fața dumneavoastră. Iată, nu mă vedeți pe mine! adăugă râzând tare.

— Vă văd şi vă admir sănătatea, a spus Kosmas şi a grăbit pasul.

— Şi vă temeți. Sunt sigură că vă ziceți în gând: „Ce fiară o mai fi şi asta? O să mă mănânce! Plec!"

Kosmas s-a simțit atins, nu vorbea, fierbea însă de mânie. Fata l-a luat de braț.

i

— V-ați înfuriat? Nu vă temeți, spuneți o vorbă bună; om sunteți şi dumneavoastră! Spuneți o vorbă bună.

— Iubire? rosti sarcastic Kosmas.

— Lăsați vorbele mari, s-au învechit. Mai simplu, mai uman.

— O să mă-ntorc, spuse Kosmas şi se-ntoarse, împingând de pe brațul lui mâna fetei. Am obosit.

Au început să cadă stropi mari. Frunzele copacilor, fără să sufle vântul, tremurau. O vacă pe păşune îşi întinse gâtul şi mugi uşor, patetic, aerul umed se umplu de tristețe. Kosmas s-a-ntors, a văzut animalul mugind şi s-a tulburat. Ca şi cum ar fi fost pământul, care simțea asupra lui primele picături şi striga cerului să plouă, să-i astâmpere setea. S-a-ntors, fata stătea dreaptă în fața lui şi-l privea cu ochi scânteietori.

În clipa aceea îşi lingea picăturile de ploaie de pe buze. Sângele îi inundă capul lui Kosmas; parcă amețise, ca şi cum toate astea – verdeață, vaca, fata, ploaia – ar fi fost vis, unul dintre visele dense de ieri-noapte. Mintea i se încețoşă; alte forțe puneau stăpânire pe pieptul lui. Kosmas a-ntins mâna, a înşfăcat brațul fetei, l-a strâns puternic şi din gâtlej i-a ieşit un strigăt ciudat, răguşit, care nu era al lui:

— Vino!

Fata l-a privit. Nu mai zâmbea; l-a văzut că păleşte deodată şi ochii i se înceţoşează.

— Iată un cuvânt bun, simplu, tăiat pe măsura omului.

— Vino! a spus Kosmas din nou cu gâtul sugrumat.

Fata l-a privit pe bărbat cu milă.

— Nu acum, nu acum. O să vin la noapte, la miezul nopţii. Acum nu.

Kosmas a simţit un soi de uşurare; se bucura.

— Bine, a spus. Era bucuros că fata nu spusese: acum.

S-au întors, nu mai vorbeau, mergeau repede. O clipă fata dădu să-l ia de braţ, dar Kosmas se retrase cu groază.

— Nu! Nu! rosti şi grăbi şi mai mult pasul.

Se grăbea să ajungă la hotel, să plece fata asta de lângă el şi să rămână singur. Singur! îşi simţea venele de pe faţă umflându-se.

A ridicat mâna, şi-a pipăit obrazul, fruntea, gura. I se părea că faţa i se umflase şi ochii i se micşoraseră. Ridică gulerul paltonului, îşi ascunse cât putu mai bine faţa, înainta, aplecat, repede. Începu să plouă tare, alergau.

Kosmas îşi simţea faţa umflându-se întruna. Nu mai îndrăznea să se-ntoarcă, de teamă să nu-l vadă fata. Se ruşina. Dădu să vorbească, să facă pe indiferentul, să spună o vorbă, dar gura, parcă umflată, nu putea să se deschidă.

„Doamne, îşi zise Kosmas, ce am păţit? Când o să rămân singur? Nu sunt bine. Nu sunt bine."

Cerul era negru ca smoala, lumina dispăruse, ca şi cum s-ar fi lăsat noapte adâncă. „Mai bine, mai bine, se gândea Kosmas, aşa n-o să poată să-mi vadă faţa. Mi-e ruşine!"

Au ajuns. În faţa casei, fata a-ntins braţul să-i dea trandafirii. Kosmas şi-a dus o mână la faţă ca să şi-o ascundă şi cu cealaltă a luat trandafirii; spinii lau înţepat, dar nu l-a durut.

— La miezul nopţii, a spus fata încet.

— Bine, bine, a îngăimat Kosmas şi a trecut pragul.

Când a intrat în cameră şi a aprins lumina şi s-a văzut în oglindă, a scos un ţipăt de groază: toată faţa îi era tumefiată, ochii îi deveniseră două mici crăpături, gura era atât de umflată că nu mai putea s-o deschidă. Se prăbuşi în scaun, se uită mai bine în oglindă; nu mai era chip de om, era o mască îngrozitoare. Nu-l durea deloc, nu avea nici febră, îşi simţea tot trupul puternic, nicio tulburare; doar masca aceea de carne roşu-verzulie pe chip.

Ieşi pe coridor, dădu să strige, nu putea; folosi soneria. A venit slujnica bătrână ce avea grijă de el. Cum l-a văzut la lumină, şi-a dus mâinile la faţă, îngrozită:

— Ce aveţi? Ce-aţi păţit? exclamă.

Dar Kosmas îi făcu semn să tacă.

— Să chem doctorul? întrebă bătrâna.

— Nu!

Dădu să-i spună. „Să nu laşi pe nimeni să intre în camera mea”, dar n-a putut. I-a scris pe o hârtie.

— Bine, zise bătrânica şi-şi întoarse faţa să nu-l vadă. Dădu să plece; Kosmas îi făcu semn să rămână. Luă hârtie, a scris în grabă: „Nu astă-seară; imposibil. Mâine la aceeaşi oră”, a închis-o într-un plic, a scris adresa, i-a dat scrisoarea bătrânei.

— Imediat!

Bătrâna a plecat în goană.

Kosmas s-a liniştit, s-a-ntins îmbrăcat pe pat.

„Mâine, îşi zicea, voi fi bine; să nu mă sperii. Nu-i nimic, nu e nimic.”

Se gândea, luptându-se să capete curaj.

Nu voia să vadă şi a stins lumina; obosise, l-a luat repede somnul. A dormit profund, dar în zori a sărit din pat ca ars, cuprins de nelinişte; s-a dus la oglindă, s-a-nfiorat: aceeaşi mască respingătoare lipită pe faţă. Totuşi era absolut bine, nu simţea nicio durere, mintea i se limpezise. Sufletul lui

simțea o ciudată stare de bună dispoziție. Îi era foame, dar nu putea să deschidă gura, sorbea lapte şi ceai cu un pai.

A chemat un doctor, a venit. Nu era nimic, i s-a spus; i-a dat o alifie, l-a- nfăşurat în tifon.

Kosmas s-a aşezat în fața ferestrei; prima dată, după atâta timp, simțea o astfel de seninătate sufletească şi siguranță.

„O să scriu, şi-a zis, o să mă apuc să scriu, sunt pregătit."

În mintea lui se ramifica acum clar toată opera. Început, mijloc, sfârşit. Crezul postcomunist, pe care atât îşi dorise să-l fundamenteze în cuvinte, să ajute şi alte suflete asemănătoare cu al lui să-şi găsească drumul, să nu calce strâmb nici la dreapta, nici la stânga în haosul contemporan.

S-a uitat pe geam, a văzut acoperişurile, grădinile, pajiştile, râul – toate se oglindeau acum în el calm, fără să fie deformate de furtuna sufletească, senin îi era acum şi sufletul, şi accepta, de-acum fără luptă, lumea. „Sunt bine, îşi zicea întruna, sunt bine, niciodată n-am fost atât de bine."

Au trecut trei zile, nu se grăbea; era de-acum atât de sigur, că nu se grăbea. Îi scria doar în fiecare zi fetei: „Mâine. Mâine. Mâine." şi tot amâna întâlnirea nocturnă, fiindcă, cu masca aceea îngrozitoare pe față, se ruşina să dea ochii cu ea. El însuşi încă nu se privea în oglindă: îi era scârbă, îi era ruşine. „Sunt ca un lepros!" îşi spunea îngrozit. Nici nu ieşea afară; stătea în casă nemişcat, lăsând să se maturizeze şi să se lărgească în el gândul, meditația.

În a patra zi a citit în ziarul local că un vestit medic evreu vienez, care fusese alungat din patria lui şi se refugiase în Anglia, venise la Stratford să vadă spectacole cu tragediile lui Shakespeare. Kosmas citise câteva studii de-ale lui care îi făcuseră o profundă impresie. Revelatoare pentru comorile

întunecate ale subconştientului şi pentru atotputernicia ascunsă, neexploatată, a sufletului.

„Mă duc să-l văd. El va înțelege."

S-a dus noaptea, ca să nu-l vadă nimeni. Un bătrânel simpatic, cu barbă ascuțită alb-blonzie, cu ochi mici, pătrunzători, ca de pasăre răpitoare. Zâmbetul lui, numai înțelegere şi amărăciune; ca şi cum ar fi compătimit profund omul.

— Scoateți-vă pansamentele, i-a spus.

Kosmas, de la prima privire, s-a predat cu încredere acestui înțelept. Şi-a eliberat fața. Medicul l-a privit o clipă:

— Bine, a spus. Nu vă iau pulsul, ştiu, nu aveți febră; trupul e zdravăn, maşinăria merge bine. Acum, să vedem cum stăm cu sufletul! a spus zâmbind. Spovediți-vă.

— Întrebați.

— Nu răspundeți prea multe, l-a sfătuit, o să obosiți; puține îmi sunt de-ajuns. Înțeleg.

L-a întrebat care era viața lui, care erau bucuriile, amărăciunile, dorințele, ideile. Când, cum, a murit femeia pe care o iubea? Când, cum s-a întâlnit cu fata, ce i-a spus? Ce visase în aceeaşi noapte? Ce scop are în viață, ce griji spirituale îl frământă?

Kosmas deschidea cu mare greutate gura, răspundea scurt şi răspunzând se lumina, vedea mai bine, înaintau amândoi, bătrânul înțelept şi el, mână-n mână, în întuneric şi căutau. La sfârşit doctorul a întins mâna, i-a atins cordial genunchiul lui Kosmas:

— De-ajuns, am priceput.

Şi-a mângâiat bărbuța ascuțită, a zâmbit mulțumit.

— O boală rară, rară în timpul nostru, mă bucur. Într-o epocă atât de materialistă şi deşănțată, mă bucur să întâlnesc o asemenea dominare a sufletului asupra trupului. O singură dată menționează Plutarh boala asta – să-i zicem boală – referindu-se la regele Antiohos, care-şi

iubea sora. O singură dată am întâlnit-o şi eu în cariera mea medicală: în Primul Război Mondial, o cuviincioasă nobilă vieneză, catolică fanatică, iubea un tânăr; soţul ei era plecat la război. Femeia risca să cadă în păcatul mortal, cum credea, al adulterului; şi într-o seară, pe când se pregătea să se ducă să-l întâlnească pe tânăr, faţa i s-a umflat, a căpătat aceeaşi mască pe care o aveţi. Cum să-ndrăznească să apară aşa? Masca a rămas imobilă, de nevindecat, până în ziua când soţul s-a întors din război. În ziua când s-a-ntors, faţa i s-a dezumflat, masca a dispărut; nu mai era nevoie. Aţi înţeles?

— Încep. A răspuns Kosmas, care urmărise emoţionat cuvintele revelatoare. Încep.

— Doar în sinaxarele sfinţilor, a continuat înţeleptul, întâlnim adesea boala asta. Asceţii din Thebaida, ni se spune, erau stăpâniţi deodată de o puternică dorinţă carnală. Alergau în oraş să găsească femei, dar deodată, la intrarea în oraş, trupul li se umplea de lepră – aşa numeau boala autorii sinaxarelor. Se umpleau de lepră, nicio femeie nu putea să-i primească, se-ntorceau în Thebaida; aşa li se salva sufletul de păcat. Am scris şi un studiu despre asta: *Măşti ascetice.* Când mă-ntorc la Londra, vi-l trimit. Înţelegeţi acum, a-ntrebat bătrânul înţelept, înţelegeţi?

— Da, a răspuns Kosmas şi privirea îi strălucea.

— Eraţi şi dumneavoastră pe punctul de a făptui ceva pe care sufletul nul dorea; ar fi fost un act de necredinţă faţă de femeia iubită dispărută. Dar sufletul dumneavoastră a fost puternic şi a obligat trupul să se supună; trupul a luptat, nu voia, s-a opus, aşa cum obişnuieşte, cu turbare; dar la sfârşit sufletul a învins, i-a pus masca asta, l-a schimonosit şi l-a făcut să nu poată să apară în faţa unei femei. Sufletul a învins prin forţă. Sunteţi mulţumit?

— Sunt, a răspuns Kosmas oftând.

— Ce-aveţi de gând să faceţi?

— Vreau să scriu, a răspuns Kosmas. Am, de la o vreme, în minte, o confesiune spirituală; vreau s-o aştern pe hârtie, să mă despovărez.

— Scrieți-o, începeți imediat; este cel mai sigur mod, cred, de a vă vindeca. Să nu mergeți la medici, nu înțeleg nimic; nu ştiu ce forță plastică are sufletul asupra trupului. Scrieți, formulați-vă crezul, avântați-vă spre griji mai înalte; aşa veți dobândi iarăşi încrederea sufletului – şi atunci masca va dispărea. Nu veți mai avea nevoie; nu va mai exista pericol. Îndepliniți-vă misiunea.

*

Când s-a-ntors acasă şi a aprins lumina, Kosmas a luat, după atâtea zile, din nou oglinda şi şi-a privit îndelung chipul. Nu-i mai stârnea scârbă şi ruşine; doar groază. Ca groaza pe care o provoacă credincioşilor, în adâncurile Africii, masca pe care şi-o pun vrăjitorii, la sărbătorile lor fioroase, şi dansează. Văzuse odată în Sudan un negru dansând. Fața îi era de un negru lucios, cu tăieturi bruşte, scrijelită, ai fi zis, în mahon; şi deodată, când dansa, îşi fixa pe față masca – o mască galbenă, respingătoare, sălbatică: Spiritul răului. Kosmas se înfioră. Ca şi cum s-ar fi aflat în clipa aceea într-adevăr în fața unui Spirit rău, care apărea brusc din întuneric şi privea, înfometat, oamenii. La fel şi masca asta pe care o privea, înfiorându-se, în oglindă. Nemilos rănită, deformată carnea de o nevăzută mână învingătoare. Vedea limpede Kosmas, în această mică arie a feței lui, că spiritul se lupta cu materia; iar spiritul a învins şi a aşezat trofeu în palestră, strivit, cu spasm înspăimântător, rivalul.

S-a bucurat. Ca şi cum n-ar fi fost tot el şi chipul ăsta; ca şi cum ar fi fost doar spiritul care a învins.

„Ah, de-am putea desluşi, s-a gândit, atotputernicia sufletului! Lumea asta ar fi un miracol neîntrerupt, înstelat. Dacă, aşa cum am eliberat atomul materiei şi am descoperit

forțele îngrozitoare ce zăceau în el, dacă am elibera şi forțele sufletului nostru! Dacă acestea s-ar uni şi ar colabora, în slujba Dumnezeului nostru!”

Uitase durerea, amărăciunea de nesuportat şi s-a dăruit cu totul acestei viziuni a eliberării.

„De-aş putea, a oftat, să îmbrac în vorbe această înaltă speranță! Să dezvălui, înainte de a muri, viziunea care tresaltă în mine, ca un prunc!”

S-a ridicat. A luat un teanc de hârtie, şi-a umplut stiloul cu cerneală, a curățat masa, a dat deoparte cartea groasă, a pregătit totul. Ca o pasăre care-şi aşterne şi curăță cuibul, înainte de a depune oul.

A adormit. Dis-de-dimineață s-a trezit şi-a început să scrie. Toate erau de-acum clare, la îndemână, gata în el. Scria de dimineața până seara şi, cu cât scria, i se ordona gândirea, se ordona lumea, căpătau sens amănuntele, îşi ocupau locul în ansamblul la care aveau dreptul. Lumea dobândea unitate, vedea lupta fiindcă luptau toate, vii şi morți, întâmplări trecute, prezente şi viitoare, se revărsau acum înfrățite în asaltul străvechi.

A trecut prima săptămână; a venit a doua. Scria cu profund calm şi extaz, repede, marcând doar câteva silabe de la fiecare cuvânt, ca să apuce. Mintea îi alerga mai repede decât mâna, şi mâna obosea. Încet-încet, cât scria, simțea cum fața i se dezumflă treptat; acum putea să vorbească, putea să deschidă gura să mănânce.

Câteodată, noaptea, ieşea la plimbare. Se bucura acum de un oraş pustiu, curat, paşii răsunau pe străzile pustii şi ici-colo doar vreun bețivan sau un îndrăgostit stăteau de veghe cu el. Când trecea cineva pe lângă el, se priveau conspirativ şi se salutau cordial. Vin, amor, meditație – toți trei drumeți în extaz, învingând micile lor griji cotidiene, păşeau înfrățiți prin deşertul nocturn.

În primele zile, îl stăpânea neliniştea să nu cumva să se deschidă uşa brusc şi să apară fata; în fiecare dimineaţă îi trimitea mesaj: „Mâine. Mâine. Mâine.” Dar până la urmă nu i-a mai scris; o uitase. Nici ea n-a mai apărut – poate că plecase. Doar Noemi venea adesea în somnul lui; vorbeau liniştit amândoi, ca doi iubiți; în zori pleca.

La mijlocul celei de-a treia săptămâni a isprăvit; în fața lui acum se înălța un munte de manuscrise, scrise la repezeală, încurcate, dar gata. Şi masca se topise încet-încet, precum ceara, lăsând doar câteva urme albe pe piele; doar în jurul ochilor şi al gurii carnea era încă un pic umflată; restul feței era curat.

A luat atunci Kosmas un creion roşu, a scris pe un caiet nou, cu litere mari de tipar: *ASCETICA.* Şi-a început, cu mintea limpede, neobosit, să transcrie viziunea:

Venim dintr-un adânc întunecos şi ne întoarcem într-un adânc întunecos, iar frântura luminoasă de timp o numim viață.

Din clipa în care ne-am născut începe drumul înapoi, soarele prinde să scapete, iar zorile se îndepărtează; murim câte puțin cu fiecare clipă. De aceea, unii strigă în gura mare: menirea vieții e moartea!

Dar din clipa în care ne-am născut începem lupta, străduania noastră de a crea, a plăsmui, a da viață materiei; ne naştem câte puțin cu fiecare clipă. De aceea unii strigă în gura mare: menirea vieții trecătoare e veşnicia[19]*!*

CUPRINS

[19] Nikos Kazantzakis, *Ascetica. Salvatores Dei,* Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1993, trad. De Alexandra Medrea-Danciu; eseu filosofic scris în 1922-1923.

- CRETA
- ANGLIA
- SINGURĂTATE